

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра фінансово-економічної безпеки та інтелектуальної власності

Коцко Тарас Аркадійович

**Структурно-інвестиційна політика у забезпеченні економічної
безпеки України / Structural investment policy in Ukraine's
economic security providing**

спеціальність: 8.18010014 – Управління фінансово-економічною безпекою
магістерська програма – Управління фінансово-економічною безпекою

Магістерська програма

Виконав студент групи ФЕБзм-21
Т.А. Коцко

Науковий керівник:
д.е.н., професор, В.П. Мартинюк

Магістерську роботу допущено
до захисту:

«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ Н.Б. Москалюк

ТЕРНОПІЛЬ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРУКТУРНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	9
1.1. Структура економіки: природа трансформації та особливості впливу на економічну безпеку держави.....	9
1.2. Структурно-інвестиційна політика та її роль у формуванні передумов економічної безпеки держави.....	19
1.3. Система інструментів та методологічні принципи реалізації структурно-інвестиційної політики держави.....	31
Висновки до розділу 1.....	42
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ.....	44
2.1. Діагностика особливостей структурних трансформацій економіки України в контексті пріоритетів економічної безпеки.....	44
2.2. Структурні диспропорції як фундаментальна основа ескалації загроз економічній безпеці країни.....	53
2.3. Ефективність інвестиційної політики з точки зору формування передумов економічної безпеки країни.....	67
Висновки до розділу 2.....	78
РОЗДІЛ III. НАПРЯМИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРУКТУРНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	80
3.1. Визначення стратегічних напрямів структурно-інвестиційної політики як інструменту впливу на економічну безпеку держави.....	80
3.2. Обґрунтування пріоритетів та інструментарію інвестиційного забезпечення структурної оптимізації економіки України.....	89
3.3. Формування стійких передумов активізації інвестиційно-інноваційних факторів збалансування структури економіки на засадах самоорганізації.....	99
Висновки до розділу 3.....	108
ВИСНОВКИ.....	110
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ.....	115
ДОДАТКИ.....	124

ВСТУП

Актуальність теми. Тривала відсутність в Україні реальних соціально-економічних реформ, непослідовність та суперечливість заходів економічної політики у різних сферах обумовили низьку ефективність трансформаційних процесів, критичне поглиблення структурних диспропорцій, а відтак, і перехід країни до низькоякісної моделі економічного розвитку. Як результат, в економіці країни сформувалися стійкі передумови системної ескалації загроз економічній безпеці (ЕКБ) за цілим комплексом складових, – фінансовою, інвестиційною, виробничою, соціально-демографічною, енергетичною, екологічною та рядом інших. Епоха глобалізаційних змін, лібералізації міжнародних економічних відносин, а також євроінтеграційних устремлінь, яка мала б відкрити нові перспективи для економіки, оптимізації її структури і збалансованого розвитку виявилася додатковим чинником посилення економічної та соціально-політичної нестабільності.

Створена економічна модель, яка базується на експлуатації виробничого та природно-ресурсного потенціалу, пріоритетному значенні виключно великого бізнесу, орієнтованого у своїй діяльності на зовнішні ринки, гіпертрофованій ролі держави як суб'єкта регулювання економічних відносин, з домінуванням «ручних» механізмів управління, ігноруванні людського капіталу, – зазнала повного краху в умовах фінансово-економічної кризи 2009 року, – першої циклічної кризи ринкової економіки. На відміну від багатьох інших країн, зазначена криза не обумовила динамічні зміни внутрішньоструктурних складових економічної системи, а навпаки, – поглибила та закріпила структурні деформації, створивши тим самим потенціал для чергової хвилі соціально-економічної дестабілізації. *Криза 2009 року яскраво засвідчила неможливість подальшого ефективного розвитку економіки України на старій структурній основі.*

Основний висновок, який слід було б зробити за результатами кризи, полягає не лише в усвідомленні стратегічної важливості структурної

гармонізації як визначальної умови переходу до якісного економічного зростання, а в корінному переосмисленні філософії економічних трансформацій, в основі якої має бути формування можливостей інноваційно-інвестиційного розвитку економіки на засадах самоорганізації, який би супроводжувався появою виробництв нових технологічних укладів, дозволяв ефективно переходити на тривалі хвилі економічного зростання та формував передумови сталого розвитку.

Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, які досліджували проблеми структурно-інвестиційних трансформацій з точки зору пріоритетів забезпечення ЕКБ держави, слід відзначити праці Білої С.О., Бодрова В.Г., Варналія З.С., Власюка О.С., Гейця В.М., Гриценка О.А., Гусєв В.О., Жаліла Я.А., Желюк Т.Л., Кваснюка Б.Є., Кіндзерського Ю.В., Крючкової І.В., Ляшенко О.М., Мартинюка В.П., Мельник А.Ф., Сенчагова В.К., Скрипниченко М.І., Собкевич О.В., Сухарєва О.С., Сухорукова А.І., Татаркіна О.І., Шевченка Л.С., Шинкарука Л.В. та багатьох інших. Науковцями розроблено теоретико-методологічні засади формування та реалізації структурно-інвестиційної політики як важливого напрямку безпекової політики держави в умовах економічної лібералізації, розкрито механізми ескалації загроз ЕКБ, основою яких є структурні диспропорції, виявлено закономірності та особливості їх прояву, обґрунтовано підходи до побудови ефективних моделей управління ЕКБ держави. Разом з тим, з огляду на системний характер кризових явищ в економіці України, а також критично небезпечну активізацію загроз ЕКБ країни в результаті військової-політичної нестабільності 2013-2016 років, проблеми формування структурно-інвестиційної політики держави набувають нового змісту і суттєво актуалізуються.

Політична криза 2013 року та початок військового конфлікту з Російською федерацією виявили стратегічну обмеженість базових засад як внутрішньої, так і зовнішньої політики. Виникла необхідність повного переосмислення засадничих принципів державного управління та будівництва в цілому. Особливої актуальності набула необхідність побудови ефективної

системи ЕКБ, яка певним чином має утворювати інституційний каркас механізму державного управління, інтегруючи у собі систему напрямів державної політики, і в першу чергу, – структурної та інвестиційної. Така постановка завдань потребує обґрунтування нових імперативів безпекової політики в економічній сфері країни і зокрема концептуальних положень структурно-інвестиційної політики як стратегічно важливого напрямку забезпечення ЕКБ держави.

Актуальність зазначених питань та необхідність більш глибокого їх вивчення зумовили вибір теми дипломної роботи, її мети та завдань.

Метою дипломної роботи є дослідження особливостей структури економіки, її природи, закономірностей трансформації та механізмів реалізації структурно-інвестиційної політики в забезпеченні ЕКБ держави.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- розкрити сутність структури економіки, природу, закономірності та можливі ефекти її трансформації, а також особливості впливу на ЕКБ держави;
- розглянути роль структурно-інвестиційної політики держави у формуванні передумов забезпечення її ЕКБ;
- охарактеризувати систему інструментів структурно-інвестиційної політики держави, її механізми та методологічні принципи реалізації;
- проаналізувати структурні пропорції економіки України, особливості структурних трансформацій, а також механізми ескалації загроз ЕКБ за комплексом складових;
- дослідити підходи до формування структурно-інвестиційної політики в контексті реалізації стратегічних пріоритетів соціально-економічних перетворень та ЕКБ країни;
- оцінити ефективність структурно-інвестиційної політики держави з точки зору формування передумов переходу до сталого розвитку та забезпечення ЕКБ держави;

– обґрунтувати напрями та механізми реалізації структурно-інвестиційної політики як інструменту забезпечення ЕКБ країни в умовах системної ескалації макроекономічних та військово-політичних загроз.

Об'єктом дослідження є структурно-інвестиційна політика, як складова в системі напрямів політики забезпечення ЕКБ держави.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-прикладних засад формування та реалізації структурно-інвестиційної політики в забезпеченні ЕКБ держави.

Наукова новизна дипломної роботи полягає у систематизації теоретико-методологічних положень формування та реалізації структурно-інвестиційної політики в забезпеченні ЕКБ держави та обґрунтуванні підходів до її удосконалення на основі критичної оцінки системи потенційних та реальних загроз безпеці, ідентифікації стратегічних пріоритетів економічних трансформацій на засадах самоорганізації та досягнення збалансованості пріоритетів економічного розвитку та безпеки.

Теоретичну та інформаційну базу дослідження складають наукові розробки зарубіжних та вітчизняних авторів у сфері дослідження проблем структурних пропорцій економічних систем, методологічних положень формування та реалізації структурно-інвестиційної політики держави, політики забезпечення ЕКБ держави та її територіальних утворень. Емпіричну базу дослідження становлять матеріали статистичних довідників, аналітичних звітів Національного інституту стратегічних досліджень, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державного комітету статистики України, публікацій в періодичних виданнях.

Методи дослідження. При проведенні досліджень були використані такі наукові методи: метод системного та структурно-функціонального аналізу (для дослідження структурних пропорцій економіки України, особливостей їх формування, визначення загроз ЕКБ); методи фінансово-економічного аналізу (для оцінки макроекономічної ситуації, інвестиційного клімату в країні, тенденцій макроекономічного розвитку); графічний (для наочного

представлення результатів макроекономічного аналізу, системи макроекономічних показників, тенденцій розвитку економіки); економіко-математичний (для економічного обґрунтування системи пропозицій спрямованих на забезпечення ефективності структурних трансформацій та забезпечення ЕКБ держави за комплексом складових). Досягненню мети також сприяли загальнонаукові методи: методи емпіричних досліджень (вимірювання, порівняння, спостереження), методи теоретичних досліджень (аналіз і синтез).

Апробація результатів роботи. За результатами досліджень опубліковано такі основні наукові праці:

Коцко Т.А. Система економічної безпеки держави: пріоритети формування в умовах військово-політичної та макроекономічної нестабільності // Економічна безпека держави: стратегія, енергетика, інформаційні технології: монографія / за наук. ред. д.т.н., проф. Лук'яненка С.О., к.е.н., доц. Караєвої Н.В. – К. : «МП Леся», 2015. – С. 15-27.

Коцко Т.А. Формування системи економічної безпеки держави як фундаментальної основи забезпечення ефективності трансформаційних процесів в сучасних умовах // Сталий розвиток – ХХІ століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2016: колективна монографія / за наук. ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2016. – С. 179-192.

Коцко Т.А. Структурна політика: суперечності формування та реалізації в забезпеченні економічної безпеки держави // Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її забезпечення: зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. семін., 21-22 жовт. 2016 р., Київ / наук. ред. С.О. Лук'яненко, Г.В. Крамарев. – К.: «МП Леся», 2016. – С. 45-56.

Kotsko T.A. Ukraine's politics on economic security: features and necessity of transformation / Modern scientific researches and developments: theoretical values and practical results – 2016: materials of international scientific and practice conference (Bratislava, 2016). – К.: LLC «NVP» Interservice» p. 140-141.

Коцко Т.А. Політика розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва та проблеми забезпечення економічної безпеки держави /

Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність: збірка праць XII (XXIV) міжнар. наук.-практ. конф., кийв, 10-11 березня 2016 р. – Київ: НТУУ «КПІ», 2016. – С. 24.

Структура та обсяг курсової роботи. Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків і списку використаної літератури. Вона викладена на 135 сторінках, містить 18 рисунків, 4 таблиці та 85 пунктів літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРУКТУРНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Структура економіки: природа трансформації та особливості впливу на економічну безпеку держави

Перехід України до сталого розвитку та досягнення необхідного рівня економічної безпеки (ЕКБ) неможливі без вирішення завдань структурної перебудови вітчизняної економіки, яка в першу чергу має супроводжуватися збалансованим розвитком галузей сфери матеріального та нематеріального виробництва, технологічною модернізацією промислового комплексу та активним переходом на використання технологій V і VI технологічних укладів. Тривале ігнорування важливості зазначеного аспекту в процесі формування та реалізації економічної політики держави призвело до обмеження її ефективності в цілому. Разом з тим, на рівні державних програм вказані проблеми та підходи до їх вирішення завжди знаходили своє відображення. Першочергово увага науковців, експертів зверталася на необхідність розвитку сфери нематеріального виробництва, переробних та високотехнологічних галузей, завдання модернізації виробничих фондів тощо. Однак, сьогодні можна стверджувати про те, що вказані завдання вирішити не вдалося. Причина полягає у стратегічній обмеженості, непослідовності та безсистемності політики держави у сфері реформування економіки, у повній відсутності збалансованої структурної політики [42, С. 77]. *Структура економіки України і надалі залишається деформованою, розбалансованою генеруючи цілий комплекс загроз ЕКБ у фінансовій, інвестиційній, виробничій, соціальній, екологічній та інших сферах [33, С. 434-482; 72], що обмежує можливості підвищення якості економічного розвитку незважаючи на його колосальний потенціал. Варто*

зауважити, що станом на 01.01.2008 р. загальний обсяг національного багатства України дорівнював 19,8 трн. дол. США [72, С. 150].

У сучасному глобалізованому світі проблеми структурної перебудови економічних систем стають особливо актуальними, адже на перший план виходять завдання пов'язані з забезпеченням їх гнучкості, адаптивності, а не просто раціоналізації структурних співвідношень з метою прискорення економічного зростання, послаблення ескалації дестабілізуючих факторів. При цьому значно більшої ролі набуває соціальний та природний капітал у процесах відтворення, внаслідок все більшої інтернаціоналізації світової економіки виникають як нові можливості для підвищення якості розвитку, так і нові виклики, загрози. Відтак потребують перегляду базові підходи до розуміння цілей структурної перебудови, структурної політики, їх механізмів та ефективності. Адже структурна трансформація є основою економічного розвитку країни, вона визначає можливості зміцнення її конкурентоспроможності, потенціал стійкості економічного зростання, здатність до саморозвитку та протистояння шоківим впливам, які в останній час набувають абсолютно нового характеру.

На сучасному етапі трансформаційних процесів в Україні структурну оптимізацію економіки слід розглядати з точки зору реалізації пріоритетів переходу до якісного економічного розвитку та забезпечення ЕКБ [42, С. 78]. Саме такий підхід дозволить перенести акценти з політики раціоналізації структурних пропорцій, до вироблення комплексної політики структурної трансформації, яка супроводжуватиметься виходом на якісно нову траєкторію економічного розвитку. Стимулювання економічного зростання на старій структурній основі, що було визначальною особливістю економічної політики держави впродовж багатьох років, несе в собі цілий комплекс загроз ЕКБ, обумовлює формування проциклічної моделі низькоякісного економічного зростання, про що яскраво засвідчила економічна криза кінця 2008 року [18] (Дод. А, табл. А.1, А.2). Розгляд зазначених завдань крізь призму пріоритетів якості розвитку та ЕКБ обумовлює певною мірою необхідність перегляду

змістовних аспектів економічної політики держави, аналізу структури економіки як об'єкту ЕКБ, чітко ідентифікуючи при цьому поняття структурної безпеки економіки.

Структура економіки – це достатньо складне і багатопланове поняття [31; 32; 42, С. 79]. У науковій літературі наводяться різні підходи до трактування його сутності [10; 31; 65], запропоновано ряд класифікацій структурних складових [65]. Найчастіше дане поняття розглядають як *сукупність підсистем і їх взаємозв'язків, які забезпечують цілісність економіки, її розвиток*. Структура економіки має динамічний характер і визначається впливом багатьох чинників, – ресурсним потенціалом, характером поділу праці, історичними особливостями розвитку країни, специфікою її участі у міжнародних економічних відносинах та міжнародному поділі праці, ну і звичайно ж економічною політикою держави, роль якої є визначальною. Саме економічна політика формує передумови структурної трансформації, структурних зрушень, впливає на їх характер, темпи, якість. Так, базові диспропорції економіки України, перш за все міжгалузевого характеру, були сформовані внаслідок економічної політики часів СРСР, яка носила яскраво виражений індустріальноорієнтований характер, формувалась в умовах замкнутості економічної системи єдиної держави. При цьому економіка України вибудовувалась на плановій основі як складова єдиного народногосподарського комплексу СРСР. Сформована таким чином структура виявилась абсолютно неспроможною адаптуватись до умов ринку, що суттєво ускладнило вибір концептуальної моделі її реформування.

Структура економіки характеризується кількісними та якісними сторонами [42, С. 79]. Кількісна сторона визначається пропорціями і співвідношеннями між різними підсистемами чи галузями економічної системи. Такі пропорції є базовими, саме вони можуть свідчити про раціональність структури. Кожна підсистема може бути окремим об'єктом ЕКБ. Якісна ж сторона визначає характер зв'язків між підсистемами, які утворюють національну економіку, від особливостей яких залежить її здатність до

саморозвитку. Таким чином, специфіка розгляду структури економіки як об'єкту ЕКБ визначається інтегрованим підходом до її дослідження, аналізом причинно-наслідкових зв'язків між окремими підсистемами, механізмів їх взаємодії, а також взаємовпливу можливих ефектів з точки зору підвищення якості економічного розвитку, ЕКБ як за окремими складовими, так і в цілому. Важливим аспектом такого підходу є виявлення взаємовпливів в системі «якість економічного розвитку – ЕКБ держави».

Найважливішими критеріями оцінки ефективності структури економіки є не просто оптимальне співвідношення тих чи інших пропорцій, складових, рівень чи динаміка їх розвитку, а здатність до переструктурування, тобто до саморозвитку [42, С. 80]. Визначення параметрів ефективності є достатньо умовним поняттям. Раціональна структура економіки, яка базується на оптимальних структурних пропорціях може забезпечувати ефективність, якість економічного розвитку лише протягом певного періоду часу. Більше того, в довготерміновому періоді, з огляду на можливі зміни кон'юнктури ринків, появу нових тенденцій у світовій економіці, вплив зовнішніх шоків не слід виключати формування потенціалу кризових явищ. Саме тому, важливо брати до уваги відповідність структури економіки стратегічним пріоритетам ЕКБ. Складність та багатоплановість поняття структури економіки як об'єкту ЕКБ свідчить про необхідність реалізації багаторівневої, комплексної політики держави, яка б дозволяла гармонізувати структурні співвідношення забезпечуючи якість економічного розвитку.

Розуміння структурної політики в Україні є у певній мірі іншим ніж у розвинутих країнах [30, С. 2]. Якщо вітчизняні науковці більшою мірою розглядають структурну політику в галузевому контексті, з точки зору співвідношень між різними галузями виробництва, то у західних країнах, структурна політика розглядається в інституціональному аспекті, – тобто в розрізі реформування відносин власності, організації державного управління, розвитку малого та середнього бізнесу тощо. Такі розбіжності обумовлюють розуміння структурної політики як складової певного виду політики

(енергетичної, промислової та ін.) і як самостійного напрямку, що трансформує основні інститути суспільства. У трансформаційних економіках, до яких належить і Україна, інституціональні аспекти структурної політики набувають особливої важливості, оскільки саме інституціональна структура економіки в значній мірі визначає характер взаємозв'язків між різними її підсистемами, формує умови для переливу ресурсів між ними, утворюючи відповідний каркас ринкової економіки. Розвиток інститутів, підвищення їх ефективності є передумовою забезпечення якісних структурних трансформацій в напрямі переходу до моделі якісного економічного розвитку. Зазначена структура не була достатньою мірою трансформована за роки реформ в Україні і не відповідає сьогодні новим потребам і умовам сталого розвитку держави, що є підґрунтям генерування загроз ЕКБ та пояснює низьку ефективність економічного розвитку в цілому.

Для розуміння природи сучасної структури економіки, механізмів ескалації загроз ЕКБ, які обумовлені її диспропорціями, необхідно визначити основні чинники під впливом яких вона формувалася. Більшість науковців до таких чинників відносять наступні [30; 57; 70]:

- повільність та розбалансованість в часі процесів формування основних інститутів ринкової економіки;
- зростання відкритості національної економіки в умовах несформованості основних інститутів ринку та посилення її залежності від зовнішньої кон'юнктури;
- екзогенізація економічного зростання на основі реалізації ресурсних конкурентних переваг економіки через пріоритетну орієнтацію саме сировинних галузей на зовнішній попит;
- збереження високого рівня ресурсо- та енергоємності промислового виробництва при зростанні дефіциту власних паливно-енергетичних ресурсів, відсутності повноцінних енергетичних ринків;

- спрямованості економічної політики держави на активізацію процесів розвитку базових, сировинних галузей економіки, більшість з яких виявилися неконкурентоспроможними в умовах відкритості економіки;
- неефективного процесу розподілу внутрішніх і зовнішніх інвестиційних ресурсів в масштабах економічної системи, – інвестиційні ресурси в першу чергу надходили в галузі з швидким оборотом капіталу;
- повільності процесів модернізації виробничої (технологічної) бази економіки, її точкового характеру;
- низької платоспроможності вітчизняних підприємств та населення, а відтак обмеженої ємності внутрішнього ринку;
- повільності темпів розвитку малого та середнього бізнесу, формування середнього класу суспільства як фундаменту нової моделі економічної системи;
- стратегічної обмеженості соціальної політики держави, яка не враховувала реальних можливостей економіки, супроводжувалася неефективним використанням бюджетних ресурсів та орієнтувалася на вирішення проблем малозабезпечених, а не на активізацію чинників конкурентоспроможності економіки;
- посилення процесів розбалансованості розвитку промислового комплексу, освітньої та наукової сфери, гострого дефіциту та неефективності використання фінансових ресурсів держави у даних сферах;
- зростання сегменту тіньової економіки, поширення механізмів нелегального розподілу та перерозподілу доходів між суб'єктами економіки, внаслідок чого економічна модель набувала абсолютно неприродних контурів відображаючи спотворений характер системи відносин в її межах.

Аналізуючи зазначені чинники, *особливу увагу слід звернути на фактичну відсутність структурної політики держави та єдиної стратегії структурної трансформації протягом усього періоду ринкових перетворень в Україні*. Так, пасивна структурна політика виявилася малоефективною у зв'язку з суперечливістю процесів становлення ринкових інститутів, фактичною

несформованістю повноцінної моделі ринку і по сьогоднішній день. Що стосується активної структурної політики, то вона носила більшою мірою декларативний характер, – програми, стратегії, які у різний час пропонувалися урядом, певний інструментарій структурної політики передбачали, однак в дійсності він реалізувався частково та безсистемно, при цьому акцент робився саме на завданнях раціоналізації структурних пропорцій, а не на аспектах якості взаємозв'язків між підсистемами економіки. Більше того, *можна стверджувати і про те, що економічна політика держави певною мірою взагалі суперечила стратегічним пріоритетам структурних трансформацій, оскільки орієнтувалася на сприяння розвитку базових, сировинних галузей економіки, дуже часто неконкурентоспроможних та безперспективних, що фактично закріплювало структурні диспропорції в економіці.* Допускалося широке використання таких малоефективних, особливо в умовах відсутності повноцінного ринку, інструментів політики як податкові пільги, дотації, формування територій пріоритетного розвитку та вільних економічних зон. Як не парадоксально, однак саме вказані інструменти політики сприяли поглибленню та закріпленню структурних пропорцій.

Необхідність розгляду проблем структури економіки як об'єкту ЕКБ обумовлена рядом причин [42, С. 83]. По-перше, проблеми структури економіки є вихідною базою формування тих чи інших загроз ЕКБ. По-друге, ефекти структурних диспропорцій взаємодіють між собою, можуть поєднуватися та обумовлювати цілий комплекс загроз у різних сферах. По-третє, в умовах глобалізації, потенційної нестабільності світових фінансових ринків, світової економічної системи в цілому, виникає об'єктивна необхідність аналізу економічних процесів крізь призму пріоритетів безпеки, які звичайно ж слід розглядати у комплексі з пріоритетами розвитку. Такий підхід певною мірою нівелює та заперечує базові принципи ліберальної економічної політики держави, однак дозволяє уникнути певних загроз, прояв яких може мати надзвичайно негативний вплив на процеси економічного розвитку. По-четверте, перенесення акцентів з пріоритетів економічного зростання на

економічний розвиток, що є базовою основою ідеології сталого розвитку, необхідність забезпечення адаптивності економічної системи як визначальної умови її ефективної трансформації, обумовлює пошук інтегрованого підходу до аналізу підсистем структури економіки та їх взаємозв'язків.

У науковій літературі проблеми безпеки структури економіки є малодослідженими [42, С. 83]. Переважно ті чи інші структурні пропорції розглядаються в якості окремих об'єктів ЕКБ, що унеможливує глибинний аналіз взаємовпливу їх ефектів, виявлення механізмів ескалації реальних та потенційних загроз і відповідно обґрунтування концептуальних засад економічної політики структурних трансформацій. Так у Концепції економічної безпеки України від 1999 року [35], питання пов'язані з безпекою структури економіки розглядаються лише в якості окремих аспектів ЕКБ. Основна увага зосереджується на оптимізації базових макроекономічних пропорцій. Поза увагою також і комплекс інституціональних аспектів структури економіки. Такий підхід є домінуючим і у цілому ряді стратегічноорієнтованих програмних документів держави, проектів соціально-економічного розвитку, – Л.Д. Кучми «Україна: поступ у ХХІ століття», В.А. Ющенко «Десять кроків назустріч людям», Ю.В. Тимошенко «Назустріч людям», В.Ф. Януковича «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». Безпосередньо термін «безпека структури економіки» у вищезгаданих документах, а також наприклад у Стратегії національної безпеки України від 2007 р., 2012 р. не розглядається.

Хачатурян М.В. *структурну безпеку трактує як стан економіки, який дозволяє забезпечити достатній рівень розвитку національного господарства при умові забезпечення рівноваги структури виробничого та невиробничого секторів* [82]. Науковцем наводяться стратегічні напрями забезпечення структурної безпеки економіки на прикладі Російської Федерації, при цьому акцент робиться більшою мірою на мезоекономічний рівень, а також аспектах структури економіки в межах окремих територіальних утворень. Зокрема акцентується увага на необхідності формування інфраструктури безпеки в

рамках промислових зон і кластерів, структури управління загрозами індустріальної безпеки підприємств промислових зон і кластерів, методичні аспекти аналізу структурної безпеки тощо. Тобто, відсутній цілісний підхід до обґрунтування напрямів забезпечення структурної безпеки економіки, поза увагою залишаються і інституційні аспекти даної проблеми, роль яких при переході до моделі сталого розвитку виходить на перший план. Виходячи з вищерозглянутих аспектів досліджуваної проблематики *під безпекою структури економіки слід розуміти здатність економічної системи до відтворення раціональних пропорцій економіки під впливом внутрішніх і зовнішніх викликів та загроз на основі ефективного перерозподілу і використання її ресурсного потенціалу, що забезпечує підвищення якості економічного розвитку.*

Базовою основою запропонованого визначення є акцент на забезпеченні підвищення якості економічного розвитку, тобто досягненні збалансованого використання економічного, соціального та природного капіталів розвитку під впливом викликів, внутрішніх і зовнішніх загроз. Під викликами в даному випадку необхідно розуміти об'єктивні фактори прояв яких зумовлений закономірностями розвитку окремих ринків, галузей, світової економіки тощо. Досягнення зазначених цілей можливе в першу чергу через збалансоване поєднання інструментарію активної та пасивної структурної політики, раціонального використання інструментарію фіскальної, монетарної, соціальної, зовнішньоекономічної, екологічної та інших напрямів економічної політики при чіткому визначенні структурних пріоритетів економіки. Прояви загроз є неминучими, більше того, саме прояви загроз слід розглядати в якості факторів розвитку.

На структурну безпеку держави впливає дія внутрішніх та зовнішніх викликів і загроз [42, С. 85]. Основним зовнішнім викликом структурній безпеці залишається організаційно-правова та інституційна несформованість моделі вітчизняної економіки, що унеможливорює вільний перерозподіл ресурсного потенціалу. Зовнішні виклики пов'язані з тим, що Україна продовжує

закріплюватися у міжнародному поділ праці як сировинна, технологічно відстала держава, втрачаючи тим самим потенціал якісного розвитку.

Розуміння проблем структури економіки, її безпеки в контексті завдань економічної політики держави і зокрема структурної складової потребує пояснення взаємозв'язку між такими поняттями як «економічна безпека», «розвиток», «сталий розвиток», «конкурентоспроможність економіки» тощо. У науковій літературі можна знайти певну неоднозначність у підходах, які розкривають особливості таких взаємозв'язків. *ЕКБ здебільшого розглядається як сукупність умов і факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного відновлення та самовдосконалення* [11; 42, С. 86]. Зазначені характеристики можуть досягатися лише через якісний економічний розвиток, який сам по собі передбачає процес структурних трансформацій в економіці і забезпечує перехід на вищу траєкторію зростання, тоді як економічне зростання «стосується повторення тієї ж структури» [58, С. 46]. Нажаль саме орієнтація держави на стимулювання економічного зростання, а не розвитку була однією з причин відсутності реальних структурних зрушень в економіці України протягом багатьох років.

Окремі науковці наголошують на тому, що *ЕКБ тісно пов'язана з поняттями «розвиток» і «стійкість»* [42, С. 86; 80]. Розвиток розглядається як один із компонентів ЕКБ. Якщо економіка не розвивається, то суттєво скорочуються можливості її виживання і пристосування до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз. У цьому контексті слід наголосити на тому, що кризові явища, криза в цілому є одним з елементів розвитку економічної системи, відтак досягати певного рівня ЕКБ неможливо без прояву кризових явищ. Іванов С.А. акцентує увагу на тому, що *ЕКБ і конкурентоспроможність перебувають у постійній взаємодії* [26], вони являються характеристиками національного господарського комплексу і його складових частин. Якщо конкурентоспроможність одночасно є ціллю та індикатором міри розвитку

національного господарського комплексу, його складових частин, то ЕКБ являє собою умову його існування і розвитку.

Наведені підходи мають право на існування, однак слід зважати на те, що з однієї сторони, *ЕКБ формує передумови для розвитку, з іншої, – розвиток є передумовою ЕКБ*. Крім того, у процесі формування економічної політики держави орієнтація на досягнення певного рівня безпеки, може обмежити формування потенціалу розвитку економіки. Забезпечення безпеки пов'язане з певними втратами, – як реальними, так і потенційними, які слід відповідно оцінювати. *У сучасних умовах економічна політика держави має підпорядковуватися безпековій функції, а не формуватися виключно з точки зору критеріїв економічної ефективності* [42, С. 87]. Безпековий підхід до формування та реалізації економічної політики держави вносить суттєві корективи у її зміст, потребує певною мірою переосмислення цілей та механізмів реалізації, розуміння природи виникнення нових загроз. Особливо важливе значення має такий підхід до вироблення структурної політики, адже вона інтегрує у собі різні складові, формуючи передумови, які визначатимуть довготерміновий характер економічного розвитку. Рациональне поєднання критеріїв економічної ефективності та безпеки можливе лише на основі розроблення концептуальних засад структурної політики держави, які мають інтегрувати різні її напрями та інструменти. Саме відсутність єдиної, цілісної стратегії економічної політики держави, яка б містила чіткі пріоритети у сфері структурних реформ обумовила низьку ефективність економічних трансформацій.

1.2. Структурно-інвестиційна політика та її роль у формуванні передумов економічної безпеки держави

Однією з важливих передумов формування гнучкої та конкурентоспроможної економіки в сучасних умовах є пошук моделі її

розвитку на основі самоорганізуючих механізмів структурної трансформації. Світовий досвід указує на те, що економічне зростання країн Західної Європи великою мірою пояснюється глибокими структурними змінами, які забезпечили впровадження досягнень науково-технічного прогресу, раціональне використання ресурсів та інші позитивні зрушення. Швидке зростання виробництва в більшості країн Південно-Східної Азії сталося передусім за рахунок прискореного розвитку на сучасній науково-технічній основі таких галузей, як електроніка та машинобудування, тобто внаслідок різних структурних зрушень [36].

Збалансованість галузевих, відтворювальних, секторальних та інших макроекономічних співвідношень забезпечує мобільність економічних ресурсів, а відтак створює передумови для ефективної адаптації економіки до впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, які можуть активізувати ті чи інші загрози ЕКБ країни, і, що найважливіше, – до системної гармонізації структурних чинників економічної динаміки, а відтак і посилення ЕКБ держави [44, С. 185].

Диспропорції в структурі економіки України, які в основному сформувалися в результаті економічної політики, що мала місце в умовах планової економіки СРСР суттєво ускладнили економічні перетворення на початкових етапах трансформаційних процесів [44, С. 185]. Неефективність активної структурної політики та фактична відсутність відповідних умов для реалізації механізмів пасивної – унеможливили структурну перебудову економіки відповідно до потреб якісного економічного зростання. Відтак, трансформація системи економічних відносин супроводжувалася формуванням колосального потенціалу загроз ЕКБ за цілим комплексом складових. Певна оптимізація окремих структурних пропорцій, яка спостерігалася як в період трансформаційної кризи 1991-1999 років, так і в період економічного зростання, не набувала визначального характеру з точки зору активізації чинників підвищення ЕКБ, а отже і забезпечення якості зростання [44, С. 185].

Успішний соціально-економічний розвиток країни залежить від характеру, напрямів і темпів структурних зрушень в економіці та їх

приспосовування до вимог ринку. Державне регулювання структурних зрушень в національній економіці спрямовується на формування і підтримку раціональної структури економіки та здійснюється за допомогою *структурної політики держави, яка є важливою складовою в системі напрямів політики забезпечення ЕКБ держави* [17; 42].

У науковій літературі наводиться цілий ряд визначень суті структурної політики [9; 19; 31; 47; 56]. *Структурна політика держави розглядається як обґрунтування цілей та характеру структурних перетворень в економіці країни, визначення комплексу заходів щодо підтримки та розвитку тих структурних елементів економічної системи, які забезпечують формування раціональної структури економіки, а отже, й економічне зростання та вирішення актуальних соціально-економічних проблем* [56, С. 198].

Під раціональною структурою економіки розуміється *така система виробництва та його обслуговування (грошово-фінансового, кадрового, науково-технологічного, інформаційного тощо), за якої сформовано необхідну кооперацію для виготовлення кінцевої продукції в такій кількості і такій якості, яка адекватна попиту та ринкам збуту, а виробництво здатне вдосконалюватися і розвиватися* [56, С. 198]. При цьому, головною метою державної структурної політики визначено формування і підтримку сучасної, ефективної, екологічно безпечної, раціональної структури економіки, яка знаходить свою конкретизацію за такими основними напрямками (підцілями):

- досягнення збалансованості макроекономічних пропорцій;
- обмеження диспропорцій між галузевими комплексами;
- розвиток конкуренції та обмеження монополізму;
- підвищення технічного рівня виробництв різних галузей, інноваційності і конкурентоспроможності продукції;
- забезпечення еколого-економічної ефективності виробництва;
- раціональне розміщення виробництва та збалансований розвиток регіонів (створення ефективних регіональних господарських систем);
- формування енергозберігаючої, інноваційної моделі розвитку

економіки.

Напрямки у свою чергу можуть бути деталізовані за принципом побудови «дерева цілей» на ще більш конкретні підцілі, які виступають засобами досягнення цілей вищого порядку. Слід зауважити, що перелік основних напрямків (підцілей) державної структурної політики постійно змінюється залежно від актуальних завдань та умов розвитку національної економіки.

Історичний досвід еволюції економічних систем свідчить, що її загальними закономірностями є зміна «конкретно-традиційних» пропорцій народного господарства, оновлення його елементів, а також посилення динамізму суспільного виробництва та результатів останнього.

У [9, С. 137] акцентується увага на тому, що *структурна політика являється спрямованою діяльністю держави щодо розкриття потенціалу національної економіки за рахунок впливу на широке коло факторів, які утворюють її структуру*. Визнання характеристик такої структури рівноцінними соціально-економічним цілям, вимагає ставлення до даної політики як широкого поля активності держави з встановлення пропорцій у економічній, соціальній та інших сферах суспільства [9; 47, С. 373].

На думку М. Мельник [49, С. 132-133], *структурна політика є інструментом адаптації національного господарства до умов глобалізації шляхом прискорення технологічних, економічних, культурних і соціальних змін, посилення мобільності капіталу, технологій, населення, інформації, модифікації вимог до місця розміщення різних економічних об'єктів*.

У [71, С. 83] акцентується увага на тому, що термін структурна політика (structural policy) прийшов в Україну із західних економічних джерел і міцно укорінився у вітчизняній економічній літературі 1980-х років, коли гостро постали проблеми структурної перебудови економіки радянського типу, подолання генетично притаманних їй галузевих, секторальних, територіальних диспропорцій. Спочатку він помилково ототожнювався з аналогом

«промислова політика» (industrial policy) під якою розумілася підтримка насамперед реального сектору економіки.

Рис. 1.1. Компоненти структурної політики держави

Розроблено автором на основі [4; 5; 17; 36; 56]:

Якщо для одних науковців структурна політика характеризує комплекс державних заходів з подолання структурних криз в інституційному, технологічному та галузевому розрізах, то інші ототожнюють її лише з державною підтримкою промислового сектору і навіть регіональною політикою.

Науковець також виділяє декілька парадигм щодо ролі структурної політики [71, С. 83]: неокласична — виходить з точки зору досконалості ринку, на якому приймаються основні раціональні рішення, а гнучкі ціни дозволяють підтримувати рівновагу. Відоме ліберальне гасло «краща структурна політика — це її відсутність» найкраще характеризує позицію цього підходу; «проринкова» — підтримує проведення урядом функціональних заходів, але з недовірою ставиться до принципу селективності через «провали» держави (state failures); структуралістська — визнає ефективність як функціонального, такі селективного державного втручання, і вважає посадовців достатньо здатними для успішного проведення структурної політики.

Згідно з [73, С. 176] термін структурна політика охоплює більш широке поняття ніж промислова політика і має на увазі державну діяльність щодо галузевої структури економіки. Промислова політика, якщо судити формально, є найбільш звуженим поняттям, ніж структурна політика. Визначення даного терміну концентрується тільки на політиці держави щодо промисловості. Однак у науковій літературі в більшості випадків поняття структурної та промислової, а також галузевої політики ототожнюються. Структурна політика є найбільш широким поняттям з трьох (структурна, галузева, промислова політика).

В.Г. Бодров звертає увагу на те, що характерними ознаками структурної політики є те, що вона може використовувати інші види економічної політики у якості інструментів для досягнення своїх цілей, наприклад, інвестиційну, інноваційну, фінансову тощо [71, С. 84]. Структурна політика також являється циклічною і потребує постійного коригування, оскільки наявні структурні зрушення змінюють економічне середовище та умови господарювання. У випадку різкого загострення ситуації (структурної кризи) необхідно оперативно

і централізовано проводити структурну перебудову (рис. 1.2.), а інакше – матиме місце мультиплікативне посилення негативного ефекту.

Характеризуючи структурні зрушення, слід відзначити, що це «зміни кількісних характеристик господарської системи, часток, пропорцій, місцеположення елементів структури», тобто «умов і кінцевих результатів діяльності як економіки в цілому, так й окремих її суб'єктів під впливом ринкових механізмів і механізмів державного регулювання» [50; 71]. Спрямованість структурних зрушень залежить від «вихідного стану структури, кінцевого (цільового) її стану і механізмів реалізації».

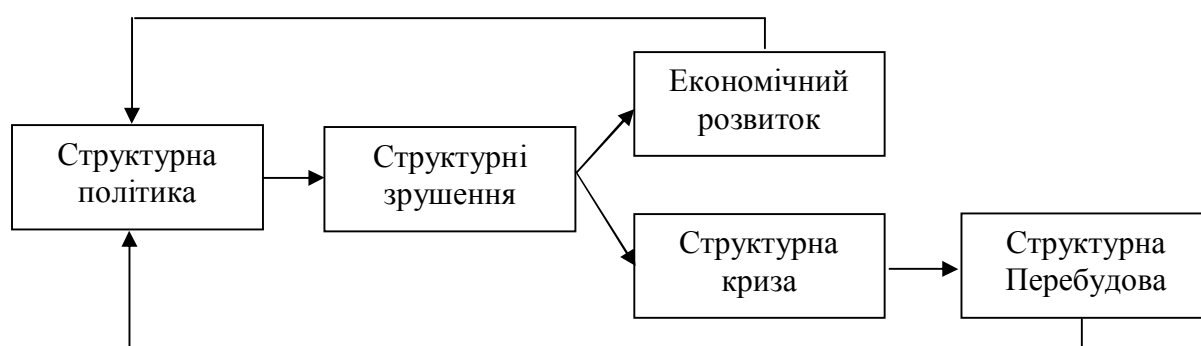

Рис. 1.2. Взаємозалежність структурної політики та структурних зрушень

Поняття структурної політики – багатопланове, багатоаспектне та різновекторне [43, С. 47]. Її реалізація передбачає поєднання цілого комплексу методів та інструментів різних напрямів економічної політики, які в сукупності утворюють складні організаційно-економічні механізми, реалізація яких пов'язана з виникненням комплексу ефектів, їх складним взаємовпливом та взаємообумовленістю. У різних країнах підходи до формування структурної політики держави завжди відрізнялися певними особливостями [31; 75]. Дискусійними питаннями і надалі залишаються визначення цілей структурної політики, поєднання ринкових та державних регуляторів, обґрунтування меж втручання держави в регулювання економічних процесів тощо.

Різноманітність і особливості структурних зрушень у певній країні визначаються такими чинниками [31; 36]:

- *по-перше*, конкретними формами реалізації універсальних принципів

функціонування відповідного типу економіки (традиційна, ринкова, командна, змішана, котрі по-різному відповідають на основні питання економіки);

– *по-друге*, специфічними для кожної країни умовами і формами становлення й розвитку народного господарства;

– *по-третє*, етапом, на якому перебуває країна, здійснюючи структурну політику, зокрема ступенем завершеності технологічної перебудови.

Процеси структурних змін в економіці, які відбуваються під впливом НТР, є загальними для різних країн незалежно від їхніх панівних соціально-економічних систем. Серед цих структурних зрушень в економіці на сучасному етапі НТР можна виділити такі [17, С. 119-121; 36]:

– *нині відбувається динамічний процес формування групи галузей, які забезпечують НТР і мають відносно високі темпи зростання. Як відомо, до них належать хімічна і нафтохімічна промисловість, атомна енергетика, електроніка і радіотехнічна промисловість, біотехнології, виробництво чистих матеріалів та матеріалів підвищеної і наперед даної якості, мікропроцесорів і ЕОМ, засобів зв'язку, приладів контролю та управління тощо. Саме ця група галузей і виробництв, темпи їхнього зростання визначають масштаби НТР, динаміку ефективності виробництва і відповідність параметрів виготовленої продукції потребам суспільства;*

– *змінюється співвідношення між добувними і переробними галузями на користь останніх;*

– *спостерігаються зрушення внутрішньогалузевих пропорцій. Це відбивається у зростанні питомої ваги фінішних стадій і операцій (різних видів збагачення та облагороджування сировини і матеріалів), що сприяє підвищенню якості продукції;*

– *динамічно розвивається інфраструктура суспільного виробництва, сфера виробничих і побутових послуг – транспорт, зв'язок, енергетика, інформаційне обслуговування народного господарства. Суттєво зростає роль науки і наукового обслуговування;*

– як відомо, однією з найважливіших структурних проблем завжди було і є співвідношення між двома підрозділами суспільного виробництва – виробництвом засобів виробництва і виробництвом предметів споживання. *НТР модифікує дію закономірності переважного зростання засобів виробництва.* Фондо- і матеріалоощадні варіанти економічного зростання дають змогу обійтися без форсованого, як це було раніше, збільшення частки так званого I підрозділу;

– *найдинамічнішим сектором економіки за сучасних умов стає сфера послуг.* Нині у цій сфері виробляється дедалі більша частка ВВП і зосереджується все більша кількість працівників. Як свідчить практика промислово розвинених країн, саме у сфері послуг зайнято понад 70 % трудових ресурсів. НТР зумовлює різке скорочення питомої ваги первинної сфери, а потім, хоч і значно повільніше, вторинної за динамічного розширення третинної сфери;

– *новим явищем за умов НТР є масове виникнення і розвиток інтегральних економічних інституцій (господарських структур), які об'єднують науку, виробництво, сферу обслуговування.* Ідеться про комплексні науково-виробничі об'єднання, великі інженерні фірми тощо;

– *разом із цією тенденцією чітко простежується інша – зростання кількості й питомої ваги в загальному обсязі виробництва середніх і малих підприємств,* що характерне для всіх розвинутих країн. Генеруються вони за умов НТР процесом розвитку так званих *децентралізуючих технологій.*

У науковій літературі трапляються спроби протиставити ці дві тенденції, але тут треба виходити з економічної доцільності співіснування й співвідношення великого і малого виробництва. Адже кожне з них виконує в народному господарстві свої специфічні функції.

У науковій літературі найчастіше виділяють два класичних підходи до проблем структурної перебудови економіки [75, С. 32]: *ліберальний, – структурна перебудова відбувається під впливом ринкових сил і дії об'єктивних економічних законів (США, Великобританія) та дирижиський, –*

передбачає активне державне втручання в процеси структурної перебудови через використання комплексу інструментів та механізмів, реалізацію програмного підходу в економічній політиці (Південна Корея, Японія, Сінгапур). Там же акцентується увага на тому, що реалізація структурних реформ у перехідних економічних системах різних країн має свої особливості. Звісно це пов'язано з комплексом обставин, – специфікою економічного потенціалу, гостротою поточних економічних проблем, соціально-політичною ситуацією тощо. Важливим чинником ефективності зазначених реформ була орієнтація країн на приєднання до ЄС, що першочергово передбачало глибокі структурні перетворення з метою забезпечення швидкого та сталого економічного зростання. Так, за даними Світового банку [63], *на початку 90-х років різниця у обсягах ВВП на душу населення між Польщею та Україною була 124 дол. США, наприкінці 2012 року, вона сягнула майже 9 тисяч, при тому, що дві країни розпочинали рух в напрямку переходу до ринку маючи приблизно однаковий економічний рівень. Станом на 2014 р. ВВП Польщі становив 545 млрд. дол., а України 132 (у 1990 р. 67,4 та 90,3 млрд. дол. відповідно) [43, С. 48].*

Активізація інвестиційних процесів є визначальною передумовою економічного зростання та збалансування структурних пропорцій в економіці. Саме тому, структурну чи інвестиційну політику держави необхідно розглядати в єдності, взаємозалежності та взаємообумовленості. У зв'язку з цим, науковці часто використовують поняття структурно-інвестиційної політики. *Структурні реформи органічно пов'язані з політикою інвестування, яка дозволяє забезпечувати якісний розвиток економіки на основі формування її оптимальної структури. Саме тому, важлива роль в стимулюванні інвестиційних процесів належить державі. Держава як один з основних суб'єктів інвестиційної політики, формує відповідні пріоритети в інвестиційній сфері та механізми їх реалізації, на основі поєднання інструментарію різних напрямів економічної політики, впливає на ефективність структурних трансформацій, а відтак і якість економічного розвитку.*

Країни, в яких інвестиційна політика характеризувалася цільовою визначеністю та стратегічною зорієнтованістю змогли досягнути значних темпів економічного зростання та прогресивних структурних зрушень. Так, при подвоєнні обсягів капіталовкладень у 1965-1970 роках ХХ століття в Японії, зі спрямуванням їхньої більшої частини на розвиток пріоритетних сфер виробництва, ВВП зріс щодо попередньої п'ятирічки на 60-70%. У ці ж роки завдяки активному інвестуванню в Німеччині, США, Франції досягалися прирости ВВП на 25-30% [36].

Структуруюча функція інвестицій реалізується у визначенні майбутніх структурних зрушень через вкладання фінансових і майнових ресурсів у ті чи інші сфери економічної діяльності, розвиток яких визначатиме особливості економічних трансформацій, а відтак і параметри нової моделі структури економіки. Саме тому, реалізація інвестиційного потенціалу країни не є гарантією її конкурентоспроможного розвитку, оскільки мають бути сформовані відповідні пріоритети в інвестиційній сфері, чіткі механізми їх досягнення.

Державна інвестиційна політика практично є комплексом правових, організаційних, адміністративних та економічних заходів держави, спрямованих на розвиток й активізацію інвестиційних процесів у країні. Діяльність держави щодо регулювання й організації інвестиційних процесів у країні, яка спрямована на реалізацію цілей економічної, структурної, науково-технічної та соціальної політики, становить зміст інвестиційної політики держави [36].

Метою державної інвестиційної політики є створення конкурентного середовища та забезпечення структурних зрушень і зростання економіки через поліпшення інвестиційного клімату у країні, розвиток та активізацію інвестиційних процесів, спрямування інвестицій у пріоритетні галузі та програми. Одним з важливих завдань державної інвестиційної політики є створення сприятливого інвестиційного клімату. Інвестиційний клімат – це наявні сукупність умов, причин, факторів залучення капіталу.

Структура інвестиційного клімату визначається якісним рівнем розвитку багатьох чинників (рис. 1.3.). Формування інвестиційного клімату під впливом сукупності об'єктивних чинників (за безумовно наявності їх різних суб'єктивних інтерпретацій), що описують основні особливості інвестиційної системи держави. Інвестиційний клімат має дві основні характеристики: реальні умови функціонування капіталу і державну політику регулювання інвестиційних процесів в інтересах національної економіки.

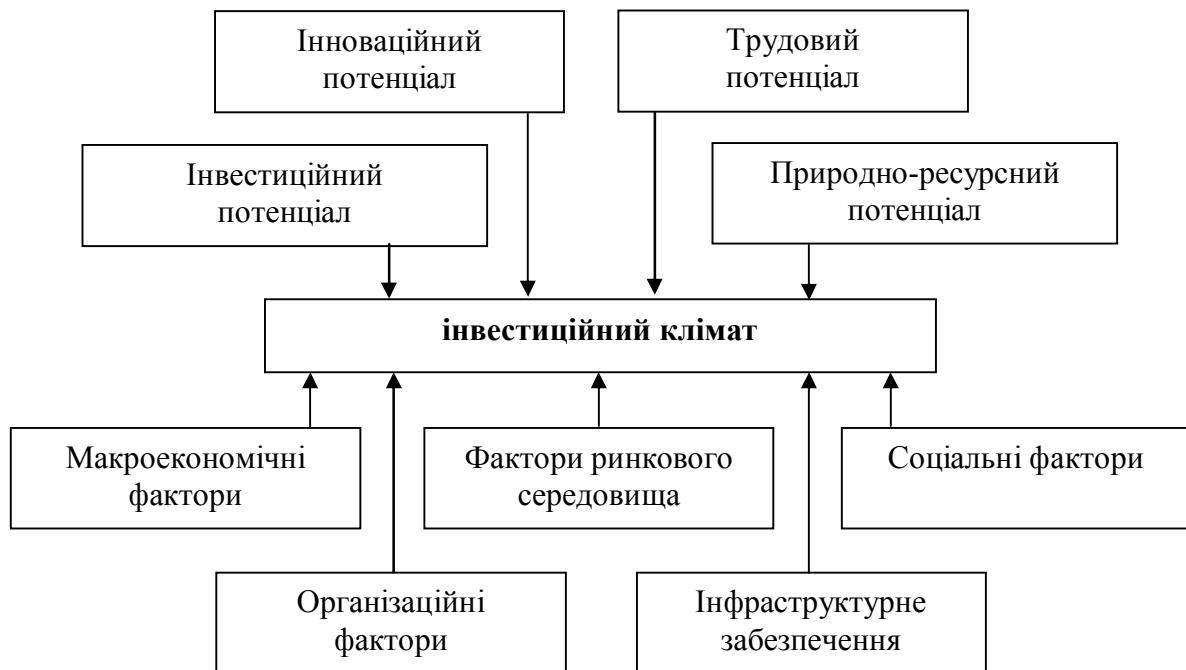

Рис. 1.3. Структура інвестиційного клімату

Розроблено автором

Характер інвестиційного клімату обумовлюється стабільністю чинного законодавства, ефективністю існуючої інвестиційної політики держави, окремих секторів і галузей економіки, регіонів та суб'єктів господарювання, наявністю дієвої системи управління інвестиціями, розвитком страхування інвестиційних ризиків, характером інвестиційного співробітництва, наявністю спеціалізованих банківських установ, фондів і трастів, інвестиційних компаній і дилерів, ступенем вирішення питання про приватну власність на земельні ділянки, стабільністю і конвертованістю національної валюти, а також ступенем привабливості інвестиційних проектів.

Конкретні чинники, що формують інвестиційний клімату державі, наведено у табл. 1.1. [31, С. 205].

Таблиця 1.1.

Чинники, що формують інвестиційний клімат держави

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ	Рівень розвитку продуктивних сил та стан інвестиційного ринку	Стан та структура виробництва
		Рівень розвитку робочої сили
		Стан ринку інвестицій та інвестиційних товарів, фондового ринку
	Політична воля влади та правове поле держави	Наявність відповідної законодавчої і нормативної бази
		Досягнення стабільності національної грошової одиниці. Валютне регулювання
		Забезпечення привабливості об'єктів інвестування
	Стан фінансово-кредитної системи та діяльність фінансових посередників	Інвестиційна діяльність банків, її рівень
		Рівень розвитку та функціонування парабанківської системи
		Інвестиційна політика Національного банку. Режим іноземного інвестування
	Статус іноземного інвестора	Діяльність міжнародних фінансово-кредитних інституцій
		Наявність вільних економічних та офшорних зон
		Відносини власності у державі
	Інвестиційна активність населення	Стан ринку нерухомості
		Виконання державної програми приватизації

Забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в Україні залишається питанням стратегічної важливості, від реалізації якого залежать соціально-економічна динаміка, ефективність залучення в світовий поділ праці, можливості модернізації на цій основі національної економіки.

1.3. Система інструментів та методологічні принципи реалізації структурно-інвестиційної політики держави

Формування структурно-інвестиційної політики в методологічному плані є досить непростим завданням з огляду на необхідність створення відповідних передумов, об'єднання системи інструментів, побудови відповідного організаційно-економічного механізму тощо. Однак, логіка

формування зазначеної політики є зрозумілою, – *теоретичне обґрунтування мети політики, її пріоритетних напрямів* на відповідному етапі розвитку економіки, *критеріїв такої пріоритетності, методів і важелів* (інструментів) структурного регулювання, критеріїв ефективності. Зазначені аспекти досить комплексно і ґрунтовно розкрито у науковій літературі. Разом з тим, слід відзначити базову суперечність, яка виникає за умови обґрунтування концептуальної моделі структурно-інвестиційної політики, – роль держави в даному процесі. Адже, зміст структурно-інвестиційної політики відображає ідеологічний базис економічної політики в цілому.

Реалізація державної структурної політики залежно від міри втручання держави у структурні зрушення в економіці може відбуватися за двома сценаріями, які визначають *тип структурної політики* [31, С. 199; 56; 71]:

- пасивний;
- активний.

З огляду на змістовну сутність вказаних типів політики, структурну політику в даному контексті досліджень можна розглядати як і структурно-інвестиційну. Разом з тим, слід мати на увазі, що активізація інвестиційної активності є визначальним фактором структурних трансформацій.

Пасивна державна структурна політика полягає здебільшого у створенні державою сприятливої правової бази для конкуренції та вільного переливання капіталу і ресурсів з одних галузей, видів діяльності, регіонів тощо в інші під впливом ринкового механізму, ринкових чинників (стимулів) і традиційних засобів (правових та економічних) державної економічної політики, що їх модифікують, без безпосереднього втручання (держави), при цьому в інвестиційні процеси (в окремих галузях, регіонах, видах діяльності, проектах тощо), тобто без безпосереднього втручання держави у кругообіг ресурсів, доходів, продуктів в національній економічній системі.

Перелив капіталу та ресурсів і, відповідно, структурні зрушення (зміна структури) у цьому випадку відбуваються унаслідок змін у нормах прибутку. А ринковий механізм через взаємодію попиту і пропозиції та перелив капіталу й

ресурсів забезпечує вирівнювання норм прибутку на різних ринках (у різних галузях) до середнього рівня в економіці у цілому і, таким чином, забезпечує формування оптимальної структури економіки і підвищення її ефективності. Цей сценарій реалізації державної структурної політики є досить тривалим і супроводжується великими соціальними втратами.

Отже, *основні риси пасивної структурної політики, яку ще називають американською*, оскільки у такий спосіб формувалася структура економіки США, полягають у [31, С. 199]:

- пасивній ролі держави, яка зводиться до використання традиційних економічних і правових методів у проведенні структурної політики;
- опорі на ринковий механізм, через який структура економіки змінюється у результаті змін у нормі прибутку в окремих галузях;
- тривалості реалізації;
- породженні значних соціальних проблем.

Активна державна структурна політика, яку ще називають японською полягає у застосуванні державою широкого спектра інструментів (як прямого, так і опосередкованого впливу) для прискорення структурних зрушень в економіці. Її *основні риси* [31, С. 200]:

- активна роль держави у формуванні прогресивної структури економіки;
- прискорений процес структурних змін (зрушень) в економіці;
- використання прогнозних оцінок окремих елементів структури економіки, з'ясування перспективних і неперспективних галузей, виробництв, депресивних регіонів тощо;
- визначення пріоритетних галузей і виробництв;
- розробка державних програм і планів структурної перебудови (структурних зрушень) економіки;
- селективна державна підтримка окремих галузей, регіонів, виробництв, організаційно-правових форм бізнесу тощо.

Здійснення активної структурної політики забезпечується за допомогою засобів прямого й опосередкованого регулювання.

Рис. 1.4. Методи реалізації активної структурної політики держави

Вироблення і реалізація активної структурної політики полягає у:

- визначенні найбільш ефективних напрямків структурних змін в економіці (тобто переліку основних напрямків державної структурної політики);
- визначенні (вборі) пріоритетних напрямків розвитку окремих галузей, видів виробництва, регіонів;
- розробці і реалізації комплексу регуляторних заходів у межах окресленої структурної політики.

Структурна політика завжди ґрунтується на одній з трьох загальних концепцій, які знаходять свій вияв у таких напрямках:

- обмеження держави – держава втручається лише у надзвичайних випадках, коли ринок не може самотійно подолати суперечності, що

виникають;

- *залучення держави* – держава розробляє і здійснює довгострокову програму структурної політики;

- *прагматичність держави* – вплив держави на структуру сприймається у конкретному випадку, враховуючи проблему, що виникла, та можливі соціально-економічні і політичні наслідки.

Реалізуючи певні цілі структурної політики, держава залежно від її устрою (федеральна чи унітарна), ступеня розвиненості регіонів, галузей може переміщувати структурно-політичні рішення на різні рівні – верхній (федеральний), нижчий (міністерство, регіон, підприємство).

Структурна політика в країнах з ринковою економікою здійснюється державою через:

- *обґрунтування основної секторальної структури* згідно з тенденціями світового розвитку, в основі якого покладено модель трьох секторів (сільське господарство, промисловість, послуги);

- *запровадження стратегії економічного зростання*, яка ґрунтується на стратегічно важливих галузях, від яких залежить розвиток технології, динаміка та ефекти зростання в інших галузях;

- *інвестування в масштабах всієї економіки найбільш значущих проектів*;

- *підтримку діяльності у фундаментальних науках*, а також використання її досягнень у виробництві тощо.

Таким чином, зміни в структурі економіки в країнах з ринковою економікою в сучасних умовах відбуваються під впливом ринку і державного регулювання, цінностей, що визначаються критеріями постіндустріального суспільства, національними та історичними особливостями країни.

У сучасній економічній науці прийнято поділяти структурну політику на кілька видів [71, С. 87]. *Селективна політика (вертикальна або «жорстка»)* передбачає прямий державний перерозподіл ресурсів країни на користь певних галузей і видів діяльності. Існує кілька ступенів селективності: від підтримки

цілого сектору економіки, наприклад, обробної промисловості, певних його галузей або окремих підприємств (національних чемпіонів).

Разом з тим, позиція значної частини економістів, яка знайшла підтримку у Міжнародному валютному фонді, Світовому банку та інших міжнародних організаціях, полягає у тому, що селективне втручання призводить до ще більших структурних диспропорцій. Вони наводять такі аргументи, їх ще називають «провалами» держави: 1) існування нерівних «правил гри» для різних економічних суб'єктів, що сприяє розвитку корупції; 2) відсутність у державних службовці матеріальної заінтересованості у ефективності державних інвестицій; 3) можливість допущення помилок у виборі пріоритетних галузей, що тягне за собою значні суспільні витрати; 4) наявність сучасних транснаціональних корпорації не дозволяє окремій країні проводити успішну селективну політику; 5) недосконалість інформації.

У промислово-розвинутих країнах активно застосовується інший вид структурної політики – *функціональна (горизонтальна або «м'яка»)*, який полягає у стимулюванні економічної активності через створення сприятливого бізнес-клімату. Цей вид не передбачає особливого ставлення до окремих галузей, а націлений на створення інститутів, які забезпечують сприятливе інституційне і економічне середовище для розвитку національної економіки, людського капіталу, підприємницької ініціативи та інновацій. Причина такої позиції полягає в тому, що різноманітні інституційні фактори (політична нестабільність, високий рівень корупції, неповага до контрактів та надмірне регулювання цін) суттєво гальмують економічний розвиток. У той же час можна уникати «провалів» держави, оскільки її активність в економіці обмежена. Отже, чим більшого економічного розвитку досягає країна, тим «м'якшу» структурну політику вона проводить.

Сьогодні значної популярності набула так звана «*Матрична структурна політика*», яка одночасно використовує інструменти селективного та функціонального втручання. Головним її завданням є – формування

інноваційної моделі розвитку національного господарства і індустріалізації на базі передових технологій [71, С. 89].

Таким чином, структурна політика реалізується ті чи інші механізми інвестування, лише активізація чи переструктурування інвестиційних потоків може забезпечувати структурні зрушення. Спрямованість інвестиційних потоків у свою чергу прямо або ж опосередковано впливає на параметри ЕКБ держави за різними складовими.

Розрізняють дві моделі державної інвестиційної політики: пасивну й активну.

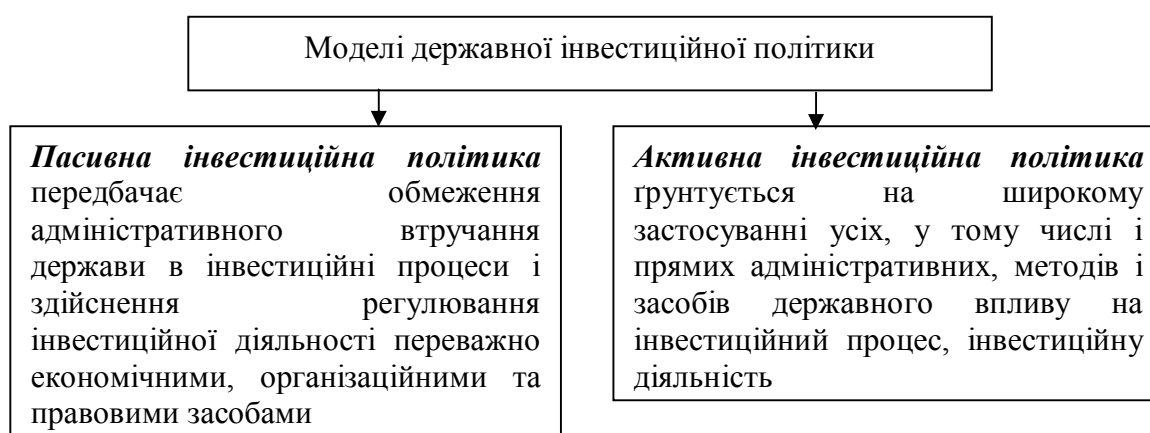

Рис. 1.5. Моделі державної інвестиційної політики

Отже, в основі інвестиційної політики лежать способи (методи) і підходи щодо її реалізації, що становить зміст державного регулювання інвестиційної діяльності в межах певного типу державної інвестиційної політики.

Державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється шляхом (механізми державного регулювання інвестиційної діяльності) [31, С. 209]:

- прямого управління інвестиціями;
- регулювання умов інвестиційної діяльності;
- контролю за законністю здійснення інвестиційної діяльності всіма учасниками інвестиційного процесу та інвесторами.

Слід відзначити, що ефективність інвестиційного процесу визначається комплексом чинників, серед яких слід виділити такі [36]:

- функціональне співвідношення, згідно з яким дохід розподіляється на споживання і заощадження (джерелом фінансування інвестицій є саме заощадження);
- норма чистого прибутку (чим вища норма прибутку, тим більший обсяг інвестицій);
- позичковий відсоток (інвестування є економічно вигідним і доцільним, якщо норма прибутку перевищує ставку позичкового відсотка);
- темп інфляції (чим вищий темп інфляції, тим нижчий реальний прибуток від інвестицій, тим менша мотивація до довготермінового інвестування).

Інвестуючи капітал, підприємці зважають на такі чинники, як *внутрішньополітичний клімат і ймовірність його змін, міжнародне становище, динаміка населення, ситуація на фондовому ринку* тощо.

Найважливіші чинники мінливості інвестицій у ринковій економіці такі:

- *тривалість строку служби інвестиційних товарів*, – за умов тривалого строку закупівлі нових інвестиційних товарів можуть бути відкладені, що зменшить інвестиції;
- *нерегулярність нововведень*, – значні нововведення виникають нерегулярно, що впливає на мінливість інвестицій;
- *поточні прибутки*, – підприємства інвестують лише тоді, коли відчують, що інвестування буде прибутковим;
- *мінливість сподівань*, – більшість компаній прогнозують майбутні умови підприємництва виходячи з поточних реалій, проте ці реалії дуже часто змінюються, особливо коли інвестують у політично нестабільні країни чи країни з перехідною економікою. Суттєво вплинути на оптимізм чи песимізм підприємців можуть зміни податкового законодавства, корумпованість державних чиновників, зміни валютних курсів та багато інших чинників.

Отже, створення передумов для структурного збалансування економіки потребує створення сприятливих умов інвестиційної діяльності. Разом з тим, прогресивні структурні зміни, формують якісно нову основу для активізації

інвестиційних процесів та забезпечення ЕКБ держави.

Порівняно з розвиненими країнами структурна перебудова в постсоціалістичних країнах має певні особливості [56, С. 407]. Це зумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. Перші визначаються шляхами розвитку, другі – економічною політикою цих груп країн. По-перше, країни з розвинутою економікою формувалися за моделлю класичного типу: перехід від аграрного до індустріального, а нині – до постіндустріального суспільства здійснюється поступово, через упровадження в усі галузі народного господарства адекватної системи знарядь праці, обладнання, науково-технічної бази. І починали вони з галузей, спрямованих на потреби людини (текстильної, взуттєвої, харчової тощо). Відповідно формувалося й економічне мислення населення.

По-друге, у процесі становлення ринкової економіки еволюційним шляхом структурні зрушення відбуваються в умовах макроекономічного збалансування, коли сукупний попит в основному відповідає сукупній пропозиції. І, що особливо важливо, за таких умов поступово зменшується різниця в доходах різних верств населення. За останні три десятиліття найбільший розрив у доходах різних верств у США, Японії, Німеччині був характерним для США. Проте середній їх рівень зріс практично однаково в усіх трьох країнах, незважаючи на велику різницю в доходах у США. Найбагатші 20 % населення заробляють у 9 разів більше, ніж 20 % найбідніших. У Японії та Німеччині цей показник становить відповідно 4 і 6 разів. Попри вищий середній рівень дохідності в США, добробут 20 % найбіднішого населення Японії приблизно в 2 рази вищий, ніж добробут тих самих 20 % найбіднішого населення США. Така політика формування доходів, орієнтація на середній клас значною мірою пом'якшують соціальні конфлікти, стабілізують суспільство, створюють сприятливий суспільний клімат для структурних перетворень в економіці. Це дає можливість державі регулювати потоки товарних та фінансово-грошових ресурсів, спрямовувати їх у сфери діяльності, що виконують роль «локомотивів» розвитку економіки, сприяють «відмиран-

ню» архаїчних видів діяльності чи спрямовані на розв'язання важливих соціальних проблем.

Починаючи з 70-х років минулого століття розвинені країни пов'язують структурну перебудову, як правило, зі зменшенням чисельності зайнятих у матеріальному виробництві та її зростанням у сфері послуг на базі підвищення ефективності промислового виробництва [56, С. 408]. Інакше кажучи, зміни є лише результатом попереднього зростання продуктивності праці. Водночас структурні зрушення і міжгалузевий «перелив» робочої сили у нові галузі стають самостійним чинником ефективності виробництва, особливо у промисловості.

Структурні зрушення, пов'язані з ринковою трансформацією економіки в постсоціалістичних країнах, розпочинаються в іншому якісному стані та в інших умовах порівняно з розвиненими країнами. Найголовнішими відмінностями є відсутність економічного піднесення та макроекономічна рівновага. Негативними чинниками є такі: багаторічне розбалансування між сукупним попитом і сукупною пропозицією; нерозвиненість галузей і сфер, спрямованих на задоволення потреб населення; занепад народного господарства. Ситуація ускладнюється руйнуванням усталених економічних зв'язків, традицій і морально-етичних цінностей, які склалися у більшості населення колишніх соціалістичних країн, зламом державної системи управління та кадрів [56, С. 409].

Отже, *структурна політика у перехідній економіці має суперечливий характер [56, С. 409].* З одного боку, вона є продовженням структурної політики, характерної для централізованого господарства, оскільки є значний і високо-монополізований державний сектор (великі підприємства в паливній, металургійній, хімічній, оборонній промисловості, електроенергетиці, машинобудуванні, на транспорті, в аграрному секторі). З іншого боку, держава вже не має можливості здійснювати інвестиції у ці галузі і розв'язує проблему підтримки їх «квазіринковими» методами, використовуючи кредитну емісію і частково – державні закупівлі, регулювання умов зовнішньоекономічної

діяльності тощо. І нарешті, структурну політику частково спрямовано на формування ринкової інфраструктури, тих її ланцюгів, які можуть стати центрами ринкової акумуляції та подальшого використання інвестицій. Однак головна проблема – перетворення структурної політики на чинник ринкової трансформації економіки – залишається загалом невирішеною.

Ефективність структурної політики визначається дотриманням базових принципів її формування та реалізації, а саме [36]: принципу науковості, який передбачає врахування вимог об'єктивних економічних законів; принципу комплексності – здійснення заходів з урахуванням взаємозв'язків між ними; принципу збалансованості, який передбачає оптимізацію співвідношень цілей та засобів їх досягнення; принципу конкретно-історичного підходу, зумовлений тим, що економічна політика не може бути єдиною як для всіх країн, так і для окремих етапів розвитку суспільства; принципу альтернативності, який полягає у врахуванні різних варіантів розвитку та рядом інших.

Практика засвідчила, що *структурна перебудова – це явище динамічне і постійне, пов'язане з науково-технічним прогресом і величезними капіталовкладеннями, що під силу передусім розвиненим країнам*. Темпи структурної перебудови мають бути досить високими, інакше структурні зміни виявляться неефективними.

Слід зауважити, що вищенаведені регуляторні заходи в межах державної структурної політики мають загальний характер. Вони можуть бути конкретизовані до рівня застосування певних інструментів у межах тих чи інших заходів відповідно до економічної ситуації, завдань структурної політики і цілей соціально-економічного розвитку.

Висновки до розділу 1

Таким чином, структурні пропорції будь-якої економічної системи є основою її ЕКБ. Без вирішення завдань структурної перебудови економіки України, неможливо сформувані стійкі передумови забезпечення національної та ЕКБ. Саме тому, на сучасному етапі трансформаційних процесів в Україні, структурну оптимізацію економіки слід розглядати з точки зору реалізації пріоритетів переходу до якісного економічного розвитку та підвищення ЕКБ.

Існуюча структура економіки України залишається деформованою, розбалансованою генеруючи цілий комплекс загроз ЕКБ у фінансовій, інвестиційній, виробничій, соціальній, екологічній та інших сферах, що обмежує можливості підвищення якості економічного розвитку, незважаючи на його колосальний потенціал. У сучасному глобалізованому світі проблеми структурної перебудови економічних систем стають особливо актуальними, адже на перший план виходять завдання пов'язані з забезпеченням їх гнучкості, адаптивності, а не просто раціоналізації структурних співвідношень з метою прискорення економічного зростання, послаблення ескалації дестабілізуючих факторів. Підвищення гнучкості економіки України дозволить реалізувати позитивний потенціал кризових факторів, в тому числі зовнішнього походження.

В умовах глобалізації, потенційної нестабільності світових фінансових ринків, світової економічної системи в цілому, виникає об'єктивна необхідність аналізу економічних процесів крізь призму пріоритетів безпеки, які звичайно ж слід розглядати у комплексі з пріоритетами розвитку. Складність та багатоплановість поняття структури економіки як об'єкту ЕКБ свідчить про необхідність реалізації багаторівневої, комплексної політики держави, яка б дозволяла гармонізувати структурні співвідношення забезпечуючи саме якість економічного розвитку. Раціональна інтеграція структурної та інвестиційної політики з урахуванням пріоритетів безпеки на єдиній концептуальній основі дозволить сформувані стратегічно важливі передумови ЕКБ держави.

Формування структурно-інвестиційної політики в методологічному плані є досить непростим завданням з огляду на необхідність створення відповідних передумов, об'єднання системи інструментів, побудови відповідного організаційно-економічного механізму, урахування системи обмежень тощо. Однак, логіка формування зазначеної політики є зрозумілою, – теоретичне обґрунтування мети політики, її пріоритетних напрямів на відповідному етапі розвитку економіки, критеріїв такої пріоритетності, методів і важелів (інструментів) структурного регулювання, критеріїв ефективності.

Разом з тим, слід відзначити базову суперечність, яка виникає за умови обґрунтування концептуальної моделі структурно-інвестиційної політики, – роль держави в даному процесі. Адже, зміст структурно-інвестиційної політики відображає ідеологічний базис економічної політики в цілому. Результати дослідження свідчать про відсутність чіткої моделі структурної та інвестиційної політики в Україні, непослідовний та суперечливий характер її реалізації. В країнах з ринковою економікою зміни в структурі економіки в сучасних умовах відбуваються під впливом ринку і державного регулювання, цінностей, що визначаються критеріями постіндустріального суспільства, національними та історичними особливостями країни. Відтак, концептуальні засади структурно-інвестиційної політики на сучасному етапі трансформаційних процесів в економіці України, які супроводжуються кризовими явищами в економіці, військово-політичною нестабільністю, різким обмеженням ресурсів розвитку, втратою традиційних ринків збуту, потребують наукового обґрунтування.

Структурна перебудова – це явище динамічне і постійне, пов'язане з науково-технічним прогресом і величезними капіталовкладеннями. Темпи структурної перебудови мають бути досить високими, інакше структурні зміни виявляться неефективними, або ж супроводжуватимуться формування потенціалу кризових явищ.

РОЗДІЛ II

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ

2.1. Діагностика особливостей структурних трансформацій економіки України в контексті пріоритетів економічної безпеки

Структурні пропорції економічної системи будь-якої країни безпосередньо визначають ефективність її економічного розвитку та конкурентоспроможність в системі світового господарства. Збалансованість галузевих, відтворювальних, секторальних та інших макроекономічних співвідношень забезпечує мобільність економічних ресурсів, а відтак створює передумови для ефективної адаптації економіки до впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, які можуть активізувати ті чи інші загрози ЕКБ країни, і, що найважливіше, – до системної гармонізації структурних чинників економічної динаміки [44, С. 185].

Диспропорції в структурі економіки України, які в основному сформувалися в результаті економічної політики, що мала місце в умовах планової економіки СРСР суттєво ускладнили економічні перетворення на початкових етапах трансформаційних процесів. Неефективність активної структурної політики та фактична відсутність відповідних умов для реалізації механізмів пасивної – унеможливили структурну перебудову економіки відповідно до потреб якісного економічного зростання. Відтак, трансформація системи економічних відносин супроводжувалася формуванням колосального потенціалу загроз ЕКБ за цілим комплексом складових. Певна оптимізація окремих структурних пропорцій, яка спостерігалася як в період трансформаційної кризи 1991-1999 років, так і в період економічного зростання (Дод. А, табл. А.3-А.5), не набувала визначального характеру з точки зору активізації чинників підвищення ЕКБ, а отже і забезпечення якості зростання.

У складі СРСР, Україна, займаючи 3% території і маючи п'яту частину населення, давала до 1991 р. понад третину загальносоюзного виробництва прокату чорних металів і сталевих труб, майже половину загального обсягу залізної руди, переважну більшість тепловозів, усі кукурудзозбиральні комбайни [25, С. 6; 36, С. 348-349]. Однак, у складі союзу, Україна була передовою винятково з виробництва сировини.

Таблиця 2.1.

Місце України у світі

	Показники	У світі	У Європі
1	Електроенергія	8	4
2	Вугілля (в перерахунку на умовне паливо)	5	3
3	Газ	4	2
4	Чавун	3	1
5	Сталь	3	1
6	Залізна руда (товарний видобуток за вагою руди)	1	1
7	Кокс	3	1
8	Мінеральні добрива (у перерахунку на 1005 поживних речовин)	7	4
9	Сірчана кислота	6	3
10	Цемент	8	5
11	Цукор	5	2
12	Зерно і зернобобові	6	2
13	Пшениця	5	2

В умовах структурної розбалансованості економіки економічне зростання не лише характеризувалося низькою якістю, а виявилось потужним фактором поглиблення та закріплення структурних диспропорцій, посилило уразливість економіки до змін зовнішньої економічної кон'юнктури, про що зокрема засвідчила і світова фінансово-економічна криза кінця 2008 року, внаслідок якої можна лише очікувати посилення диспропорційності економічного розвитку, а відтак і активізації загроз ЕКБ. Адже як свідчить досвід трансформаційних процесів, наявність диспропорцій суттєво обмежує позитивні ефекти кризових явищ, економічне пожвавлення не супроводжується формуванням необхідних передумов для структурної гармонізації національної економічної системи.

На основі висновків обґрунтованих в [4; 18; 56; 59; 70] можна виділити такі основні складові, що формували структурні диспропорції в економіці України протягом пострадянського періоду:

- трансформаційний спад виробництва та посилення на цій основі міжгалузевої розбалансованості економіки;
- нерациональна політика лібералізації економіки;
- деформація системи внутрішніх цін;
- інерційність структурних перетворень за умов пасивної ролі держави;
- зниження рівня науково-технологічної та інноваційної активності підприємств України (Дод. Б, табл. Б.1, рис. Б.1);
- екзогенізація економічного розвитку (Дод. Б, рис. Б.2);
- несумісність макроекономічних регуляторів зі структурно-технологічними особливостями української економіки;
- відставання у часі та суперечливий характер формування інституційних умов реформування економіки;
- незбалансований у часі характер реформування окремих ринків та сфер економіки.

У [70], де досліджуються структурні процеси в економіці України та інших країн, обґрунтовано висновок про те, що *Україна має zdeформовану структуру економіки* (рис. 2.1 [44, С.187]), *за пропорціями наближену до структур бідних країн* (Дод. Б, табл. Б.1, рис. Б.1). Найважливішими відмінностями її структури є надто велика частка сільського господарства, низький розвиток високотехнологічних секторів економіки та значне відставання за часткою фінансових та ділових послуг. Збереження зазначеної структури економіки є наслідком відсутності в країні реальних структурних реформ. Крім того, *важливою особливістю структури економіки є наявність значного потенціалу інноваційно-технологічного розвитку та відсутність і несформованість організаційно-економічних механізмів його реалізації*. За даними німецького «Дойчебанку», 1990 року Україна за своїм науково-

технічним та виробничим потенціалом посідала 10 місце у світі. А аналітичне управління ЦРУ США ставило Україну навіть на 8-ме місце з-поміж найрозвинутіших країн світу [17, С. 114].

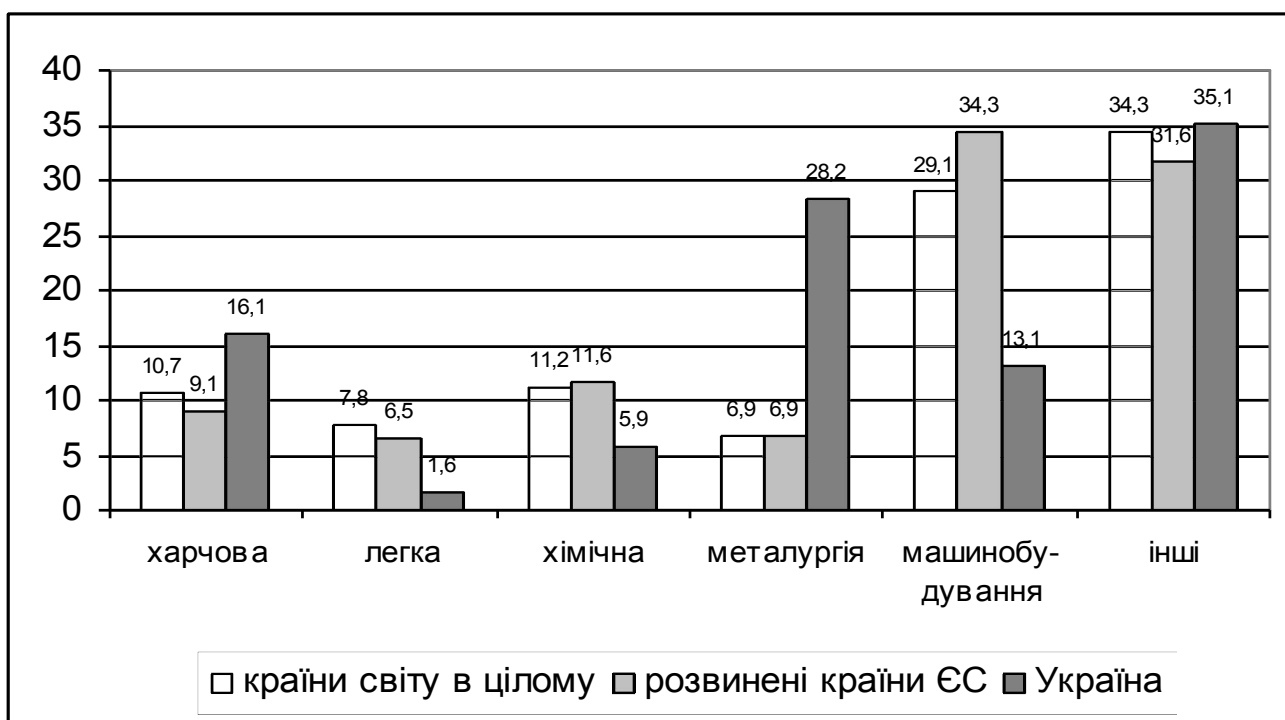

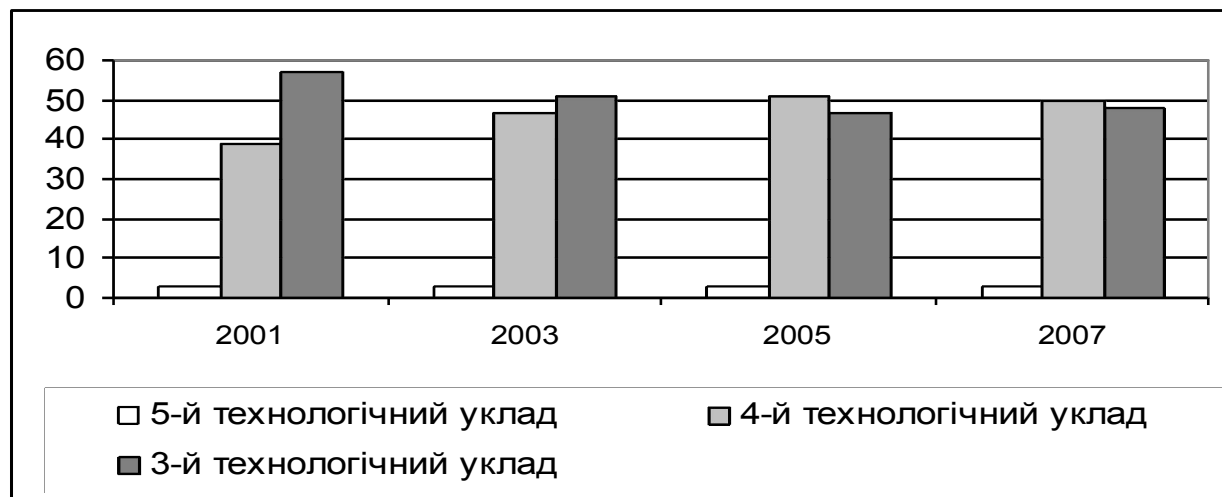
Рис. 2.1. Порівняльна характеристика структури промисловості України з розвиненими країнами світу, % [44]

Аналізуючи сучасну структуру економіки України, слід відзначити ряд характерних її особливостей, які безпосередньо чи опосередковано впливають на ЕКБ країни, а відтак і на перспективи конкурентоспроможного розвитку через активізацію його структурних складових:

– *переважання в структурі промисловості низько- та середньотехнологічних продуктів III-IV технологічних укладів* – в Україні домінуючим є симбіоз третього та четвертого технологічних укладів, з достатньо розвинутими елементами п'ятого [44, С. 187; 70] (рис. 2.2), (Дод. Б, табл. Б.1, рис. Б.1);

– *незбалансованість оптимальних відтворювальних пропорцій* – структура економіки характеризується переважним розвитком засобів виробництва (група «А» – близько 70%) порівняно з виробництвом предметів

споживання (група «Б» – близько 30%), в той час як у розвинених країнах існує зворотна пропорція. Більше того, в Україні після розпаду СРСР залишилося близько 30% військово-промислового комплексу, що обумовило складну його трансформацію;

Примітка: 1991 р. III ТУ – 39%; IV ТУ – 55,3%; V ТУ – 5,5%; VI ТУ – 0,2%; 2005 р. III ТУ – 58%; IV ТУ – 38%; V ТУ – 3,9%; VI ТУ – 0,1%;

Рис. 2.2. Структурна динаміка промисловості України за технологічними укладами, 1991-2007 роки, %

– *ресурсномісткий та витратний характер виробництва* – Україна має одні з найвищих рівнів використання енергоресурсів у світі, – енергоємність ВВП України становить 0,89 кг умовного палива на 1 долар США з урахуванням паритету реальної купівельної спроможності, що у 2,6 рази перевищує середній рівень енергоємності країн світу) [44, С. 187];

Через наднизькі ціни на ПЕР та ресурсоємну, сировинноорієнтовану структуру промисловості, яка формувалася в результаті промислової політики, що мала місце в умовах планової економіки СРСР, економіка України сьогодні одна з найбільш енергоємних у світі. За даними Міжнародного енергетичного агентства за 2009 р., показник енергоємності ВВП України сягає 870 г у.п. / дол. США ВВП, тоді як для Євросоюзу – лише 270 г у.п. / дол. США ВВП, а в середньому у світі – 300 г у.п. / дол. США ВВП [39].

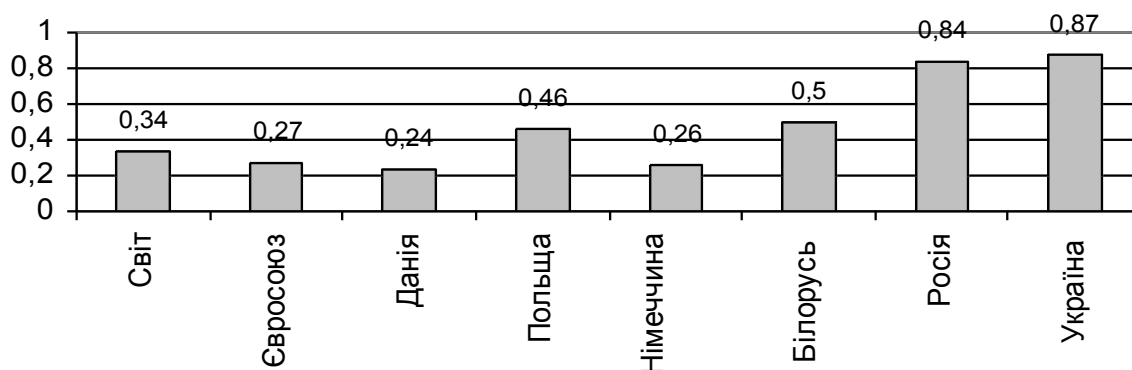

Рис. 2.3. Енергоємність ВВП окремих країн, кг. у.п. / дол. США ВВП

- значна диференціація технічного рівня виробництва як у галузевому, так і міжгалузевому розрізах;
- високий рівень концентрації та монополізації виробництва;
- наявність значних розривів між прибутковістю окремих видів діяльності;
- низька «товарність» кінцевої продукції – 80% усього виробництва станом на початок 1990 року не мало завершеного технологічного циклу;
- регресивність структури інвестиційної діяльності – лівова частка інвестицій надходить у галузі III-IV технологічних укладів, разом з тим, активізація інвестиційної діяльності не супроводжується інноваційною активністю промислових підприємств.

Рис. 2.4. Індекси ВВП та інвестицій у період економічного росту, 2000-2007, %

Незважаючи на те, що індекс інвестицій перевищував індекс ВВП, інвестиційні витрати мали обмежену інноваційну спрямованість.

У [44, С. 188] звертається увага на те, що обсяги зростання інвестицій на інноваційно-технологічні проекти у промисловості не відповідають відтворювальним потенціям вітчизняної економіки. При цьому основна причина полягає не у макроекономічних тенденціях та структурі виробництва, а у відсутності сталих мотивацій для розгортання широкомасштабної інноваційно-технологічної діяльності (Дод. В, табл. В.1., рис. В.1) Висунута гіпотеза ще раз підкреслює важливість інституційних чинників структурної динаміки. Адже в умовах низької ефективності інституційного середовища, політична та соціально-економічна нестабільність не сприяють формуванню та реалізації стратегічних орієнтацій суб'єктами господарської діяльності. Їх тактична зорієнтованість, націленість на швидку окупність ресурсів чи державну підтримку обмежує можливості реалізації стратегічно важливих чинників економічної динаміки, а отже обумовлює активізацію загроз ЕКБ.

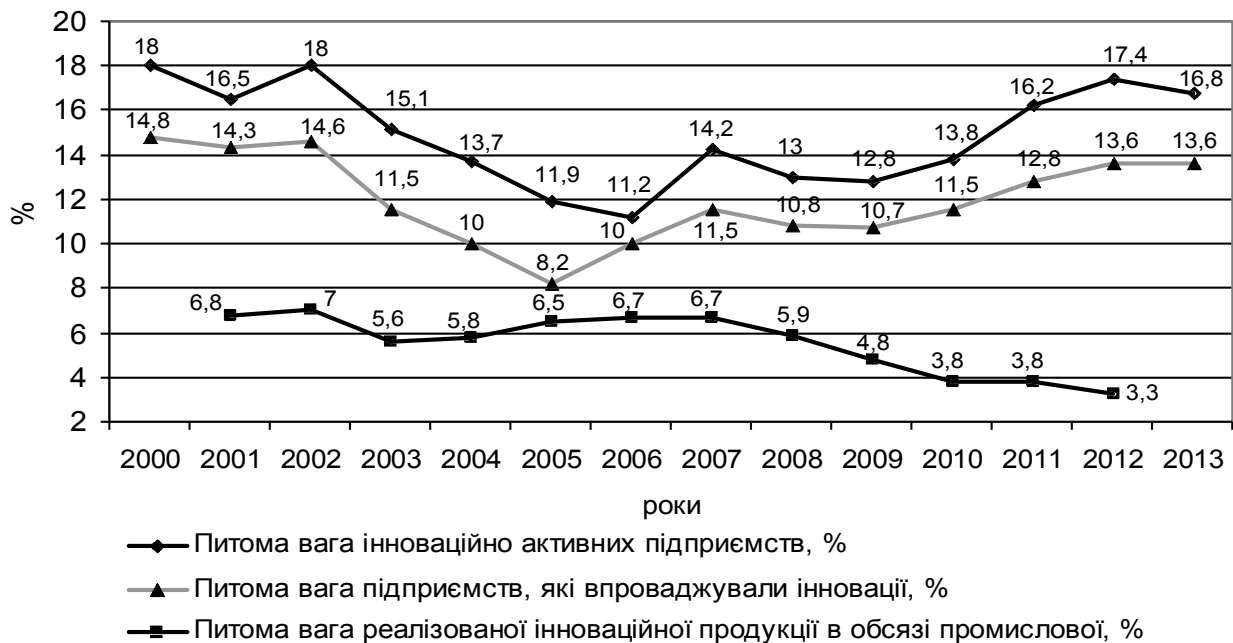

Рис. 2.5. Інноваційна діяльність промислових підприємств України, 2000-2013 рр. [38]

– високий рівень зношеності основних засобів – фізичний знос становить 50-70%, моральний 90-95%;

– *інституційна нерозвинутість фінансової системи*, що обумовлює надмірну вартість фінансових ресурсів;

– *нерозвинутість внутрішнього ринку*, що обумовлює необхідність покриття внутрішнього попиту за рахунок випереджаючого зростання імпорту. Частка експорту у ВВП у 1998-2001 рр. складала відповідно 41,9, 54,3 та 55,5%, при цьому у розвинутих країнах світу на зовнішньому ринку реалізується приблизно п'ята частина продукції щодо ВВП [44, С. 190];

– *надмірна частка споживання та недостатні обсяги нагромадження в умовах нерозвинутості внутрішнього ринку* – за 2003-2007 роки номінальні доходи населення зросли в 4,2 рази, реальні в 2,1 раз, а реальний ВВП лише в 1,4 рази [44, С. 190];

– *диспропорції в структурі імпорту та експорту продукції за рівнем доданої вартості* – Україна є переважно експортером товарів нижчих ступенів обробки;

– *невідповідність змін між рівнем продуктивності та оплати праці*;

– *значна нерівність у розподілі доходів* – майнове розшарування в Україні одне з найбільших в Європі, країна є рекордсменом з нерівності на пострадянському просторі, – коефіцієнт Джині становить 0,47, тоді як у 1991 році він становив 0,26 [44, С. 190];

– *високий рівень неофіційної економіки* – за оцінками Мінекономіки у 2008 рік рівень тіньової економіки становив 31,1% від офіційного ВВП, при цьому на думку багатьох експертів даний показник становить 40-45%;

– *природоємна структура промислового комплексу*, – Україна займає одне з перших місць у світі за рівнем споживання енергії, води, залізної руди та ряду інших ресурсів на одиницю ВВП, а також за обсягами отримання промислових відходів на душу населення, в результаті чого до 10% втрат ВВП обумовлені зменшенням продуктивності і передчасним зносом основних фондів, погіршенням якості природних і людських ресурсів [44, С. 190]. При цьому, велику питому вагу в структурі промислового виробництва займають

потенційно небезпечні виробництва – 42,8% вартості усіх основних промислових фондів, 33,8% обсягів виробництва, 21% працюючих.

Зазначені особливості та умови розвитку національної економіки обумовлюють не просто виникнення прихованих та реальних загроз ЕКБ країни, а постійну їх ескалацію, фундаментальною основою якої є саме глибокі диспропорції в структурі економіки. Безсистемна та тактично зорієнтована економічна політика держави дозволяє лише тимчасово нейтралізувати окремі загрози не усуваючи їх причин. При цьому нейтралізація загроз в одній сфері часто породжує загрози в інших, посилює існуючі. Оскільки трансформація економіки супроводжується дисгармонізацією складових економічної системи, вона не може бути ефективною з точки зору формування передумов сталого економічного розвитку. Саме тому, досліджуючи вплив структурних диспропорцій на ЕКБ слід виходити не просто з необхідності їх збалансування, і нейтралізації на цій основі загроз ЕКБ, а з необхідності пошуку механізмів гармонізації системи структурних пропорцій, реалізація яких забезпечувала б динамізм та якість економічного розвитку у довгостроковому періоді. Тобто збалансування структурних пропорцій слід розглядати не з точки зору темпів економічного зростання, а з точки зору забезпечення його якості, яка досягається на основі збалансованого розвитку фізичного, природного та людського капіталів [44, С. 191]. Жодна модель економічної політики, яка ігноруватиме структурні чинники розвитку економіки України буде неефективною.

Структурна трансформація економіки України має відповідати стратегічно важливим цілям реалізації національних конкурентних переваг з урахуванням сучасних тенденцій структурних перетворень у розвинених країнах – підвищення ефективності та якісних показників виробництва на основі пріоритетного розвитку галузей, які базуються на основі досягнень результатів НТП. Звичайно ж структурні перетворення в такому напрямі неминуче обумовлюватимуть прояви загроз ЕКБ, що пов'язано в першу чергу з інверсійним характером ринкових трансформацій, однак формуватимуть

потенціал економічно безпечного розвитку в перспективі. З огляду на це, виникає необхідність реалізації механізмів оптимізації індустріальної структури економіки з інструментами, які б забезпечили її трансформацію в напрямі прискореного переходу до постіндустріальної моделі. В іншому випадку країна не зможе реалізувати повною мірою переваги глобалізації.

2.2. Структурні диспропорції як фундаментальна основа ескалації загроз економічній безпеці країни

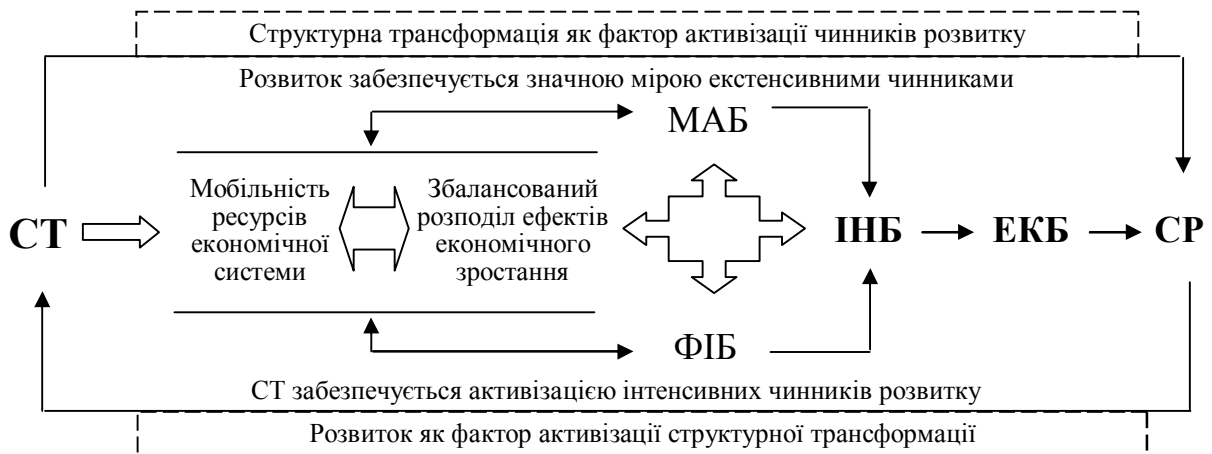
У науковій літературі наводяться різні визначення сутності поняття «економічна безпека» [11; 16; 35; 51; 83]. Досліджуючи вплив структурних чинників на ЕКБ під останньою слід розуміти перш за все *здатність національної економіки до розширеного відтворення, протистояння дестабілізуючому впливові факторів, які створюють загрозу нормальному розвитку країни, до забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в світовій системі господарювання*. Виходячи з цього, структурні чинники ЕКБ країни слід розглядати в тісному взаємозв'язку зі сталим економічним розвитком, оскільки ЕКБ створює умови для досягнення сталого розвитку, у свою чергу розвиток активізує додаткові чинники підвищення рівня ЕКБ. Незважаючи на різні підходи до визначення сутності ЕКБ визначальною її передумовою є наявність можливостей забезпечення розширеного характеру відтворювальних процесів, що потребує активізації системи джерел інвестиційного капіталу. Саме підтримка збалансованих макроекономічних відтворювальних пропорцій в обороті ВВП Концепцією економічної безпеки України визначається найважливішою умовою ЕКБ держави [35]. Однак, наявність інвестиційного капіталу та активізація інвестиційних процесів можуть сприяти і дисгармонізації структурних пропорцій, що зокрема спостерігається і сьогодні, коли диспропорційність економічного розвитку в структурно розбалансованій економіці посилюється активізацією інвестиційних ресурсів,

оскільки лєвова частка інвестицій надходить у галузі III та IV технологічних укладів. За оцінками експертів, *технологічне оновлення економіки України вимагає капіталовкладень на рівні 500 млрд. дол. США* [44, С. 192]. Станом на 01.07.2016 року Україна отримала лише 44790,7 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (ПІ) [55], макроекономічна ефективність яких має надзвичайно суперечливий характер.

Структурна трансформація економіки формує передумови якісного економічного зростання лише при умові якщо супроводжується зростанням мобільності її ресурсів та збалансованим розподілом ефектів економічного зростання. Тому *прогресивні структурні зрушення не можуть бути досягнутими без активізації інституціональних чинників в результаті яких економічна система має набути гнучкості, відкритості, схильності до саморозвитку на основі ефективної інтеграції її структурних складових* [44, С. 192-193]. Відтак ефективність структурних трансформацій має забезпечуватися не лише структурною політикою, але й інституційною, фінансовою, інвестиційною, екологічною та іншими напрямками, які безпосередньо визначають рівень ЕКБ у відповідних сферах. Зростання адаптивності економічної системи та збалансований розподіл ефектів економічного зростання активізуватимуть чинники підвищення рівня ЕКБ, а не просто послаблюватимуть прояви загроз. *З точки зору ЕКБ адаптивність економіки перш за все передбачає її здатність до переструктурування внутрішніх структурних елементів, самоудосконалення та саморозвитку економічної системи* [44, С. 193]. Відтак, структурна трансформація, яка не супроводжується зростанням адаптивності економіки та формуванням механізмів її саморозвитку, звичайно ж не відповідає цілям якісного економічного зростання, а приховує в собі потенціал загроз ЕКБ.

Для економічної системи України в якій трансформаційні процеси в напрямку побудови повноцінної ринкової моделі ще незавершені, першочергове значення, з точки зору формування передумов прогресивних структурних зрушень, має досягнення макроекономічної та фінансової безпеки. Адже

макроекономічна нестабільність є потужним чинником дисгармонізації економічної динаміки. Гармонізована інтеграція параметрів, які визначають макроекономічну та фінансову безпеку має стати основою розширеного відтворення, яке б активувало чинники сталого розвитку. Саме макроекономічна та фінансова безпека формують передумови для ефективного переливу ресурсів між різними галузями та сферами економіки, є основною умовою розвитку внутрішнього ринку, збалансування попиту і пропозиції на товарних та фінансових ринках, а отже активізації чинників ендогенізації економічної динаміки. Важливою складовою фінансової безпеки є бюджетна безпека, досягнення якої слід розглядати з точки зору активізації інтенсивних факторів розвитку економіки.

Примітка: СТ – структурна трансформація економічної системи, СР – сталий розвиток

МАБ – макроекономічна безпека, стан економіки, при якому досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій

ФІБ – фінансова безпека, такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективно функціонування національної економічної системи та економічне зростання

ІНБ – інвестиційна безпека, такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів

Рис. 2.6. Контур взаємовпливу структурної трансформації економічної системи країни та чинників сталого розвитку [44, С. 194]

Найважливіше значення тут має не лише збалансування доходів і витрат бюджету, але і структура бюджетних видатків, відповідність зростання соціальних видатків і темпів продуктивності праці. Однак, *сталий, якісний*

розвиток може досягатися лише у випадку якщо є не лише результатом, але і фактором структурних трансформацій.

У табл. 2.2. визначено основні групи загроз ЕКБ, які обумовлені структурними деформаціями економіки України [44, С. 196].

Таблиця 2.2.

Загрози ЕКБ, які обумовлені наявністю системи структурних деформацій в економіці України

Загрози та їх зміст	Можливі наслідки загроз для ЕКБ країни
Поглиблення та закріплення структурних диспропорцій економічної системи	Виникнення дисбалансу у розвитку основних складових капіталу розвитку – фізичного, людського, природного і зменшення на цій основі якості економічного зростання; втрата конкурентоспроможного потенціалу сталого економічного розвитку; закріплення сировинного, низько-технологічного характеру міжнародної спеціалізації; посилення ресурсної, фінансової і технологічної залежності країни
Екзогенізація економічного розвитку країни та критично небезпечне зростання її уразливості до впливу зовнішніх чинників	Формування потенціалу фінансово-економічної дестабілізації та активізація чинників, що обумовлюють проциклічний характер розвитку економіки; обмеження можливостей для прояву позитивних ефектів кризового розвитку економіки; утвердження моделі збіднюваного економічного зростання та закріплення структурних деформацій в економіці
Обмеженість інвестиційних ресурсів в окремих секторах економіки, їх неефективний розподіл	Дисбаланс у розвитку окремих галузей та секторів економіки, поступова втрата можливостей технологічного оновлення виробництва, посилення регресивного характеру інвестиційної діяльності, посилення індиферентності іноземних інвестицій до цілей структурної перебудови економіки
Поглиблення дисбалансів товарних і фінансових ринків	Погіршення умов довгострокового інвестування, дисбаланс у розвитку галузевої структури виробництва, обмеження можливостей розвитку внутрішнього ринку, дефіцит інвестиційних ресурсів, формування потенціалу дестабілізації у фінансовій сфері
Зростання ресурсоємності (енерго- і матеріалоємності) виробництва	Зменшення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішніх ринках, зростання дефіциту оборотних ресурсів та інвестиційного капіталу, зменшення рентабельності промислового виробництва, втрата потенціалу розвитку галузей обробної промисловості
Розвиток міжрегіональних диспропорцій	Загострення міжрегіональних суперечностей, перш за все в системі міжбюджетних відносин; збільшення кількості депресивних територій та посилення соціальної напруженості
Посилення техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та руйнація природного капіталу	Зростання природоємності ВВП та еколого-економічних збитків і формування на цій основі передумов для активізації загроз високої небезпеки – критичного звуження ресурсного простору і втрати можливостей адаптації економічної системи до скорочення сировинних і енергетичних ресурсів

Серед наведених загроз, найбільшу небезпеку становить загроза поглиблення та закріплення структурних деформацій, яка є фундаментальною основою посилення процесів ескалації сукупності загроз ЕКБ за цілим комплексом складових.

Також слід відзначити і збільшення уразливості економіки до впливу зовнішніх факторів, наслідком чого може стати критично небезпечне поєднання внутрішніх і зовнішніх загроз. *Ескалація загроз ЕКБ країни небезпечна тим, що може набувати системного характеру посилюючи та модифікуючи ті чи інші загрози, обмежуючи ефективність їх прогнозування та нейтралізації.* При цьому на відміну від країн з відносною збалансованістю структурних пропорцій, в структурно розбалансованих економіках темпи ескалації загроз є набагато більшими, загрози набагато швидше взаємодіють, модифікуються та поширюються на різні сфери економіки.

Системний характер процесу ескалації загроз ЕКБ може обумовлювати швидке поєднання загроз різних сфер економіки, що знову ж таки характерно більшою мірою для структурно розбалансованих економічних систем. Так, консервація існуючої структури економіки обумовлює зростання рівня експлуатації національної сировинної бази, а отже активізує загрози екологічній, соціальній, виробничій безпеці. Закріплення деформацій спотворює стратегічно важливі пріоритети промислової політики, унеможлиблює ефективну демонополізацію економіки, активізуючи загрози інвестиційній, технологічній, виробничій безпеці. Загострення соціально-економічних проблем в результаті цього, може провокувати неефективну економічну політику через посилення державної підтримки базових галузей промисловості, штучний перерозподіл ресурсів на користь окремих сфер чи галузей промисловості, що суттєво обмежуватиме мотивацію бізнесу до технологічної модернізації виробництва, а відтак нарощуватиме потенціал кризових явищ. Саме така тенденція економічної політики намітилася в Україні після виникнення світової фінансової кризи 2008 року.

На рис. 2.7. схематично представлено вплив структурних деформацій в економіці України на основні складові її ЕКБ [44, С. 198]. Як видно з рисунку основною ознакою структурних деформацій є наявність диспропорцій параметрів сукупного попиту та пропозиції на ринках ресурсів та продуктів, в результаті чого відбувається незбалансований розподіл ресурсів відтворення в окремих секторах і сферах економіки, спостерігається дезінтеграція чинників економічного розвитку. Як наслідок – економічне зростання втрачає якість, економічна динаміка набуває проциклічного характеру та супроводжується формуванням потенціалу кризового розвитку, який проявляється в умовах погіршення кон'юнктури міжнародних ринків. Слід відзначити тісну взаємозалежність та взаємовплив окремих загроз різного характеру та сфери.

Схема рис. 2.7. не відображає усю сукупність взаємозв'язків між структурними чинниками, які визначають параметри ЕКБ, однак пояснює природу та характер диспропорційності економічної динаміки, механізми ескалації загроз ЕКБ, їх модифікацію та посилення. *Наведена модель ескалації чинників структурних диспропорцій дає підстави стверджувати про наявність замкнутого характеру структурної трансформації економічної системи України в результаті якого структурні диспропорції відтворюються та поглиблюються.*

Звичайно зростання відкритості економіки створює умови для гармонізації структурних чинників економічного зростання на основі дії механізмів ринкового саморегулювання. Однак, відсутність ефективного інституційного середовища обмежує їх позитивний ефект, або ж навіть спотворює механізми прояву одночасно формуючи передумови для активізації комплексу загроз пов'язаних з процесами лібералізації економіки.

Рис. 2.7. Вплив структурних деформацій в економічній системі на складові ЕКБ території

Примітка: МАБ – макроекономічна безпека, ФНБ – фінансова безпека, ІНБ – інвестиційна безпека, ЗНБ – зовнішньоекономічна безпека, НТБ – науково-технічна безпека, ЕНБ – енергетична безпека, ЕЛБ – екологічна безпека, ВРБ – виробнича безпека, ПРБ – продовольча безпека

Тенденції структурної трансформації економіки України з початку 2000 року характеризувалися ростом ряду макроекономічних показників, які давали підстави стверджувати про певну активізацію чинників гармонізації структурних співвідношень – нарощування позитивної динаміки в обробних галузях промисловості, стабільне підвищення доходів населення і розвиток на цій основі внутрішнього ринку, підвищення якості продукції інвестиційного призначення і т.д.

Однак, незважаючи на це їх динаміка та характер свідчили про фактичну сталість екзогенізації економічного розвитку та формування передумов закріплення даної тенденції в перспективі. Адже домінуючим фактором економічного зростання залишався зовнішній, внутрішні фактори розвитку носили похідний характер. Так, наприклад, незважаючи на те, що протягом 2000-2006 років частка експорту знизилася з 62,4% до 47,3% [44, С. 197], спостерігалось відносне збільшення в структурі товарного виробництва «первинних» природних ресурсів, що у довготерміновому періоді обмежуватиме темпи розвитку внутрішнього ринку, активізуючи загрози ЕКБ в бюджетній, зовнішньоекономічній, грошово-кредитній, інвестиційній та інших сферах економіки. *Найбільш небезпечною з точки зору формування потенціалу загроз ЕКБ виявилася тенденція екзогенізації фінансової сфери країни, яка стимулювалася значною мірою неефективною та неузгодженою грошово-кредитною, бюджетно-податковою та соціальною політиками. Випереджаюче зростання споживчого попиту в структурно розбалансованій економіці хоча й забезпечило певний мультиплікативний ефект, однак під впливом факторів світової фінансово-економічної кризи згенерувало внутрішні дисбаланси економіки, у результаті чого зазначений ефект нівелюватиметься. Таким чином, прискорене економічне зростання, стимульоване в структурно розбалансованій економіці на основі зовнішніх чинників, забезпечуючи позитивні ефекти у коротко- та середньотерміновому періоді, обумовлює суперечливий їх вплив на макроекономічну динаміку у довготерміновому періоді.*

У цьому контексті особливу увагу слід звернути на проблему замкнутості моделі проциклічного розвитку структурнорозбалансованої економіки (рис. 2.8) [40, С. 84].

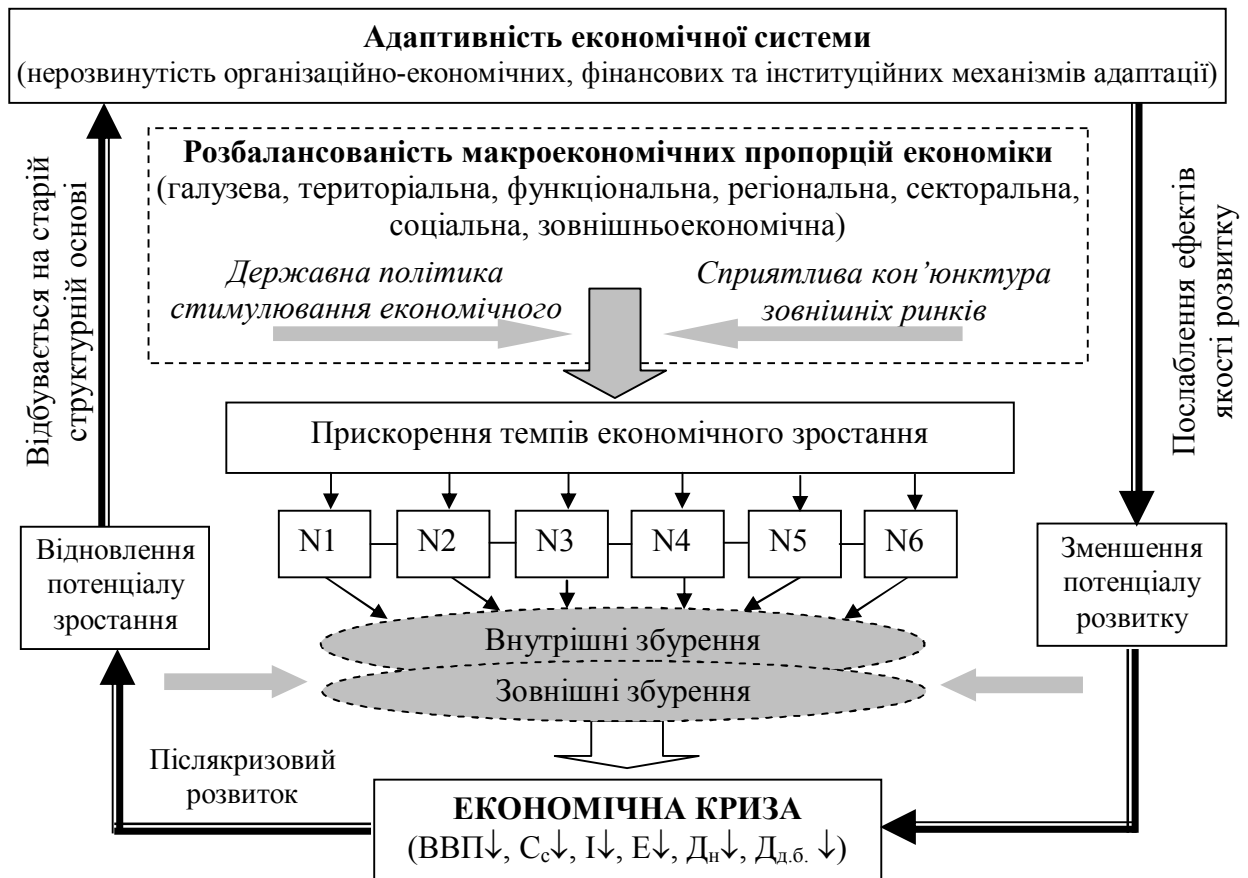

Рис. 2.8. Замкнутий характер моделі проциклічного розвитку структурнорозбалансованої економіки

Примітка: ВВП – валовий внутрішній продукт, C_c – споживання сумарне (домашніх господарств та промисловості), I – інвестиції, E – експорт, D_n – доходи населення, $D_{д.б.}$ – доходи бюджету, $N_1 - N_6$ – ефекти економічного зростання; N_1 – посилення дисбалансу у розвитку окремих галузей і сфер виробництва (дисбаланс у розвитку галузевої структури, інвестиційного потенціалу тощо); N_2 – дезінтеграція фінансового та реального секторів; N_3 – розвиток міжрегіональних диспропорцій та дезінтеграції виробництва на територіальному рівні; N_4 – зростання ресурсо- та природоємності ВВП, а відтак і еколого-економічних збитків; N_5 – посилення диференціації в рівні доходів населення; N_6 – зростання цінових диспропорцій.

Як видно з рис. 2.8., кожного разу в результаті циклічного спаду, економіка втрачає якісний потенціал. Так, період її посткризового відновлення, – 2010-2012 рр. – не супроводжується якісними змінами у структурі виробництва, а відбувалося завдяки зростанню зовнішнього попиту на продукцію експортоорієнтованих галузей, а також відновленню споживчого

попиту внаслідок череззбільшення доходів населення, що закладає ризики для подальшого економічного прогресу, попри це спостерігалася стагнація інвестиційних процесів. З точки зору інвестиційної безпеки, *найбільша проблема полягає у розмиванні та відсутності механізмів посткризового відновлення економіки, яке б характеризувалося елементами розвитку.* Вузкість внутрішнього ринку унеможлиблює активізацію внутрішніх чинників економічної динаміки. Сировинна зорієнтованість експорту обмежує ефективність стимулюючих заходів економічної політики. Відтак, кризова хвиля втрачає свій очисний, позитивний заряд.

На основі аналізу ряду літературних джерел та оцінки наслідків військово-політичної дестабілізації, можна визначити *систему викликів, які диктують напрями структурних змін в економіці України і формуватимуть довгострокові передумови її розвитку* [74; 75, С. 187-188]:

- глобалізація світогосподарських процесів, що відкриває нові можливості для прискореного розвитку економіки через залучення ресурсів, нових технологій, вихід на зовнішні ринки та формує стійкі передумови підвищення ефективності економіки і одночасно створює певні загрози з точки зору розвитку та реалізації економічного потенціалу тих чи інших країн;
- подальше посилення інтеграційних процесів на міждержавному рівні, активізація політики розвитку міжнародних економічних відносин, зростання ролі міжнародних організацій у забезпеченні економічної стабільності окремих країн та територіальних утворень;
- неолібералізація національних економік, як наслідок глобалізації, що зміщує центр конкурентної боротьби з виробництва у фінансову сферу, посилює процеси капіталізації інновацій і стримує процес їх соціалізації;
- орієнтація економічної політики країн на реалізацію концепції сталого розвитку, яка передбачає узгодження пріоритетів в економіці, екологічній та соціальній сферах, і досягається через збалансоване поєднання ринкових та державних регуляторів, ефективний розвиток суспільних інститутів, економічної культури тощо;

– прискорення у світі темпів технологічного прогресу, поступовий перехід національних економік на найвищі технологічні уклади. Цей процес має супроводжуватися переорієнтацією ресурсів з сектору фінансових корпорацій в економіку технологічно-значимих та соціально-орієнтованих інновацій;

– зміна парадигми державного втручання у розвиток національних економік, яка передбачає посилення відповідальності держави за стратегічний розвиток економіки та активізацію її ролі у стимулюванні інноваційних процесів, екологізації та соціалізації економіки;

– переорієнтація системи продукування інновацій на випереджаюче задоволення ринкового попиту споживачів, що пов'язане з необхідністю створення умов для швидкої комерціалізації інновацій, як передумови ефективної конкуренції;

– системна і тривала наявність значних загроз у військово-політичній та зовнішньоекономічній сферах України, а відтак необхідність чіткої орієнтації економічної політики на забезпечення національної безпеки держави та її визначальної складової, – ЕКБ, що потребуватиме активізації ролі держави як суб'єкта економічної політики через стимулювання (підтримку) окремих галузей (наприклад ВПК, ПЕК), формування завершених технологічних циклів виробництва у промисловості, перебудову системи коопераційних зв'язків та відносин у зовнішньоекономічній площині тощо.

Наведені виклики свідчать про складність умов розвитку вітчизняної економіки, адже перехід від її індустріальної моделі до моделі, яка б відповідала принципам постіндустріальності та дозволяла ефективно долати вище наведені виклики є надзвичайно складним завданням. З огляду на це, *необхідність реалізації механізмів оптимізації індустріальної структури економіки з інструментами, які б забезпечили її трансформацію в напрямі прискореного переходу до постіндустріальної моделі, на що давно звертають увагу науковці, потребує оцінки крізь призму критеріїв ЕКБ.* В іншому випадку країна не зможе розірвати замкнуте коло структурної деградації [40, С. 84-85;

44, С. 197], реалізувати повною мірою переваги глобалізації та, на вигідних умовах, інтегруватися в систему міжнародного поділу праці.

Проблеми структурної перебудови економіки України завжди були в центрі уваги науковців, експертів, політиків. В країні розроблялися програми структурної перебудови, технологічного розвитку тощо (Програма «Україна 2010»; Структурна перебудова України на середньостроковий період, 2000-2005 рр.; Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом Європейської інтеграції» на 2004-2015 роки», ін.). Однак протягом багатьох років, глибоких структурних зрушень в економіці країни не відбулося. Не було сформовано і реалізовано цілісної моделі структурної політики. Структурні зміни носили інерційний характер, проходили стихійно, що в умовах відсутності ефективних інститутів породжувало комплекс загроз ЕКБ. Відсутність структурних змін виявилася фундаментальною причиною суперечливої, низькоякісної динаміки розвитку, яка супроводжувалася формуванням потенціалу загроз економічній та національній безпеці держави.

На рис. 2.9 наведено динаміку змін ВВП для окремих груп країн починаючи з 1990 року [43, С. 52]. При цьому виділено п'ять основних періодів: *перший період*, – 1991-1999 рр., – характеризується глибоким падінням ВВП, – -59%, економічна криза обумовлена трансформацією економічної системи, структурні зміни носять хаотичний характер за умови відсутності реальної структурної політики; *другий період*, – 2000-2008 рр., – період економічного зростання, обумовленого перш за все появою сектору приватної власності, зокрема крупних корпоративних структур та висхідною динамікою розвитку світової економіки. ВВП досягнув 74% рівня 1990 року. Значний акцент в економічній політиці здійснюється на стимулювання експортоорієнтованих, сировинних галузей, відбувається екзогенізація економічного розвитку, формуються диспропорції в зовнішньоекономічній структурі економіки. *Третій період*, – 2008-2009 років, – фінансово-економічна криза, перша циклічна криза ринкової економіки, падіння ВВП сягнуло близько 15%, – найгірший показник серед країн СНД. Подібна динаміка ВВП пов'язана

з нагромадженням диспропорцій в зовнішньоекономічній сфері, падінням зовнішнього попиту на вітчизняну продукцію, неефективною курсовою політикою. *Четвертий етап*, – 2010-2013 рр., – економічне зростання, досягнуте на основі макрофінансової стабілізації, зростання ВВП становило близько 10%, однак спостерігалось прискорене накопичення державного боргу. Структурна політика не була чітко визначеною, підпорядковувалася антикризовим пріоритетам стабілізації економіки. *П'ятий етап*, – 2014-2016 рр. – період економічної кризи, протягом 2014 р. ВВП зменшився на 6,8%, без урахування тимчасово окупованих територій (2015 р. – близько -10%). Структурна політика залишається слабовизначеною, певною мірою підпорядковується пріоритетам відновлення ВПК, відсутній програмний підхід.

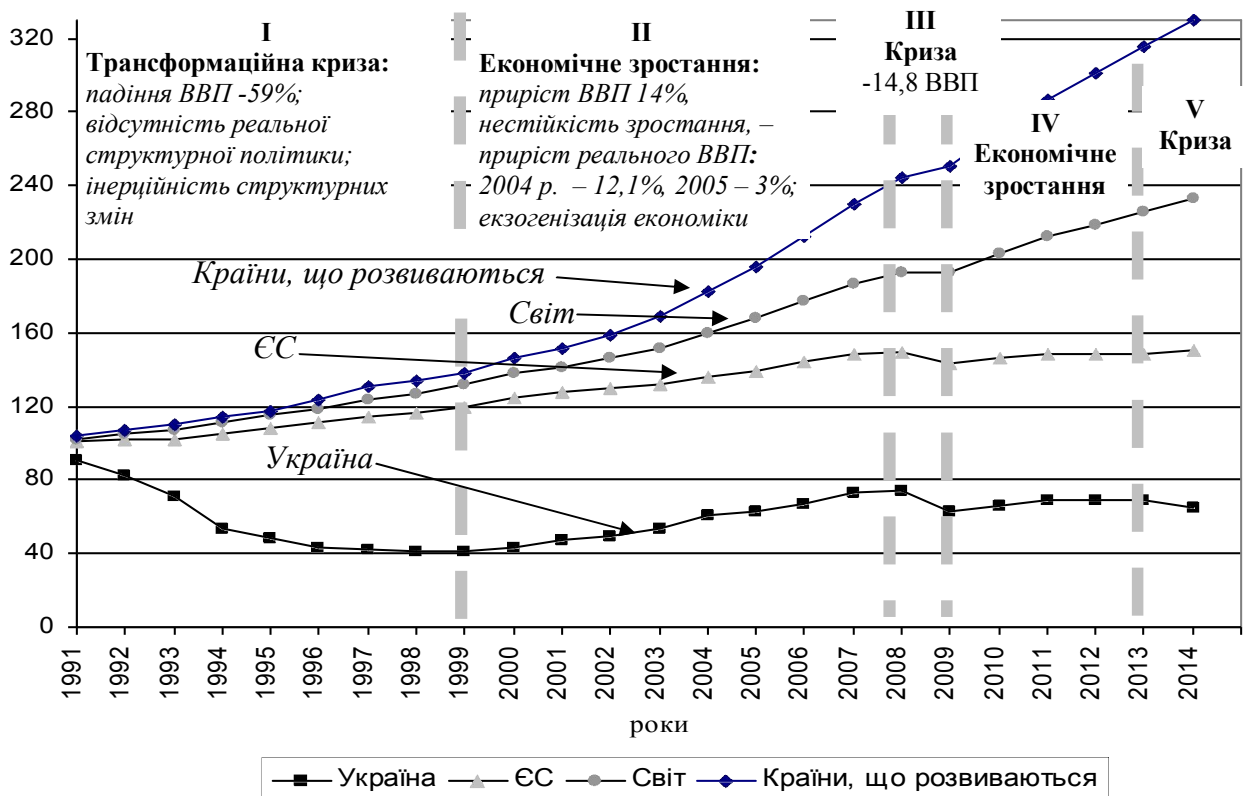

Рис. 2.9. Динаміка змін ВВП груп країн світу, % до 1990 р.

Аналізуючи динаміку змін ВВП України представлену на рис. 2.9, перш за все необхідно відзначити, що найбільш сприятливий період для реалізації структурної політики, – це етап економічного зростання 2000-2008 років. Саме в цей період мали бути сформовані базові передумови для збалансування

структурних пропорцій економіки та досягнення стійкості економічного зростання, що дало б змогу обмежити зовнішній дестабілізуючий вплив на економіку в період світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 років.

Натомість, як не парадоксально, нераціональність та пасивність поведінки держави призвела до посилення екзогенізації економічного розвитку, в результаті чого перед початком кризи було сформовано колосальний потенціал макроекономічної нестабільності. Відновлення економіки у період з 2010 року відбувалося на старій структурній основі, повільно та суперечливо [73, С. 16]. Тривала відсутність структурних змін та намагання стимулювати економічне зростання за таких умов, призвело до виникнення замкнутого кола структурних деформацій. Відтак, економічна криза 2008-2009 років не стала фактором ефективних структурних зрушень та трансформацій в економіці.

Таким чином, *процеси структурної трансформації, що відбувалися в економіці України від початку 1990-років мали регресивну спрямованість* [20; 64; 72-75]: скорочувалася частка галузей, що виробляють кінцеву продукцію, посилювалося домінування низько- і середньо-низькотехнологічних галузей (Дод. Б, табл. Б.1), питома вага яких у структурі реалізації промислової продукції у 2014 р. становила 80 % (в той час як високотехнологічних – лише 4 %), зберігалися глибокі диспропорції між сферою послуг та матеріального виробництва (Дод. Б, рис. Б.1), загрозливих тенденцій набуло прискорення зношеності основних засобів, згортання інноваційної діяльності, впровадження нових технологічних процесів, а відтак, і зростання ресурсо- та енергоємності виробництва. З часом загострювалися проблеми дезінтеграції фінансового та виробничого секторів, виробничої та науково-освітньої сфер, відмінності в рівнях доходності окремих секторів і галузей економіки, зменшувалася ефективність секторів, що забезпечують соціальний розвиток.

Регресивна спрямованість динаміки структурних трансформацій пояснюється не просто відсутністю реальної структурної політики протягом останніх 25-ти років, а суперечливим характером поведінки держави в цілому. Адже пасивність її ролі, яка базується на ліберальній концепції політики, могла

б забезпечити прогресивні зрушення, які б звісно супроводжувалися посиленням соціально-економічної нестабільності у середньотерміновій перспективі. Проте, говорити про ліберальну спрямованість економічної політики, що реалізувалася в Україні, в її класичному розумінні, підстав немає. Дуже часто здійснювався один крок в напрямі руху до ринку, і два назад. Відтак, подолати структурні деформації та сформувати стійкі передумови гармонізації структури економіки, не вдалося. *Ситуація, за якої залишалася стара, деформована структурна основа економіки і поступово формувалися інститути ринку, неминуче обумовлювала проциклічний характер розвитку економіки, позбавляючи її можливостей оздоровлення через вплив кризових факторів.*

2.3. Ефективність інвестиційної політики з точки зору формування передумов економічної безпеки країни

Державна інвестиційна політика в значній мірі визначає ефективність структурних зрушень, а відтак, динаміку і якість соціально-економічних процесів. Протягом тривалого періоду зазначений напрям державної політики в Україні характеризувався суперечливістю. Завжди мали місце намагання держави активізувати інвестиційні процеси, однак відсутність ефективних інституцій та непослідовність реформ, не дозволяли реалізувати вказане завдання. Крім того, були неодноразові спроби застосування «неринкових» підходів з метою залучення інвестиційного капіталу, – зокрема створення вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку, що за умови відсутності повноцінної ринкової моделі економіки, виявилось фактором її тінізації та посилення цілого комплексу загроз ЕКБ.

Дослідження особливостей інвестиційної політики в Україні, – стратегічних пріоритетів, механізмів реалізації, дозволяє дійти висновку про те, що в країні не була реалізовано жодна з відомих її моделей. Орієнтація на

ліберальну концепцію з використанням дуже часто моделей прямого державного регулювання, унеможливили вирішення важливих завдань структурної перебудови. Системна макроекономічна нестабільність та відсутність стійкості у розвитку економіки країни протягом багатьох років (починаючи з самого початку ринкових реформ) обмежували розвиток інвестиційного потенціалу, – ресурсів підприємств і держави, населення та іноземних інвесторів (Дод. А, табл. А.3). Так у період з 1992 року по 2000 рік, норма інвестицій коливалася від 17,4% у 1992 р. до 11,8 у 2000 р. [55], 2008 р. – 28,7%, 2010р. – 17,5%, 2013р. – 18,4%, що свідчить не просто про дефіцит інвестиційних ресурсів, але і про відсутність сталого розвитку інвестиційної сфери. Крім того, валове нагромадження значною мірою відбувалося за рахунок нарощування зовнішнього позичкового фінансування. Неприятливість інвестиційного клімату, обумовлювала орієнтацію іноземного капіталу на отримання доступу до ресурсів, високоприбуткові та швидкооку пні сегменти національної економіки, що не сприяло адаптації її структури до глобальної конкуренції, а навпаки, – закріплювало структурні диспропорції та формували передумови активізації загроз ЕКБ.

Аналіз показників інвестиційної діяльності в економіці України у 2008-2013 рр. свідчить про суттєве погіршення інвестиційного забезпечення економічного розвитку. Під впливом світової фінансово-економічної кризи у 2009-2010 рр. відбулося значне скорочення обсягів капітальних інвестицій в економіку (табл. 2.3. [60, С. 4]). Період посткризового відновлення у 2011-2012 рр. супроводжувався пожвавленням інвестиційних процесів, проте у 2013 р. загострення соціально-економічної та політичної ситуації в Україні зашкодило закріпленню позитивної динаміки попередніх років – обсяги капітальних інвестицій знову скоротилися й станом на кінець 2013 р. не досягали рівня 2008 р. У січні-вересні 2014 р. в економіку було залучено 135476,8 млн. грн. капітальних інвестицій, що становило 77,0 % до відповідного періоду 2013 р.

Таблиця 2.3.

Показники інвестування української економіки та індикатори інвестиційної безпеки України, 2008-2013рр. [60, С. 4]

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Капітальні інвестиції в економіку, млн грн	272074	192878	189061	259932	293692	267728
Індекси капітальних інвестицій в економіку, %	97,4	58,5	103,4	118,8	108,5	88,9
Інвестиції в основний капітал, млн грн	233081	151777	1506671	2091301	-	-
Індекс інвестицій в основний капітал, %	97,4	58,5	99,4	122,4	-	-
Ступінь зносу основних засобів, % (не більше 35)	61,2	60	74,9	75,1	77	77,3
Відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів, % (не менше 6)	21,75	12,07	10,92	10,11	11,53	11,35
Відношення обсягів інвестицій в основний капітал до ВВП, % (не менше 25)	28,7	21,1	17,5	20,0	20,8	18,4

Рівень достатності інвестицій для забезпечення економічного розвитку на засадах технологічної модернізації промислового виробництва визначається дотриманням норми інвестування по відношенню до ВВП, що є важливим індикатором інвестиційної безпеки держави, задовільне значення якого за оцінками фахівців має становити 25%. Натомість в Україні протягом аналізованого періоду лише у 2008 р. спостерігалось перевищення зазначеного порогового значення, тоді як у 2009-2013 рр. зафіксовано дефіцит інвестиційних ресурсів в економіці.

Загрозливою тенденцією є руйнація фундаментальної бази для забезпечення структурних реформ в економіці на інноваційних засадах, що відображається погіршенням динаміки рівня витрат на науково-технічну

діяльність, задовільним значенням яких вважається 2 % від ВВП. Витрати на фінансування науково-технічних робіт скоротилися з 0,90 % ВВП у 2008 р. до 0,81 % ВВП у 2013 р., що свідчить про посилення загроз інноваційній безпеці держави.

У промисловий сектор України у 2010-2013 рр. у середньому залучалося 34,7 % від загального обсягу капітальних інвестицій в економіку України [60, С. 5]. Попри позитивну тенденцію зростання частки промисловості у структурі освоєних в економіці капітальних інвестицій з 30,0 % у 2010 р. до 39,4 % у 2013 р. та майже двократне зростання обсягів освоєних у промисловості інвестицій з 56725,3 млн грн у 2010 р. до 105593,7 млн грн у 2013 р., аналіз показників структури капітальних інвестицій у промисловість свідчить про негативну тенденцію скорочення частки інвестицій у переробну промисловість (з 53,9 % у 2010 р. до 43,8 % у 2013 р.).

Основним джерелом фінансування капітальних інвестицій у промисловості залишалися власні кошти підприємств та організацій – їх частка в загальному обсязі капітальних інвестицій галузі у 2010-2013 рр. в середньому становила 76,8 % [60, С. 6].

Значне переважання у структурі капітальних інвестицій у промисловість власних коштів підприємств має низку недоліків, серед яких – «консервування» структурних диспропорцій, відсутність трансферу інвестиційних ресурсів у прогресивні види промислової діяльності, відставання у впровадженні нововведень для підтримання конкурентоспроможності через орієнтацію на максимізацію поточних прибутків.

Суттєвий дефіцит внутрішніх інвестиційних ресурсів актуалізує залучення у промисловий сектор ПІІ, які, за умов здійснення виваженої державної політики, можуть стати потужним чинником її модернізації та структурної перебудови [60, С. 6].

Задовільним для інвестиційно-інноваційної безпеки України вважається рівень залучення ПІІ, за якого відношення чистого річного приросту ПІІ до ВВП знаходиться на рівні 6 %. Натомість в Україні цей показник є критично

низьким та виявляє тенденцію до скорочення: у 2010 р. він становив 4,2 %, у 2011 р. – 4,3 %, у 2012 р. – 3,8 %, у 2013 р. – 1,8 %, що свідчить про вкрай недостатні обсяги залучення ПІІ в економіку.

Рис. 2.10. Прямі іноземні інвестиції в економіці України, 2005-2015рр., млрд. дол. (за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі)

Щорічний приплив ПІІ у промисловість України у 2010-2012 рр. стрімко зростав, проте у 2013 р. різко скоротився до 818,4 млн дол. США [60, С. 6]. Найбільшими у структурі накопичених у промисловості ПІІ є частки металургійної промисловості (34,6 % накопичених ПІІ у промисловості у 2013 р.), харчової промисловості (17,9 %), хімічного комплексу (15,3 %). Значно менш привабливими для іноземних інвесторів є високотехнологічні виробництва: частка ПІІ у вітчизняне машинобудування становила лише 6,8 %, у фармацевтичне виробництво – 0,3 %.

За даними державного комітету статистики України обсяги ПІІ станом а 31.12.2015 становили 43371,4 млн.дол. США, причому на Кіпр приходилось – 27,1%, а наприклад на Німеччину, – 12,5%, США – 1,6%, що свідчить про погіршення інвестиційного клімату в країні та формування потенціалу загроз ЕКБ держави у сфері інвестування. Обсяг залучених з початку інвестування ПІІ

(акціонерного капіталу) в економіку України на 01.07.2016 року становив 44790,7 млн. дол. США., в той час у Польщі, – близько 180 млрд. євро [55].

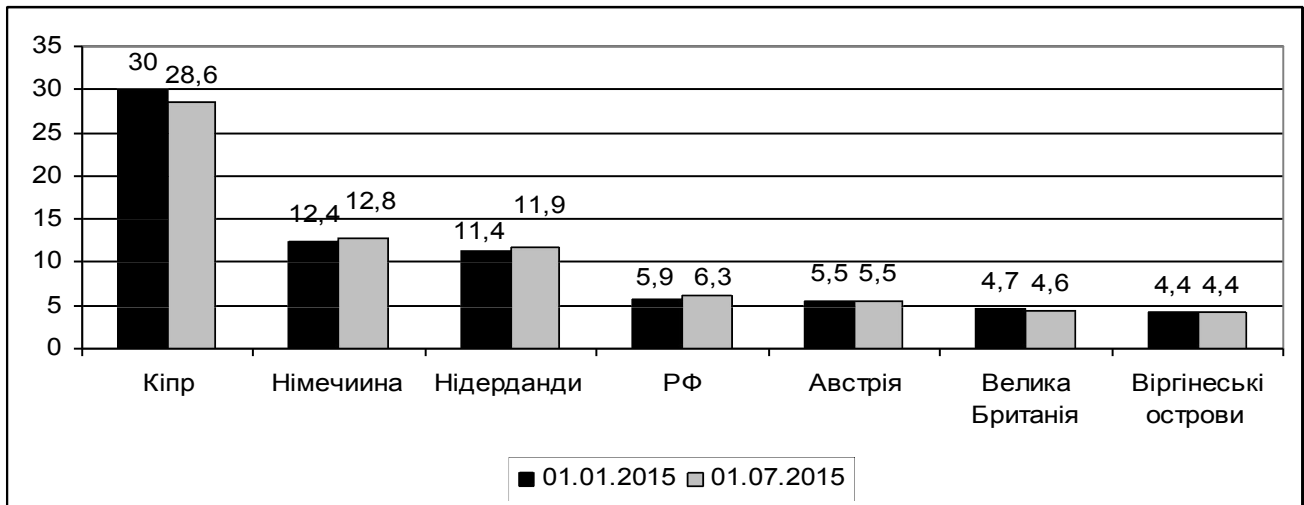

Рис. 2.11. Розподіл прямих іноземних інвестицій в Україну за основними країнами-інвесторами (у % до загального обсягу)

До десяти регіонів: Дніпропетровської, Донецької, Харківської, Київської, Луганської, Львівської, Одеської, Запорізької, Полтавської, Івано-Франківської областей та до м. Київ надійшло найбільше всього інвестицій – 93,7 відсотка всіх залучених ПІІ. Таке спрямування ПІІ та капітальних інвестицій в регіональному розрізі не сприяє рівномірному соціально-економічному розвитку регіонів та посилює подальше збільшення розриву у їх розвитку.

Світовий досвід свідчить про неоднозначність впливу ПІІ на економічний розвиток країн-реципієнтів, що зумовлено можливістю виникнення негативних ефектів внаслідок реалізації інвестиційних стратегій зарубіжних інвесторів, які можуть не відповідати національним інтересам країни [60, С. 7]. Тому інвестиційна політика багатьох країн базується на використанні вибіркового обмежень у сфері ПІІ з урахуванням особливостей національної промислової політики, пов'язаної з захистом нових галузей, національних лідерів, стратегічно важливих підприємств та галузей, що постраждали під час кризи. Врахування всіх ризиків та загроз, пов'язаних із залученням іноземного капіталу у промисловість, та визначення пріоритетних

напрямів його спрямування при виробленні комплексної інвестиційної стратегії є важливим чинником забезпечення економічного зростання промисловості у майбутньому.

Забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в Україні залишається питанням стратегічної важливості, від реалізації якого залежать соціально-економічна динаміка, ефективність залучення в світовий поділ праці, можливості модернізації на цій основі національної економіки.

Відповідно до різноманітних рейтингів, складених низкою міжнародних організацій, які вимірюють аспекти, що впливають на бізнес-середовище та інвестиційний клімат в економіках усього світу, Україна незмінно має одні з найгірших показників [60, С. 15]. Країна дуже відстає від більш далекоглядних країн із перехідною економікою, часто сусідів, які виконують свої програми реформ у більш швидкому темпі.

В рамках глобального індексу конкурентоспроможності у 2014 р. відзначені фактори, що знижують інвестиційну привабливість України: ситуація із захистом права власності (135 місце із 144), захист прав на інтелектуальну власність (129 місце), адміністративний тиск на бізнес (115 місце), втрата незалежності судової системи (140 місце), фаворитизм в управлінні (116 місце), ефективність системи вирішення суперечок (129 місце).

Індекс «Doing Business» засвідчує легкість започаткування бізнесу, отримання дозволів, реєстрації права власності та отримання кредитів, враховує захист інвесторів, режим оподаткування та зовнішньої торгівлі у 189 країнах. Починаючи з 2007 р. Україна перемістилася у рейтингу зі 139 на 96 місце, але при наявності вагомих перепон веденню бізнесу. Щорічний звіт «Doing Business-2015» відмічає прогрес у спрощенні системи оподаткування, проте залишаються проблемними питання банкрутства підприємств, ведення зовнішньоекономічної діяльності та захисту прав міноритарних акціонерів.

Індекс інвестиційної привабливості розраховується з 2008 р. шляхом опитування керівників компаній-учасників Європейської Бізнес Асоціації. Якщо у III кв. 2008 р. 33 % з них вважали, що інвестиційний клімат в Україні

швидше несприятливий, 4 % - однозначно несприятливий, то вже у III кв. 2014 р. 45 % вважали інвестиційний клімат швидше несприятливим, 28 % – однозначно несприятливим. Серед чинників падіння інвестиційної привабливості України респонденти назвали війну на Донбасі (30 %), нововведення НБУ щодо валютного регулювання (28 %), відсутність реальних реформ та дезорганізація роботи державних установ (27 %), зростання корупції (11 %). На думку опитуваних найгірша ситуація склалася у сфері валютного регулювання, реформування судової системи, відшкодування ПДВ та корупцією.

Індекс сприйняття корупції «Transparency International» оцінює корумпованість публічного сектору 177 країн та територій шляхом опитування фахівців 12 інституцій, у т. ч. Світового банку. Для України індекс сприйняття корупції у 2013 р. складає 25 балів зі 100. Протягом 2007-2013 рр. індекс сприйняття корупції України погіршився. Водночас, відбулось покращення рейтингу РФ (з 143 до 127 місця), Казахстану (з 150 до 140), Республіки Білорусь (з 150 до 123), Польщі (з 61 до 38). На думку авторів аналізу, основною причиною низького значення індексу сприйняття корупції для України є злиття політичних та бізнес інтересів та корумпований протекціонізм.

У рейтингу інвестиційної привабливості країн світу International Business Compass за 2015 рік, опублікованому компанією BDO, Україна за рік піднялася на 20 позицій [48]. Україна в рейтингу розташовується на 89 місці і входить до переліку країн, що показали найкраще зростання за рік, нарівні з Білоруссю і Латвією. У 2014 році наша країна займала 109 місце. Зазначені індекси формуються компанією BDO спільно з Гамбургським інститутом світової економіки, і характеризують економічну і фінансову привабливість різних країн світу на підставі трьох основних показників: економічних, політичних і соціокультурних умов.

Між тим, *попри суттєві зусилля у формуванні відповідних організаційно-економічних та правових засад зміцнення інвестиційного клімату,*

міжнародними експертами відзначається низька інвестиційна привабливість України. Існуючі перешкоди реалізації пріоритетів формування інвестиційного клімату мають системний характер і охоплюють правову, економічну, науково-технологічну та фінансову складові. Ключовими характерними особливостями, які стримують поліпшення інвестиційного клімату, є [36, С. 395; 56; 61]:

– відсутність в Україні сталої стратегії та відповідного національного плану дій, який є прийнятним та наслідуються усіма політичними «командами» й орієнтований на забезпечення усім суб'єктам економічних відносин рівних економічних прав та обов'язків у здійсненні фінансово-економічної діяльності. Суттєвою вадою розбудови сприятливого інвестиційного клімату є фокусування політики переважно на розвитку великого бізнесу і відставання у здійсненні регуляторної реформи, що гальмує розвиток підприємницького середовища в країні;

– обмеженість потенціалу залучення ПІІ в Україну через приватизацію державних підприємств. Попри існування певної кількості державних підприємств, під які можна залучати інвестиції, перспектива розвитку цього джерела залучення інвестицій є обмеженою. Подальше залучення ПІІ в економіку України залежатиме від оперативності усунення невиправданих витрат, ризиків і бар'єрів для конкуренції, які стимулюють інвесторів здійснювати інвестиції. Малоперспективними є також сподівання виграти в конкуренції за залучення інвестицій на основі низької вартості трудових ресурсів, оскільки цей чинник дозволяє залучати інвестиції лише в сировинні та низькотехнологічні сектори економіки;

– переобтяженість регуляторними нормами та складність податкової системи;

– суттєве податкове навантаження. Ставка податку на прибуток в Україні є вищою, ніж у багатьох країнах Центрально-Східної Європи, проте, зважаючи на високу порівняно з країнами ЄС прибутковість вкладення капіталу, ця різниця не є значною перепорою для інвестицій. Водночас стримуючим чинником для поліпшення інвестиційного клімату є механізм

адміністрування податків, зборів та обов'язкових платежів, а також непрогнозованість дій уряду щодо встановлення та адміністрування інших податків та податкових платежів;

– *недієздатність механізмів забезпечення ринкових прав і свобод інвесторів, а також низький рівень захисту інвесторів.* Значним є відставання за цими показниками України від «країн-еталонів» ОЕСР, з розвиненим корпоративним законодавством та менеджментом. Зокрема, найбільше відставання спостерігається за критерієм розкриття інформації, що ускладнює прихід на український ринок іноземних інвесторів, а також підвищує ризики придбання пакетів акцій, які не є контрольними, внаслідок зростання витрат на вивчення потенційних партнерів та загроз втрати оперативного управління інвестиціями.

Попри наявність важливих передумов, зокрема значного прориву у лібералізації підприємницької діяльності, лібералізації зовнішньої торгівлі, міжнародного руху капіталу та оздоровленні фінансового сектору, в Україні зберігаються такі системні загрози для інвесторів як: політична нестабільність, нестабільне й непередбачуване правове поле, вади системи державного правочинства (зокрема, у сферах захисту прав власників та загрозливого поширення «рейдерства», дисципліни виконання законодавчих актів), відсутність ефективної судової системи, високий рівень корупції, тінізація економіки. Негативну роль відіграє пасивність держави у забезпеченні інституційного поля для поліпшення інвестиційного клімату через моніторинг та контроль за дотриманням прийнятих норм законодавства;

– *низький рівень ефективності законодавства з питань корпоративного управління,* що обумовлює виникнення конфліктів та протистоянь із залученням силових органів, блокування діяльності підприємств, нагнітання соціальної напруженості. Зокрема, найгострішими проблемами є непрозорість системи реєстрації та можливість викривлення відомостей про акціонерів, розмивання капіталу внаслідок додаткових емісій акцій, блокування проведення зборів акціонерів тощо. Неврегульованим залишається питання

прав міноритарних акціонерів, що знижує гарантії захисту прав власників та значно підвищує ризики інвестицій в економіку України;

– *негативний міжнародний імідж України*, який склався внаслідок відсутності масових «успішних» інвестиційних історій, які б могли слугувати засобом реклами національного інвестиційного клімату; низький рівень підготовки суб'єктів національної економіки до формування інвестиційних пропозицій; значні диспропорції регіонального та галузевого розвитку, що обумовлюють концентрацію інвестицій у вузьких сегментах ринків та територій; застарілість інфраструктури тощо.

Науковці акцентують увагу на те, що *малий обсяг інвестицій в Україну є ключовим показником несприятливого інвестиційного клімату* [36]. Через важкі умови для інвестицій та розвитку бізнесу інвестори, як правило, оминають Україну увагою, коли розмірковують, куди спрямувати свої кошти, й обирають менш зарегульовані та більш передбачувані середовища. Невизначеність України щодо інвестиційного клімату обмежує ентузіазм інвесторів і пригнічує її справжній інвестиційний потенціал. *Україна й досі вважається країною з несприятливими умовами для ведення бізнесу, надмірною бюрократією та корупцією.*

Висновки до розділу 2

Результати багатьох досліджень структурних процесів в економіці України свідчать про те, що країна має zdeформовану структуру економіки за пропорціями наближену до структур бідних країн. Найважливішими відмінностями її структури є надто велика частка сільського господарства, низький розвиток високотехнологічних секторів економіки та значне відставання за часткою фінансових та ділових послуг. Збереження зазначеної структури економіки є наслідком відсутності в країні реальних структурних реформ протягом багатьох років. Крім того, важливою особливістю структури економіки є наявність значного потенціалу інноваційно-технологічного розвитку та відсутність і несформованість організаційно-економічних механізмів його реалізації.

Диспропорції в структурі економіки України, які в основному сформувалися в результаті економічної політики, що мала місце в умовах планової економіки СРСР суттєво ускладнили економічні перетворення на початкових етапах трансформаційних процесів. Неefективність активної структурно-інвестиційної політики та фактична відсутність відповідних умов для реалізації механізмів пасивної, – унеможливили структурну перебудову економіки відповідно до потреб якісного економічного зростання. Відтак, трансформація системи економічних відносин супроводжувалася формуванням колосального потенціалу загроз ЕКБ за цілим комплексом складових. Певна оптимізація окремих структурних пропорцій, яка спостерігалася як в період трансформаційної кризи 1991-1999 років, так і в період економічного зростання, не набувала визначального характеру з точки зору активізації чинників підвищення ЕКБ, а отже і забезпечення якості зростання. Криза 2008-2009 років яскраво засвідчила уразливість структурно розбалансованої економіки до впливу зовнішніх кризових факторів, наслідком чого виявилася критично небезпечна активізація загроз ЕКБ.

Можна виділити такі основні складові, що формували структурні диспропорції в економіці України протягом пострадянського періоду: трансформаційний спад виробництва та посилення на цій основі міжгалузевої розбалансованості економіки; нераціональна політика лібералізації економіки; деформація системи внутрішніх цін; інерційність структурних перетворень за умов пасивної ролі держави; зниження рівня науково-технологічної та інноваційної активності підприємств України; екзогенізація економічного розвитку; несумісність макроекономічних регуляторів зі структурно-технологічними особливостями української економіки; відставання у часі та суперечливий характер формування інституційних умов реформування економіки; незбалансований у часі характер реформування окремих ринків та сфер економіки.

Серед основних загроз ЕКБ України, які обумовлені наявністю системи структурних деформацій в економіці можна виділити такі: поглиблення та закріплення структурних диспропорцій економічної системи; екзогенізація економічного розвитку країни та критично небезпечне зростання її уразливості до впливу зовнішніх чинників; обмеженість інвестиційних ресурсів в окремих секторах економіки, їх неефективний розподіл; поглиблення дисбалансів товарних і фінансових ринків; зростання ресурсоємності (енерго- і матеріалоємності) виробництва; розвиток міжрегіональних диспропорцій; посилення техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та руйнація природного капіталу. Серед наведених загроз, найбільшу небезпеку становить загроза поглиблення та закріплення структурних деформацій, яка є фундаментальною основою посилення процесів ескалації сукупності загроз ЕКБ. Ескалація загроз ЕКБ країни небезпечна тим, що може набувати системного, замкнутого характеру посилюючи та модифікуючи ті чи інші загрози, обмежуючи ефективність їх прогнозування та нейтралізації. За таких умов, активізація економічної динаміки може супроводжуватися розвитком потенціалу ескалації загроз ЕКБ за комплексом складових.

РОЗДІЛ III

НАПРЯМИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРУКТУРНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

3.1. Визначення стратегічних напрямів структурно-інвестиційної політики як інструменту впливу на економічну безпеку держави

Протягом багатьох років в Україні ведуться дискусії щодо пошуку різного роду підходів, механізмів, обґрунтування концептуальних засад та моделей політики, які б дозволяли гарантувати ЕКБ. *Адже забезпечення ЕКБ – важлива передумова соціальної та політичної стабільності, цілісності, суверенітету та незалежності країни, і що найважливіше, – прогресивного розвитку усіх сфер суспільної діяльності* [16]. Зазначені проблеми давно є об'єктом особливої уваги науковців, експертів, урядів тих чи інших країн. З цією метою створювалися відповідні структурні підрозділи в системі органів державного управління, розроблялися нормативно-правові акти, відповідні інституційні механізми. З огляду на динамічний характер політичних та економічних процесів різних ієрархічних рівнів, державна політика у даній сфері зазнавала постійних змін. На жаль, в Україні, подібні зміни не відображали стратегічні інтереси державного будівництва, що суттєво обмежувало ефективність трансформаційних процесів, сприяючи ескалації загроз як економічній, так і національній безпеці держави.

З початку 1990-х років, *актуалізація проблем ЕКБ обумовлювалася активізацією глобалізаційних процесів і лібералізацією національної економіки, поступовим поглибленням ринкових перетворень, що супроводжувалося виникненням нових викликів та загроз у різних сферах суспільної діяльності* [41, С. 15]. В Україні було прийнято ряд рішень, законодавчих актів, які формували фундамент національної безпеки, – створено Раду національної безпеки та оборони [24], розроблено Концепцію економічної безпеки [35], Стратегію

національної безпеки [77] тощо. Зазначені аспекти проблеми тривалий період часу знаходять також відображення у щорічних посланнях Президента до Верховної Ради України, ряді законодавчих актів, – Законі України «Про основи національної безпеки» [23], «Про Раду національної безпеки і оборони України» [24], а також програмах соціально-економічного розвитку різних рівнів [23; 24]. Поняття ЕКБ все частіше з'являється при визначенні засад як внутрішньої, так і зовнішньої політики, обговоренні стратегій економічних реформ. Однак, як показав досвід, державна політика у сфері ЕКБ характеризувалася безсистемністю, значною мірою формальним характером, стратегічною обмеженістю та дезінтегрованістю з іншими її напрямками. Існуюча система ЕКБ виявилася неспроможною адекватно реагувати на виклики та загрози, забезпечувати ефективні варіанти рішень спрямованих на гарантування безпеки. Таким чином, поступово назривала необхідність перегляду базових принципів безпекової політики держави, удосконалення системи національної безпеки, формування її цілісної моделі. Криза ж кінця 2008 та 2009 років засвідчила критичну залежність рівня національної безпеки від особливостей соціально-економічної динаміки, реальних зрушень в структурі економіки, які визначають її гнучкість та адаптивність [41, С. 15]. Стало очевидним, що економічна сфера, за відсутності повноцінної ринкової моделі, є основою виникнення та ескалації цілого комплексу загроз національній безпеці. Однак, в силу різних причин, поведінка держави як основного суб'єкта забезпечення національної та ЕКБ не зазнала якісних змін.

Кардинальне переосмислення державної політики у сфері національної та ЕКБ обумовила військова агресія Російської Федерації та окупація частини території України. Адже у ході неоголошеної війни Україна втратила щонайменше 20 % економічного потенціалу [13; 41]. Будучи економічно виснаженою, країні довелося переорієнтовувати значні фінансові ресурси на потреби збройних сил, допомоги громадянам, які залишили окуповані території. Значний дестабілізуючий вплив мала і економічна конфронтація з Росією. В таких умовах довелося йти і на досить непопулярні кроки пов'язані з

підвищенням цін на послуги житлово-комунального господарства, обмеженням соціальних виплат, підвищенням податків на доходи. *Військове протистояння обумовило критичне зростання рівня загроз економічній безпеці України* через руйнування виробничих потужностей країни та порушення коопераційних зв'язків між підприємствами, окремими регіонами; звуження експортного потенціалу; зменшення інвестиційної привабливості економіки та згортання інвестиційної активності; скорочення внутрішньої ресурсно-сировинної бази паливно-енергетичного комплексу; зменшення конкурентоспроможності національної транспортної системи та втрату транзитного потенціалу; зростання соціальної напруженості та протестних настроїв у суспільстві [13].

Забезпечення національної безпеки як ніколи набуло стратегічно важливого значення, з'явилося тверде розуміння того, що передумови безпеки можуть бути створені в першу чергу через системні соціально-економічні перетворення, поступову демократизацію суспільства і формування засад правової держави. *Виникла об'єктивна необхідність реалізації безпекоорієнтованого підходу до формування державної політики у тих чи інших сферах, і перш за все, – економічній* [45]. Відповідно до даного підходу, обґрунтування державної економічної політики має здійснюватись саме крізь призму пріоритетів безпеки, що дуже часто може суперечити не лише принципам лібералізму, але і критеріям економічної доцільності при прийнятті тих чи інших рішень. Мова по суті іде про необхідність обґрунтування нових підходів до формування та реалізації економічної політики держави, які б дозволяли знаходити баланс між пріоритетами безпеки та економічної ефективності. *Реалізація подібних завдань в практичній площині потребує формування нової системи ЕКБ держави на принципах цілісності та ієрархічної структурованості, яка має становити окрему, чітко формалізовану підсистему в загальній системі національної безпеки.* Тобто виникає необхідність удосконалення моделі державної влади, політики, визначення чітких центрів та механізмів прийняття рішень, критеріїв їх оцінки, моніторингу ефективності тощо.

Складність ситуації, полягає в тому, що існують ряд чинників, які неминуче обмежуватимуть ефективність системи ЕКБ. Адже якою б раціональною не була структура та міжфункціональні взаємозв'язки системи, в її основі будуть закладені певні інституційні механізми, які не позбавлені недоліків, оскільки є складовою сучасних базових інституційних конструкцій держави і позбутися їх можна буде лише з часом. Крім того, в умовах несформованості повноцінної моделі ринкової економіки, система ЕКБ перебуває в середовищі прояву комплексу непередбачуваних ефектів, обумовлених трансформаційними процесами, що неминуче порушуватиме її стійкість. Саме тому, формування ефективної системи ЕКБ пов'язане з глибокими змінами в інституційному середовищі, які не можуть відбуватися швидко.

Відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 26.05.2015 року № 287/2015), *неефективність системи забезпечення національної безпеки визнано однією з найбільших загроз національній безпеці України* [41, С. 19; 77]. При цьому, основні причини такої ситуації полягають у несформованості сектору безпеки і оборони як цілісного функціонального об'єднання, керованого з єдиного центру; недостатності ресурсного забезпечення, неефективному використанні ресурсів сектору безпеки і оборони. *Пріоритетними завданнями держави щодо усунення вказаної загрози визначено ряд заходів, а саме: удосконалення державної системи стратегічного планування, створення єдиної системи моніторингу, аналізу, прогнозування та прийняття рішень у сфері національної безпеки і оборони.* Крім того, зміни у системі забезпечення національної безпеки передбачені також і Указом Президента України від 5 січня 2015 року №5 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [78]. Звертається увага на необхідності *оновлення доктринальних та концептуальних підходів до забезпечення національної безпеки, функціональної оптимізації, створення ефективної державної системи кризового реагування.*

Подібна реакція на загрози національній безпеці є зрозумілою та необхідною. Однак, *поза увагою залишається власне система ЕКБ як окремий та цілісний об'єкт формування, який в значній мірі визначає передумови національної безпеки.* Бракує розуміння того, що ефективна система національної безпеки потребує швидкої та системної мобілізації ресурсного потенціалу країни, удосконалення базових інституційних механізмів, моделі державного управління та економічної політики. *Складність реалізації завдань пов'язаних з формуванням системи ЕКБ України у даний час пов'язана з тим, що країна суттєво ослаблена в силу військово-політичної нестабільності, втрати частини промислового комплексу, виснаженості економіки та фінансової нестабільності* [41, С. 20]. Крім того, існуюча інституційна основа ЕКБ неефективна, вона дезінтегрована з загальною системою державного управління. Неабиякою *проблемою залишається і не зовсім адекватна сучасним умовам поведінка держави як основного суб'єкта економічної політики та державного регулювання економіки, визначальними особливостями якої є пасивність, безсистемність та суперечливість* [41].

Сучасні виклики національній та ЕКБ України обумовлюють необхідність реалізації швидких заходів, певною мірою нестандартного підходу до управління економікою [41, С. 20]. Так, *особливої уваги потребує розроблення концепції розміщення продуктивних сил, яка б враховувала потенційні та реальні загрози національній безпеці з точки зору пріоритетів обороноздатності, забезпечення збалансування структурних пропорцій регіональних економічних систем та економіки в цілому. Також ж підходу вимагає і побудова нової системи обороноздатності країни, яка базується на відповідних галузях промисловості, системі логістики і т. д. Важливого значення набуває узгодження пріоритетів та механізмів розвитку збройних сил, оборонно-промислового комплексу та економіки в цілому. Адже, розвиток оборонно-промислового комплексу, необхідність стимулювання якого є очевидною, не повинен порушувати баланс в системі пріоритетів обороноздатності та гармонізації структурних пропорцій економіки.*

Стратегія економічної політики країни має враховувати специфіку структурних шоків, які виникли в результаті втрати частини території країни і відповідно економічного потенціалу [41, С. 20]. Необхідно чітко проаналізувати нові можливості збалансування структурних пропорцій та передбачити систему заходів, які б дозволяли нівелювати негативні ефекти подібної ситуації у різних часових інтервалах. Як не парадоксально, однак такі структурні шоки формують принципово нові можливості для активізації економічного зростання на якісно новій основі. В умовах вищезазначених труднощів, потенціал розвитку економіки перш за все слід реалізувати через давно назрілі заходи, – дерегуляцію та демонополізацію економіки, подальшу приватизацію державної власності. Стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу має виявитися тим напрямом, який не просто стримуватиме просідання економіки та обмежуватиме ескалацію загроз у сфері соціальної безпеки, а забезпечуватиме формування нової її структури, значно гнучкішої та адаптивнішої. У даному контексті, слід звернути увагу і на можливість використання такого інструменту економічної політики як макроекономічне програмування [31; 41].

Перетворення у сфері національної безпеки потребують виходу за межі виключно організаційно-управлінських аспектів безпосередньо безпекової площини. Слід зважати на те, що ЕКБ, як визначальну складову національної безпеки, має забезпечувати ефективність самої економіки, яка визначається системністю та динамічністю її трансформації. Основою удосконалення системи національної безпеки держави має бути визначення пріоритетів формування її економічної підсистеми, як окремого, але цілісного утворення належним чином інтегрованого з сукупністю інших підсистем.

Структурна політика держави сьогодні потребує дещо інших акцентів ніж наприклад 10 чи 20 років тому [43, С. 54]. Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. також вносить певні корективи у розроблення засад її реалізації з точки зору національної і ЕКБ держави. Маючи на сьогодні відносно збалансовану галузеву структуру та більш диверсифіковану

економіку, країна володіла б значно іншими можливостями реалізації інвестиційно-інноваційних пріоритетів, які є визначальними в умовах процесів лібералізації, глобалізації і в тому числі, економічного протистояння. Відштовхуючись від сучасних засад політики, *трансформація структури економіки має відповідати пріоритетам інноваційного розвитку, екологізації та соціалізації економічних процесів, що дозволятиме гармонізувати структурні пропорції та забезпечуватиме адаптивність економічної системи. Однак, в силу цілого комплексу обставин, країна володіє надзвичайно обмеженими можливостями в цьому плані.*

Немає жодних сумнівів в об'єктивній необхідності певного відходу від класичних підходів до формування та реалізації економічної політики держави, які можуть суперечити ліберальноорієнтованій її парадигмі. Як показано на рис. 3.1 [43, С. 49], концептуальна основа економічної політики держави повинна відображати критерії ЕКБ. Тобто, доцільно вибудовувати модель безпекоорієнтованого підходу, який передбачає зорієнтованість політики на реалізацію пріоритетів ЕКБ. Можливе виникнення обмежень у забезпеченні економічного зростання, вимагатиме виваженої оцінки ризиків у процесі прийняття тих чи інших рішень. Крім того, рух в напрямку лібералізації, має супроводжуватися створенням передумов реалізації конкурентоспроможного потенціалу економіки, сформованого в попередні десятиліття, що несе у собі також комплекс суперечностей.

Безпекоорієнтований підхід, також є обмежуючим фактором у даному випадку. Тому, перед державою, як суб'єктом економічної політики виникає комплекс досить суперечливих завдань, – усунути базові структурні деформації, в першу чергу в галузевій сфері, створити можливості для реалізації промислового та науково-інноваційного потенціалу сформованого ще в період планової економіки УРСР та стійкі передумови руху в напрямі сталого розвитку на засадах економічної політики безпеки трансформацій. Адже економічна нестабільність, як об'єктивна основа прогресивних зрушень в економіці, є вкрай небезпечною за умов військово-економічного протистояння.

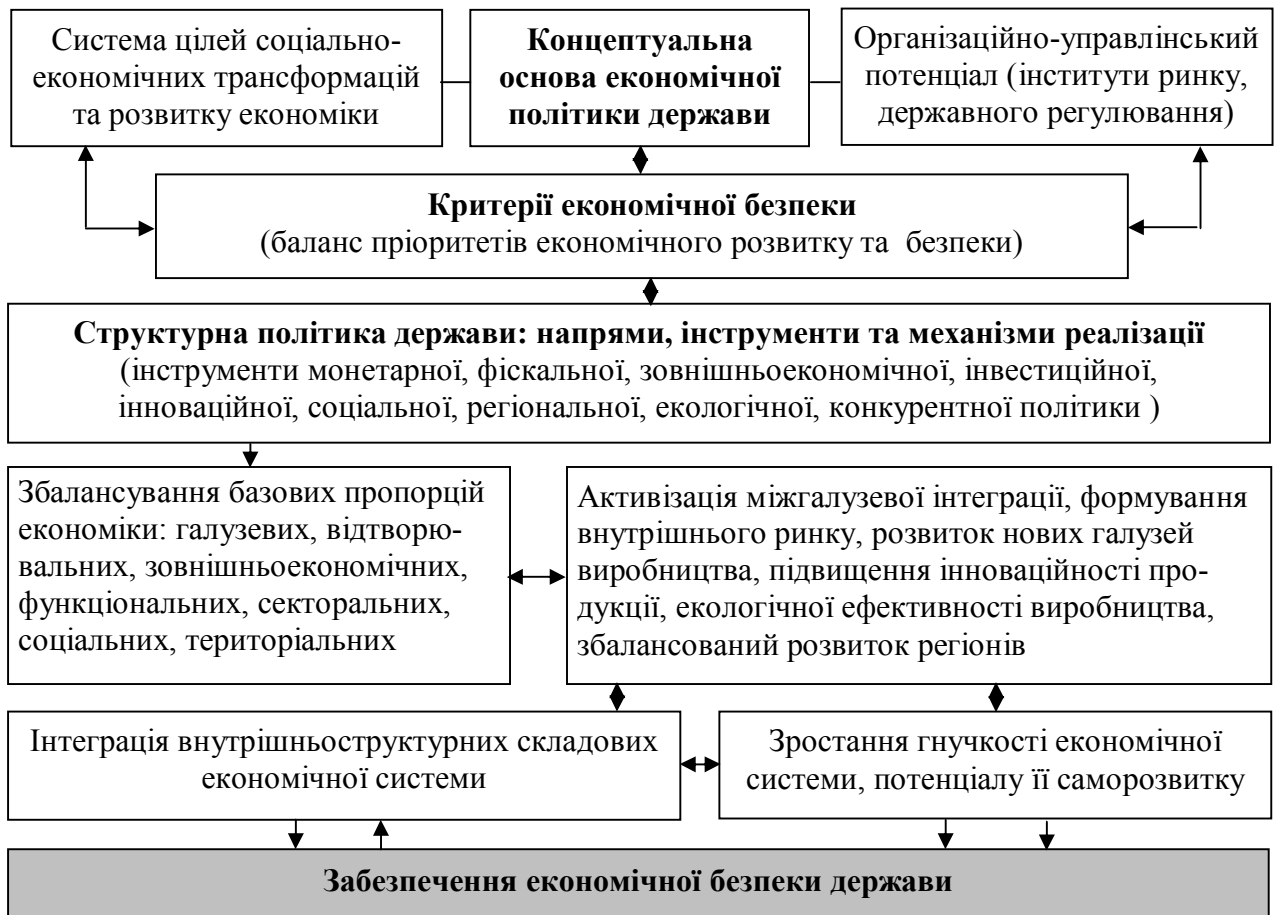

Рис. 3.1. Роль структурної політики в забезпеченні ЕКБ держави

Суперечливість пріоритетів структурної політики держави простежується на рис. 3.2 [43, С. 55], де наведені основні з них. Зрозуміло, що поєднати їх в єдину концептуальну основу політики, надзвичайно складно. Класичні ліберальні підходи у даному випадку не дозволяють досягнути балансу інтересів. Однак, все ж залишається відкритим питання про доцільність саме такої постановки завдань, і тут на перший план знову ж виходять проблеми політичної визначеності, політичної консолідації суспільства, як основи для формування ефективною економічною політики в складних політико-економічних обставинах.

Рис. 3.2. Пріоритети структурної політики держави

Формування структурної політики держави в методологічному плані є достатньо складним завданням. Адже структурна політика яскраво відображає концептуальну основу державної економічної політики в цілому, її ідеологію, і потребує обґрунтування мети, напрямів, пріоритетів, методів, інструментів та механізмів. Незважаючи на специфіку ситуації в якій перебуває вітчизняна економіка, питання щодо рівня орієнтації на активну чи пасивну її моделі все ж мають право на існування. Однак, *реалізація безпекоорієнтованого підходу до формування економічної політики та гострота соціально-економічних проблем потребують обґрунтування її змішаної моделі політики, яка б поєднувала, концепції «залучення та прагматичності держави»* [43, С. 55]. Базовою умовою забезпечення її ефективності є розроблення реалістичної програми реформ, з орієнтацією на прискорене формування якісно нової інституційної основи та довгострокова стратегія структурних перетворень.

Кінцевою метою структурної модернізації української економіки має бути побудова високоефективної конкурентоспроможної динамічної соціально орієнтованої економічної системи, у якій економічний розвиток забезпечується насамперед за рахунок розширення застосування інноваційних технологій, раціонального використання людського потенціалу на базі збільшення та підвищення якісного рівня експортного потенціалу й інтеграції у

світогосподарські зв'язки, розширення ємності та збалансованості внутрішнього ринку.

Стратегічний підхід до реалізації політики структурної модернізації української економіки має передбачати: обґрунтування основної секторальної структури відповідно до перспективних оцінок економічного потенціалу держави і тенденцій світового економічного розвитку; запровадження економічного зростання, що ґрунтується на високотехнологічних галузях, від яких залежать динаміка та ефекти зростання в інших сферах економіки і застосування інноваційних управлінських технологій; розширення застосування проектного підходу в розвитку інвестиційних процесів у спосіб всебічної державної підтримки (фінансової, інституційної, організаційної тощо) масштабних інвестиційних проектів у основних сферах економіки; збільшення державного інвестування в розвиток інтелектуального потенціалу у спосіб підтримки інноваційних напрямів наукових досліджень і головних напрямів розвитку людського потенціалу.

Політика структурних перетворень має базуватися на довгостроковій стратегії структурної перебудови суспільного відтворення на основі оптимізації темпів зростання різних секторів економіки. Стратегія структурної перебудови має стати складником довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку держави та реалізуватися в межах програм економічного та соціального розвитку України.

3.2. Обґрунтування пріоритетів та інструментарію інвестиційного забезпечення структурної оптимізації економіки України

Основою структурної гармонізації економіки України є розвиток інвестиційного потенціалу та активізація внутрішніх і зовнішніх інвестиційних ресурсів у пріоритетні галузі, які належать до технологічних укладів вищих рівнів. З цією метою необхідно вирішити дві фундаментальні проблеми, –

створити ефективні ринки та ефективні інститути. Інакше кажучи, необхідно сформуванню повноцінну модель ринкової економіки з усіма ознаками, чітко визначивши роль держави та модель її поведінки, яка була б зрозумілою та прогнозованою для усіх суб'єктів економічних відносин.

Результативність реформ, пов'язаних із модернізаційними перетвореннями, насамперед обумовлюється можливістю забезпечення їх відповідними інвестиційними ресурсами. Доведено, що конкурентоспроможність економіки на макrorівні пов'язана із тривалістю циклу відтворення основних виробничих фондів і, відповідно, продуктивних сил суспільства та визначається загальногосподарською ефективністю капіталовкладень. Таким чином, неухильне нарощування обсягів інвестування економіки, поліпшення його структури, забезпечення сприятливого інвестиційного клімату у країні є обов'язковою передумовою модернізаційних перетворень.

Здійснення модернізаційних перетворень в економіці можливе лише за відповідного інституційно-правового та інфраструктурного забезпечення. Насамперед ідеться про формування адаптованих до умов економічної модернізації податкової, фінансової, банківської систем, адміністративно-правових структур на рівнях державного й економічного управління [61, С. 29].

Говорячи про активізацію інвестиційних ресурсів слід мати на увазі, що їх спрямованість визначає якість економічного розвитку та ЕКБ держави. Як не парадоксально, однак інвестиційна активізація може супроводжуватися нагромадженням потенціалу загроз ЕКБ. Що стосується залучення іноземного капіталу, то це має стратегічно важливе значення як з точки зору технологічного розвитку економіки, так і з точки зору підвищення ефективності систем менеджменту вітчизняних компаній. В кількісному плані, пропорцій іноземного капіталу також мають бути об'єктом аналізу крізь призму ЕКБ. Особливо обережно необхідно застосовувати такі механізми залучення інвестиційних ресурсів як території пріоритетного розвитку чи вільні економічні зони. Адже як свідчить досвід, їх може забезпечуватися лише в

інституційно-ефективних економічних системах, з розвинутою виробничою та ринковою інфраструктурами, передбачати реалізацію конкретних цілей. Особливої уваги потребує моніторинг підсистеми портфельних інвестицій. Відтак, *стає очевидним, що інвестиційні процеси в країні мають бути об'єктом ефективного управління в цілях формування стійких передумов переходу до сталого розвитку та забезпечення ЕКБ держави. Ключове завдання інвестиційної політики держави має полягати в тому, щоб адаптувати сучасну модель інвестування до конкретних умов перехідного періоду, коли внутрішніх принципів самоорганізації ринкової економіки явно недостатньо для вирішення проблем, що виникають* [36].

Інвестиційна політика держави має бути стратегічно зорієнтованою. Стратегія нагромадження та мобілізації інвестиційного потенціалу України повинна передбачати [36]:

- забезпечення макроекономічних умов, сприятливих для ведення підприємницької діяльності в економічному просторі України, отримання прийнятної норми прибутку, стимулів утворення та нагромадження фінансових ресурсів в країні;
- створення сприятливого інвестиційного клімату для власних та іноземних інвесторів шляхом проведення ефективною бюджетно-податковою, амортизаційною, відсотковою, грошово-кредитною, зовнішньоекономічною політики, узгодження зазначених напрямів політики із завданнями інвестиційної стратегії;
- впровадження режиму жорсткої економії бюджетних коштів, підвищення їх ролі як макроекономічного регулятора і складової інвестиційного потенціалу;
- інформування сприятливої для інвестиційної діяльності податкової системи;
- відновлення та розвиток мотивації суб'єктів господарювання та населення до інвестування, спрямування інвестицій до реального сектору економіки, на здійснення позитивних структурних зрушень;

- підтримка приватних інвестицій у житлове будівництво через надання довгострокових пільгових кредитів для покриття частини витрат інвестора;
- забезпечення розвитку розвинутого інвестиційного ринку, заохочення конкуренції;
- збільшення інвестицій в науку, освіту, перепідготовку кадрів;
- створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій та їх використання для здійснення намічених структурних зрушень, підвищення здатності національної економіки до сприйняття цих інвестицій;
- притягнення у відкриту економіку капіталу, що ухиляється від оподаткування і вивезений за кордон, перекриття каналів нелегального відпливу грошей за кордон.

Насамперед, стратегія повинна передбачати активні заходи із сприяння формуванню основних джерел інвестицій [36]:

- *власних ресурсів підприємств*, – стратегій повинна спиратися на заходи із сприяння зростанню обсягів виробництва національних товаровиробників, зниженню рівня витрат виробництва та підвищенню його ефективності, орієнтуватись на активізацію процесів капіталотворення на підприємствах.

Пріоритет в політиці стимулювання інвестиційних процесів має надаватися «точкам економічного зростання», спроможним до швидкого розвитку виробництва, формування фінансових ресурсів та розвиток яких матиме мультиплікаційний ефект для інших виробництв та галузей народного господарства. Слід стимулювати реструктуризацію підприємств, яка забезпечить покращання управління активами, впровадження ефективного фінансового планування, відновлення мотивів до довгострокової інвестиційної діяльності підприємства,

- *коштів населення*, – стратегія повинна спиратися на заходи із підвищення рівня доходів населення, індексування їх відповідно до рівня інфляції згідно з чинним законодавством та орієнтуватись на збільшення

схильності до заощадження та акумуляції *тимчасово вільних грошових ресурсів населення на потреби інвестування*.

Потрібне відновлення довіри населення до вітчизняних кредитно-фінансових установ та цінних паперів, стимулювання спрямування коштів населення на потреби забезпечення самозайнятості, підприємницьку діяльність, утворення малих підприємств.

– *державних інвестицій*, – стратегія повинна спиратися на заходи із забезпечення достатнього наповнення державного бюджету, гармонізації його витратної частини та орієнтуватися на підвищення ефективності використання державних коштів.

Пріоритет у виборі напрямів державного інвестування має надаватися галузям, які необхідні для забезпечення життєздатності економіки і є малопривабливими для приватних інвесторів, та галузей, які створюють інфраструктуру для ділової та виробничої діяльності. Державні інвестиції слід використовувати також як засіб створення первинних умов для залучення приватних та іноземних інвестицій у пріоритетні галузі.

– *ресурсів фінансово-кредитної сфери*, – стратегія повинна спиратися на пріоритетність забезпечення завдань інвестиційної і структурної політики при здійсненні заходів монетарної, валютної та фінансово-кредитної політики, орієнтуватися на утворення стимулів до спрямування акумульованих ресурсів на інвестиції в реальний сектор економіки з урахуванням визначених структурних орієнтирів.

Слід забезпечити підтримку розвитку інституційних інвесторів – страхових товариств, пенсійних фондів, інвестиційних фондів, фондів ризикового страхування тощо, розвиток механізмів підвищення їх фінансової стійкості. Потрібні зміцнення та розвиток ринку капіталів з метою поступового перекладення на нього функцій перерозподілу інвестиційних потоків, акумулювання капіталів та інвестиційного кредитування.

– *іноземних інвестицій*, – стратегія повинна спиратися на забезпечення дня іноземних інвесторів сприятливих умов для діяльності в економічному

просторі України нарівні з українськими інвесторами, орієнтуватися на падання виважених преференцій довгостроковим інвестиційним проектам, які розраховані на подальше реінвестування частини одержаного прибутку і спрямовані у сфери економіки, визначені як пріоритетні.

Одночасно потрібне сприяння підвищенню ефективності використання іноземних інвестицій, контролю за дотриманням інвестиційних зобов'язань, розробці інвестиційної політики з урахуванням інтересів потенційних інвесторів. Перспективною видається орієнтація на реімпорт «тіньових» капіталів, раніше вивезених з країни, на заохочення інвестицій до України представників української діаспори за кордоном. Слід створювати умови для розробки та реалізації спільних інвестиційних проектів на базі регіонального співробітництва.

Державна інвестиційна політика має формуватися і реалізуватися на основі системи принципів [36]. У науковій літературі наводяться різні підходи до визначення принципів інвестиційної політики держави. Виділяють принципи як загального характеру, які можуть бути покладені в основу формування інвестиційної політики будь-якої країни, незалежно від рівня розвитку її економіки, специфіки соціально-економічних та структурних проблем, так і принципи, які враховують специфіку економічних проблем окремих країн, або груп країн, наприклад країн з перехідною економікою, для яких характерним є гострий дефіцит інвестиційних ресурсів за усіма джерелами фінансування, а також структурні проблеми, низька ефективність інституцій, макроекономічна нестабільність тощо.

До загальних принципів інвестиційної політики можна віднести такі як: принцип системності – передбачає розробку і забезпечення реалізації механізмів активізації інвестиційної діяльності в рамках загальної стратегії держави; принцип наступності – інвестиційної діяльності повинна відбуватись з урахуванням перспектив розвитку галузевої структури економіки; принцип ефективності – задає необхідність здійснення заходів державної підтримки економічних структур лише за умови досягнення позитивного економічного

ефекту; *принцип пріоритетності* – передбачає відбір інвестиційних проектів за критерієм перспективності та прибутковості при включенні їх до програм державної фінансової підтримки; *принцип наукової обґрунтованості* – формування інвестиційної системи повинно бути науково обґрунтованим та прогнозованим; *принцип інтегрованості* – передбачає визначення та виробництво перспективних продуктів для нових ринків з мінімальною конкуренцією і високим потенціалом.

До другої групи принципів можна віднести такі: підвищення ролі власних джерел інвестування національної економіки, децентралізація інвестиційного процесу, перехід від бюджетного фінансування до кредитування інвестиційної діяльності, фінансування інвестиційних проектів відповідно до державних цільових програм, розширення джерел фінансування інвестиційних проектів, впровадження системи страхування інвестицій тощо.

На думку А.І. Сухорукова інвестиційна політика в Україні має базуватися на таких основних принципах [36, С. 419]:

- *дотримання норми інвестування по відношенню до ВВП*, – досвід розвинених країн свідчить, що економічне зростання забезпечується капіталовкладеннями на рівні 25-30% від ВВП. У Росії цей показник вважається індикатором інвестиційної безпеки і прийнятий на рівні 25%;

- *врахування принципу раціоналізації процесу переливання капіталу* – дозволяє передбачати мотиви інвесторів і тенденції міжнародного руху капіталу, сприяти підвищенню інвестиційної привабливості галузей. У монополізованій економіці переливання капіталу відбувається за рахунок централізованих дій держави, або через диверсифікацію, яку здійснюють компанії монополісти. В економіці з конкурентним середовищем надмірне інвестування призводить до збільшення пропозиції і зниження цін, у результаті чого капітал рухається у більш прибуткові галузі.

Моніторинг переливання капіталу дозволив би поєднувати ринкові та державні важелі регулювання в інвестиційній сфері. Сьогодні не можна однозначно стверджувати, що приватний капітал рухається лише за високим

прибутком. У експорті капіталу з'явилися такі мотиви як утримання ринкових ніш, подолання митних бар'єрів, поліпшення позицій у міжнародному розподілі праці;

– *принцип ланцюгової капіталізації галузей національної економіки* – характерний насамперед для транзитних країн. Принцип все чіткіше виявляється у міру виходу з тривалої економічної чи інвестиційної кризи. Спочатку виходять з кризи галузі, без продукції яких людина не може обійтися: харчова промисловість, торгівля, житлове будівництво, фармацевтика, транспорт. На цій основі розвиваються суміжні галузі. Вивчення цих ланцюжків дозволяє передбачити комплексні заходи щодо міжгалузевої та міжрегіональної взаємодії, відшукати можливості підвищення інвестиційної привабливості та соціально-економічного розвитку країни. Наприклад, Україна слабо використовує рекреаційний і туристичний потенціал, реалізація якого сприяла б розвитку транспорту, зв'язку, послуг;

– *принцип дисперсного розподілу інвестицій по регіонах* – передбачає подолання надмірної диференціації розвитку окремих територій. Поглиблення міжрегіональних диспропорцій намітилося в Україні з початку 90-х рр.. Найнижчі показники спостерігаються в Чернівецькій, Закарпатській та Тернопільській областях. Найвищі – в Києві, Донецькій, Харківській та Дніпропетровській областях. Показники регіонів лідерів і аутсайдерів співвідносяться за обсягами ВВП як 1:10, за товарообігом – 1:11, за прямими іноземними інвестиціями – 1:65, за капвкладеннями – 1:12, за доходами на душу населення – 1:4,5;

– *принцип оптимального розміщення інвестицій у регіонах* – передбачає мінімізацію капіталовкладень при врахуванні ресурсних і цільових обмежень, вимог щодо якості та строків реалізації проєктів. Ефективний для інвестора проєкт може бути неефективним у балансі ресурсів регіону;

– *принцип поєднання інвестицій з інноваціями* – орієнтований на досягнення довгострокових вигод. Розвинені країни орієнтують інвестиції на збереження лідерства в інноваційній сфері, активна інвестиційно-інноваційна

стратегія дозволяє їм скорочувати кризову стадію циклу і розвиватися переважно за висхідним трендом.

Найбільш поширені в Україні четверті та треті технологічні уклади (45 % та 30%). Відповідною є структура товарного експорту, в якій частка готових виробів становить 31%, а сировини та напівфабрикатів – 69% (у світовому експорті це співвідношення 77,5% та 12,5%).

Необхідно узгодити інноваційну та інвестиційну стратегії і забезпечити їх відповідність національним інтересам;

- *принцип синергетичного ефекту інвестицій* свідчить про мультиплікативний вплив інвестицій на ВВП. Так, за харчовою промисловістю активізується сільське господарство, виробництво мінеральних добрив, відповідні галузі машинобудування. Одним із засобів отримання синергетичного ефекту є технопарки, що сприяють підприємницькій активності, створенню робочих місць і науково-технічної інфраструктури;

Конкретні напрями та механізми інвестиційної політики досить комплексно та детально обґрунтовані у ряді праць [1; 60; 61]. Фактично усі науковці звертають увагу на те, що *інвестиційна політика держави повинна посідати центральне місце в системі заходів, що здійснюються в грошово-кредитній, фінансовій, зовнішньоекономічній сферах і спрямовані на становлення ефективної структури української економіки*. Разом з тим, *активізація інвестиційних ресурсів в структурно-розбалансованій, інституційно-неефективній економіці може обумовлювати негативні ефекти, які поглиблюватимуть структурні диспропорції, консервуватимуть її структуру закріплюючи індустріальну модель розвитку та посилюючи її проциклічний характер*. Власне такі тенденції простежуються в економіці України. Саме тому, проблеми інвестиційної політики в Україні пов'язані не лише з пошуком джерел інвестиційних ресурсів, але і створенням умов для їх ефективної реалізації, відповідно до пріоритетів конкурентоспроможного розвитку.

Сучасне загострення внутрішніх та зовнішніх загроз у соціально-економічній сфері, спричинених як триваючими воєнними діями на сході країни та втратою традиційних ринків збуту промислової продукції, так і поглибленням структурних деформацій у промисловості вимагає від України розроблення комплексної стратегії виходу економіки з системної кризи [60, С. 48]. Ключовим завданням має стати розбудова цілісного промислового комплексу, здатного закласти фундамент для відновлення економічного зростання, а також зміцнення зв'язків між галузями української промисловості для забезпечення синергетичного ефекту.

Для реалізації масштабних модернізаційних проектів у різних секторах економіки потрібні значні інвестиційні ресурси, потужним джерелом яких може стати приватний бізнес. Водночас зростає інтерес бізнесу до державної підтримки, що дає змогу знизити ризики приватних інвестицій, підвищити надійність інвестиційних проектів для кредитних організацій. Державно-приватне партнерство (ДПП) є одним з основних механізмів реалізації політики модернізації економіки України, вирішення важливих соціально-економічних проблем [61, С. 55]. Висока ефективність ДПП як форми взаємодії держави та бізнесу доведена досвідом багатьох країн світу. Сутність ДПП полягає у співробітництві між органами державної влади та органами місцевого самоврядування (державними партнерами) та суб'єктами підприємницької діяльності, крім державних і комунальних підприємств, (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору. Проекти ДПП мають забезпечити вищу ефективність діяльності, ніж у разі її здійснення лише державним партнером, мати довготривалий характер (від 5 до 50 років), передбачати фінансування (або співфінансування) проекту з боку приватного партнера, розподіл відповідальності та ризиків між приватним і державним партнерами у процесі здійснення ДПП.

Такий підхід до розуміння ДПП загалом відповідає загальноновизнаним вимогам до таких проектів, зокрема принципам, сформульованим Європейською Комісією. Слід зазначити, що в різних країнах існує доволі

широкий спектр форм співпраці у межах ДПП. У деяких країнах поняття ДПП співвідноситься виключно з концесією, в інших – передбачає будь-яку форму аутсорсингу та спільних підприємств, створених державним і приватним секторами. Проте на практиці частіше застосовується вужчий підхід, коли ДПП розглядається як рівноправне взаємовигідне співробітництво між державою і приватним бізнесом у процесі облаштування інфраструктури й надання публічних послуг за умови розподілу ризиків і відповідальності.

Успішне здійснення модернізації української економіки вимагає здійснення послідовної системної державної політики, спрямованої на радикальне збільшення обсягу інвестицій та його спрямування насамперед на технологічне оновлення існуючих виробничих потужностей та створення нових виробництв. Для цього необхідно задіяти широкий арсенал механізмів та інструментів, спрямованих на стимулювання інвестиційної діяльності корпоративного сектора економіки, залучення внутрішніх і зовнішніх інвестиційних ресурсів та створення ефективної системи управління інвестиційними процесами.

3.3. Формування стійких передумов активізації інвестиційно-інноваційних факторів збалансування структури економіки на засадах самоорганізації

В умовах активізації глобалізаційних процесів, посилення конкуренції на ринках, динамічних змін у технологічній сфері, інновації стали одним з ключових факторів розвитку конкурентних переваг як окремих господарюючих суб'єктів, так і економіки в цілому. Саме інноваційна активність є визначальною особливістю найбільш розвинутих країн світу, які успішно конкурують на міжнародних ринках та ефективно розвиваються. Не випадково у рейтингах Глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму країни-лідери, поряд з ефективністю інститутів, культурою ведення

бізнесу, в першу чергу характеризуються високою здатністю до інновацій [38, С. 58].

Перехід до інноваційно-орієнтованого типу розвитку провідних держав відбувався поступово. Адже зростання ролі інновацій як фактору виробництва є логічним наслідком змін у сфері економічних відносин, процесах трансформації макроекономічних системи, міжнародних ринків, світового господарства в цілому. Поступ України у цьому напрямі мав свої особливості. Політика держави довгий період спрямовувалася на забезпечення прискореного індустріального розвитку економіки УРСР як складової єдиного народногосподарського комплексу СРСР. Особлива роль відвадилася пріоритетам формування наукового та технологічного потенціалів у галузях військово-промислового комплексу. У результаті формувалася диспропорційна модель структури економіки країни, яка згодом виявилася неспроможною адаптуватися до нових ринкових умов. Досягнення у науці, техніці були очевидними, проте механізми розвитку даної сфери відображали принципи функціонування планової економічної системи, в умовах якої завжди має місце неефективне використання ресурсного потенціалу економіки.

В силу комплексу причин науково-технічна сфера не стала локомотивом соціально-економічного прогресу, який би сприяв підвищенню якості економічного розвитку як України, так і СРСР. У [25; 38, С. 59] автором акцентується увага на тому, у складі колишнього союзу Україна була передовою винятково з виробництва сировини, продукція високих технологій була відсутньою. Крім того, науковець доводить, що економіка країни мала саме ті проблеми, які окреслилися після 1991 року. Слід відзначити, що *яскраво виражений екстенсивний тип економічного розвитку, відсутність ресурсних та екологічних обмежень визначали зовсім інші пріоритети у науково-технічній сфері, реалізація яких мала обмежений вплив на процеси технологічної трансформації промислового комплексу, підвищення конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках.*

Перехід економіки України до ринку ситуацію кардинальним чином змінив, однак стало очевидним, що формування умов для інноваційної активності підприємств потребує зовсім іншої ролі держави та підходів до науково-технічної та інноваційної політики. Протягом багатьох років проблеми інноваційного розвитку промислового комплексу України були об'єктом особливої уваги науковців, експертів, урядових структур [38, С. 59]. Фактично у більшості стратегій розвитку, які розроблялися державними органами влади різних рівнів, пропонувалися певні механізми та інструменти активізації інноваційних процесів. Важливим етапом у цьому напрямі стало розроблення Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки [38, С. 59; 69], де було запропоновано певною мірою новий підхід до реалізації державної політики, оскільки її об'єктом постала цілісна національна інноваційна система. Проте, *реальних зрушень у нашій державі на шляху до побудови інноваційної моделі економіки не відбулося. Більше того, окремі науковці відзначають катастрофічну деградацію промисловості України, говорячи навіть про необхідність повторної індустріалізації країни* [38, С. 59].

Звичайно ж можна наводити цілий комплекс причин, які пояснюють ситуацію в інноваційній сфері економіки [27; 38, С. 60]. Проте фундаментальні причини лежать у площині методологічних помилок пов'язаних з формування та реалізацією економічної політики держави, політики реформування економіки в цілому. Через її непослідовність, дезінтегрованність основних напрямів та розбалансованість в часі і по сьогоднішній день не вдалося сформувати інституційну основу активізації інноваційних процесів. *Значна монополізація економіки та відсутність конкурентних ринків, тінізація системи економічних відносин тривалий час обмежують можливості розвитку конкурентних переваг господарюючих суб'єктів через активну інноваційну політику, фактично нівелюючи зусилля у цьому напрямі.* За таких умов, говорити про державне фінансування інноваційної діяльності, механізми підтримки інноваційно активних підприємств у певній мірі немає сенсу. Одним з важливих кроків, який створив передумови активізації інноваційної діяльності

було завершення етапу великої приватизації, що також дозволило з 2000 року вийти на позитивну динаміку економічного зростання. Однак тут виникла інша проблема, – *непрозорість приватизаційних процесів обмежувала стратегічну орієнтацію власників підприємств, а відтак і зусилля в напрямі інноваційного розвитку*. Власники підприємств намагалися або заручатися підтримкою правлячих політичних еліт, або ж швидко перепродувати свої активи.

З огляду на сучасні економічні проблеми України, пошук дієвої політики активізації інноваційних чинників у її розвитку суттєво ускладнюється. Слід зважити на те, що не створивши базових умов для стійкого зростання економіки, підвищення його якості, досягнути динамізму у розвитку інноваційної сфери не вдасться. Перейти ж до моделі економічного розвитку в основі якої інновації, ще складніше. Перехід до такої моделі слід розглядати у комплексі завдань пов'язаних з її структурною перебудовою та формуванням стійких передумов економічного розвитку на основі ефективних інститутів. Тобто вирішення питань розвитку науки, активізації інноваційної діяльності, перетворення її на потужний чинник економічного зростання, потребує масштабних перетворень, що виходять за межі зазначених сфер, на мікро-, мезо- та макрорівнях [38, С. 60].

Проблема переходу економіки України до інноваційного розвитку має надзвичайно важливе значення в силу наявності в державі колосального інноваційного потенціалу, який необхідно реалізувати в цілях забезпечення якісного економічного розвитку. Сьогодні мова не може йти про відновлення економіки чи прискорення темпів її зростання, *держава має ставити значно важливіші завдання, – трансформувати структуру економіки з метою забезпечення її ефективності, гнучкості, здатності до саморозвитку на основі активізації інноваційних чинників*. Відповідно до оцінок експертів Організації економічного співробітництва й розвитку, економічне зростання держав у 50-ті роки ХХ століття пояснювалося науково-технічним прогресом на 37%, а на початок ХХІ століття вже на 65%. При цьому даний фактор зумовлює близько 75% приросту продуктивності праці [38, С. 61]. Нажаль приріст ВВП за

рахунок впровадження нових технологій в Україні складає лише близько 0,7%, тоді як в розвинутих країнах досягає 90% [38, С. 61].

Пріоритети державної політики інноваційного розвитку підприємств слід розглядати в контексті переходу до інноваційного типу економіки. Інноваційна сфера, – це сфера, ефективний розвиток якої визначається інтегрованістю системних складових мікро-, мезо- та макрорівнів, які формують стійкі передумови інноваційних процесів, забезпечуючи їх постійне відтворення на якісно вищому рівні. Інноваційний розвиток розглядається як процес структурного вдосконалення національної економіки, який досягається переважно за рахунок практичного використання нових знань для зростання обсягів суспільного виробництва, підвищення якості суспільного продукту, зміцнення національної конкурентоспроможності та прискорення соціального прогресу у суспільстві [38, С. 62]. Виходячи з даного визначення стає очевидним, що інноваційний розвиток економіки, – це фактор який надає новій якості адаптивним властивостям економічної системи, забезпечуючи її постійну трансформацію, гармонізацію структурних складових, самоудосконалення. Інноваційний розвиток є як фактором, так і наслідком структурних зрушень в економіці. Саме тому, об'єктом державної політики має бути цілісна національна інноваційна система, розвиток якої потребує поєднання різних напрямів економічної політики.

Таким чином, можна виділити такі *основні суперечності економічної політики держави у сфері стимулювання інноваційного розвитку:*

- неузгодженість інструментарію інноваційного розвитку за системою напрямів економічної політики держави;
- реалізація механізмів інноваційного розвитку за умови низької ефективності базових інститутів ринкової економіки, – відсутності конкурентного середовища, економічної свободи тощо;
- реформування освітньої, наукової та виробничої сфер як окремих складових, а не єдиної системи, інтегрованість якої є важливою передумовою розвитку інноваційної активності;

- намагання стимулювати інноваційну активність за відсутності стійких передумов макроекономічної стабільності;
- невиправдана акцентуація уваги в системі інструментів інноваційного розвитку на різного роду механізми пільг, що порушує умови конкуренції;
- реалізація політики інноваційного розвитку за умов значної екзогенізації економіки, яка забезпечується сировинними галузями.

Проблеми інноваційного розвитку економіки України відображають і ряд міжнародних індексів, які оцінюють технологічну та інноваційну конкурентоспроможність країн [38, С. 66-67]. Особливе значення для розуміння глибини проблем у даній сфері має аналіз динаміки Глобального індексу конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, який включає групу показників інноваційної діяльності [28; 38, С. 66]. За субіндексом «Інновації», Україна у 2014 р. посідала 81 місце серед 144 країн (у 2013 р. 93 місце серед 148 країн, у 2012 р. 71 місце серед 144 країн світу) будучи позаду таких країн як Російська Федерація (65), Польща (72), Румунія (66), Латвія (70). При цьому основне занепокоєння викликає низький рівень здатності здійснювати інноваційну діяльність (82 місце у 2014 р., 100 місце у 2013 році). Слід відзначити також низьку якість науково-дослідних закладів, скорочення витрат компаній на здійснення НДДКР та обсягів закупівель державою високотехнологічних товарів, а також низький рівень співпраці у дослідній діяльності між закладами освіти та промисловістю, зареєстрованих патентів на винахід, недостатню забезпеченість вченими та інженерами [33, С. 66].

Активна інноваційна політика держави в умовах відсутності ефективних інститутів несе цілий комплекс загроз ЕКБ, вона у певній мірі виснажує економічну систему, обумовлюючи неефективне використання ресурсів розвитку суб'єктів різних ієрархічних рівнів. Наслідком такої ситуації можуть бути лише локальні прояви інноваційної активності, які не матимуть трансформуючого впливу на ті чи інші підсистеми економіки, обмежуючи

ланцюгові ефекти інновацій, унеможливаючи гармонізацію структурних пропорцій. Інноваційна активність, яка не супроводжується структурними трансформаціями у певній мірі поглиблює структурні диспропорції, обмежуючи можливості саморозвитку економічної системи.

В Україні неодноразово робилися спроби реалізувати принципово нові механізми активізації інноваційного розвитку економіки. Зокрема реалізувалася політика створення технопарків, різного роду інноваційних центрів, інкубаторів, які в багатьох розвинутих країнах набули значного поширення [2; 38, С. 69]. Однак, в умовах нерозвинутості інституцій, зусилля держави в цьому напрямі не забезпечили очікуваних результатів, а ефективність таких утворень була надто низькою. Подібна ситуація спостерігалася і в результаті створення спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку [38, С. 69], діяльність яких в кінцевому результаті фактично виявилася фактором закріплення структурних диспропорцій економіки. Саме тому, при створенні вільних економічних зон потрібна обережність, оскільки у світі лише близько 4% від їх загальної кількості функціонує успішно [38, С. 69].

Державна інноваційна політика має спрямовуватися на вдосконалення механізмів та інструментів стимулювання інноваційнотехнологічного оновлення підприємств, розвиток інноваційної інфраструктури, підвищення ефективності взаємодії науки й виробництва. Задля вдосконалення державного регулювання інноваційної діяльності необхідно:

– своєчасно здійснювати корекцію переліку стратегічно важливих галузей, досліджень і технологій, здатних забезпечити найбільшу віддачу, для забезпечення концентрації обмежених ресурсів держави, усунути розбіжності між встановленими цілями державної інноваційної політики та фактичними заходами щодо її реалізації;

– удосконалити систему державного управління інноваційною діяльністю у спосіб визначення функцій і повноважень відповідних органів, алгоритму прийняття управлінських рішень, забезпечення моніторингу й контролю за їх виконанням;

- створити нормативно-правову базу щодо пайового фінансування державою інноваційної сфери, державно-приватного партнерства в інноваційній сфері;

- підвищити ефективність бюджетного фінансування науководослідних робіт за рахунок оптимізації мережі бюджетних наукових установ, збільшення частки конкурентного фінансування науководослідної діяльності;

- створити розгалужену індустрію венчурного фінансування у спосіб забезпечення правових, організаційних, інституційних умов для розвитку вже наявної мережі та створення нових фондів;

- відновити податкові пільги для розвитку інноваційної діяльності технопарків, забезпечити організаційно-правове підґрунтя для створення на базі наукових установ, вищих навчальних закладів нових наукових і технологічних парків;

- включити спеціальний режим оподаткування технологічних парків до переліку спеціальних податкових режимів Податкового кодексу України і для кожного проекту технопарків терміном на 5 років (час дії спеціального режиму інноваційної діяльності) відновити непрямі форми державної допомоги. Для продовження реалізації технопарками інноваційних проектів необхідним є першочергове відновлення принаймні двох видів непрямой державної допомоги – звільнення від оподаткування прибутку підприємств, отриманого технопарками, та зарахування вивільнених від оподаткування сум на спеціальні рахунки учасників технопарків і спеціальний рахунок керівного органу відповідного технопарку, а також застосування податкового векселя на суму податкового зобов'язання з ПДВ за умови імпорту нового устаткування, обладнання та комплектуючих до нього;

- забезпечити стабільність умов діяльності технопарків у частині застосування державної допомоги впродовж усього терміну дії спеціального режиму інноваційної діяльності, а в разі їх порушення в бік погіршення

передбачити компенсаційні механізми для технопарків, їх учасників і спільних підприємств;

- створити правове підґрунтя для створення й діяльності інноваційних кластерів;

- створити окрему інституцію для забезпечення підтримки патентування перспективних вітчизняних винаходів у іноземних державах;

- сприяти розвитку ринку приватного інноваційного посередництва, що забезпечить підтримку й ефективну реалізацію інноваційних проектів підприємств (центри трансферу технологій, електронні інноваційно-впроваджувальні фірми, електронні біржі інноваційних технологій тощо).

Абсолютно неправильно розглядати проблеми політики інноваційного розвитку економіки у відриві від інших її напрямів. Умови для інноваційної діяльності потребують узгодженої реалізації цілої системи напрямів економічної політики, і перш за все інвестиційної, структурної та промислової. Умовами ефективності їх реалізації є макроекономічна стабільність, яка забезпечується передбачуваною та послідовною поведінкою держави. Підвищення ефективності інститутів дозволить активізувати інноваційну діяльність і при пасивній ролі держави. У даний час, завдання побудови моделі інноваційної політики в Україні значно ускладнені. Адже надзвичайно актуальними є проблеми не лише макроекономічної стабільності, але й прояву загроз пов'язаних з лібералізацією економіки, подальшою її інтеграцією до світової господарської системи, проблемами пов'язані з впливом глобалізаційних процесів, а також жорсткою політикою протекціонізму зі сторони Російської Федерації. З однієї сторони виникають нові виклики, загрози, а з іншої – нові можливості. За таких умов, держава має зробити все для того, щоб процеси інтеграції економіки України до світового економічного простору дозволили реалізувати її інноваційний потенціал. Глобалізаційні процеси у світовій економіці, інтеграцію України у світовий економічний простір слід використати для вирішення завдань інноваційного розвитку, технологічної модернізації економіки.

Висновки до розділу 3

Формування передумов забезпечення ЕКБ держави потребує реалізації системного та стратегічноорієнтованого підходу. Позитивні структурні зрушення в економічній сфері, підвищення якості економічного розвитку є важливими пріоритетами, однак вони мають супроводжуватися побудовою відповідної системи національної безпеки, яка б дозволяла ефективно управляти безпекою на різних ієрархічних рівнях. При цьому, слід мати на увазі, що лише обґрунтованість економічної політики на основі раціональної інтеграції усіх її напрямів, збалансування пріоритетів економічного розвитку та безпеки, дозволить сформувати стійкі передумови поступу країни в напрямі забезпечення ЕКБ за комплексом складових.

Кардинальне переосмислення державної політики у сфері національної та ЕКБ обумовила військова агресія Російської Федерації та окупація частини території України, оскільки в ході неоголошеної війни Україна втратила щонайменше 20 % економічного потенціалу. Забезпечення національної безпеки як ніколи набуло стратегічно важливого значення, з'явилося тверде розуміння того, що передумови безпеки можуть бути створені в першу чергу через системні соціально-економічні перетворення, поступову демократизацію суспільства і формування засад правової держави. Виникла об'єктивна необхідність реалізації безпекоорієнтованого підходу до формування державної політики у тих чи інших сферах, і перш за все, – економічній. Відповідно до даного підходу, обґрунтування державної економічної політики має здійснюватись саме крізь призму пріоритетів безпеки, що дуже часто може суперечити не лише принципам лібералізму, але і критеріям економічної доцільності при прийнятті тих чи інших рішень.

Структурна політика держави сьогодні потребує дещо інших акцентів ніж наприклад 10 чи 20 років тому. Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. також вносить певні корективи у розроблення засад її реалізації з точки зору національної і ЕКБ держави. Маючи на сьогодні відносно

збалансовану галузеву структуру та більш диверсифіковану економіку, країна володіла б значно іншими можливостями реалізації інвестиційно-інноваційних пріоритетів, які є визначальними в умовах процесів лібералізації, глобалізації, і в тому числі, економічного протистояння. Відштовхуючись від сучасних засад економічної політики, трансформація структури економіки має відповідати пріоритетам інноваційного розвитку, екологізації та соціалізації економічних процесів, що дозволить гармонізувати структурні пропорції та забезпечуватиме адаптивність економічної системи. Однак, в силу цілого комплексу обставин, країна володіє надзвичайно обмеженими можливостями в цьому плані.

Реалізація безпекоорієнтованого підходу до формування економічної політики та гострота соціально-економічних проблем потребують обґрунтування змішаної моделі політики, яка б поєднувала концепції «залучення та прагматичності держави». Базовою умовою забезпечення її ефективності є розроблення реалістичної програми реформ з орієнтацією на прискорене формування якісно нової інституційної основи та довгострокова стратегія структурних перетворень. Сьогодні мова не може йти про відновлення економіки чи прискорення темпів її зростання, держава має ставити значно важливіші завдання, – трансформувати структуру економіки з метою забезпечення її ефективності, гнучкості, здатності до саморозвитку на основі активізації інноваційних чинників.

Кінцевою метою структурної модернізації української економіки має бути побудова високоефективної конкурентоспроможної динамічної соціально орієнтованої економічної системи, у якій економічний розвиток забезпечується насамперед за рахунок розширення застосування інноваційних технологій, раціонального використання людського потенціалу на базі збільшення та підвищення якісного рівня експортного потенціалу й інтеграції у світогосподарські зв'язки, розширення ємності та збалансованості внутрішнього ринку.

ВИСНОВКИ

Ефективність та конкурентоспроможність економічної системи будь-якої країни значною мірою визначається ефективністю структурних трансформацій. Успішність реформ практично у всіх постсоціалістичних країнах була досягнута саме через масштабну структурну перебудову, з більшою чи меншою участю держави як основного суб'єкта економічної політики. Нажаль, Україні не вдалося пройти подібний шлях, в результаті чого в економічній системі нагромадився колосальний потенціал нестабільності та ескалації загроз ЕКБ. Відтак, сьогодні, виникає необхідність пошуку нових підходів до реформування економіки, і зокрема забезпечення прогресивних структурних змін, які є визначальною передумовою забезпечення ЕКБ. Важливим завданням у даному контексті, з огляду на гостроту соціально-економічних проблем у країні, стрімкий розвиток глобалізаційних процесів, військово-політичну нестабільність та обмеженість ресурсного потенціалу, є розуміння не просто пріоритетів економічного розвитку, а пріоритетів ЕКБ держави, пошук механізмів забезпечення їх збалансованості.

Структура економіки – це достатньо складне і багатопланове поняття. Найчастіше, у науковій літературі дане поняття розглядають як сукупність підсистем і їх взаємозв'язків, які забезпечують цілісність економіки, її розвиток. Структура економіки має динамічний характер і визначається впливом багатьох чинників, – ресурсним потенціалом, характером поділу праці, історичними особливостями розвитку країни, специфікою її участі у міжнародних економічних відносинах та міжнародному поділі праці, ну і звичайно ж економічною політикою держави, роль якої є визначальною. Саме економічна політика формує передумови структурної трансформації, структурних зрушень, впливає на їх характер, темпи, якість. Найважливішими критеріями оцінки ефективності структури економіки є не просто оптимальне співвідношення тих чи інших пропорцій, складових, рівень чи динаміка їх розвитку, а здатність до переструктурування, тобто до саморозвитку.

Необхідність розгляду проблем структури економіки як об'єкту ЕКБ обумовлена рядом причин. По-перше, проблеми структури економіки є вихідною базою формування тих чи інших загроз ЕКБ. По-друге, ефекти структурних диспропорцій взаємодіють між собою, можуть поєднуватися та обумовлювати цілий комплекс загроз у різних сферах. По-третє, в умовах глобалізації, потенційної нестабільності світових фінансових ринків, світової економічної системи в цілому, виникає об'єктивна необхідність аналізу економічних процесів крізь призму пріоритетів безпеки, які звичайно ж слід розглядати у комплексі з пріоритетами розвитку. Такий підхід певною мірою нівелює та заперечує базові принципи ліберальної економічної політики держави, однак дозволяє уникнути певних загроз, прояв яких може мати надзвичайно негативний вплив на процеси економічного розвитку. По-четверте, перенесення акцентів з пріоритетів економічного зростання на економічний розвиток, що є базовою основою ідеології сталого розвитку, необхідність забезпечення адаптивності економічної системи як визначальної умови її ефективної трансформації, обумовлює пошук інтегрованого підходу до аналізу підсистем структури економіки та їх взаємозв'язків.

Диспропорції в структурі економіки України, які в основному сформувалися в результаті економічної політики, що мала місце в умовах планової економіки СРСР суттєво ускладнили економічні перетворення на початкових етапах трансформаційних процесів. Неefективність активної структурно-інвестиційної політики та фактична відсутність відповідних умов для реалізації механізмів пасивної – унеможливили структурну перебудову економіки відповідно до потреб якісного економічного зростання. Відтак, трансформація системи економічних відносин супроводжувалася формуванням колосального потенціалу загроз ЕКБ за цілим комплексом складових. Криза 2008-2009 років, перша криза ринкової економіки, яскраво засвідчила уразливість структурно розбалансованої економіки до впливу зовнішніх кризових факторів, наслідком чого виявилася критично небезпечна активізація загроз ЕКБ.

На с сьогодні, Україна має здеформовану структуру економіки, за пропорціями наближену до структур бідних країн. Найважливішими відмінностями її структури є надто велика частка сільського господарства, низький розвиток високотехнологічних секторів економіки та значне відставання за часткою фінансових та ділових послуг. Збереження зазначеної структури економіки є наслідком відсутності в країні реальних структурних реформ. Крім того, важливою особливістю структури економіки є наявність значного потенціалу інноваційно-технологічного розвитку та відсутність і несформованість організаційно-економічних механізмів його реалізації. За даними німецького «Дойчебанку», 1990 року Україна за своїм науково-технічним та виробничим потенціалом посідала 10 місце у світі. А аналітичне управління ЦРУ США ставило Україну на 8-ме місце з-поміж найрозвинутіших країн світу.

Зазначені особливості та умови розвитку національної економіки обумовлюють не просто виникнення прихованих та реальних загроз ЕКБ країни, а постійну їх ескалацію, фундаментальною основою якої є саме глибокі диспропорції в структурі економіки. В країні сформувалася модель замкнутого характеру структурної трансформації економічної системи, в результаті якої структурні диспропорції відтворюються та поглиблюються. Відтак, стимулювання економічного зростання на старій структурній основі, що було визначальною особливістю економічної політики держави впродовж багатьох років, несе в собі цілий комплекс загроз ЕКБ, обумовлює формування проциклічної моделі низькоякісного економічного зростання, про що яскраво засвідчила економічна криза кінця 2008 року.

Поняття структурної політики – багатопланове, багатоаспектне та різновекторне. Структурна політика нерозривно пов'язана з інвестиційною. Її реалізація передбачає поєднання цілого комплексу методів та інструментів різних напрямів економічної політики, які в сукупності утворюють складні організаційно-економічні механізми, реалізація яких пов'язана з виникненням комплексу ефектів, їх складним взаємовпливом та взаємообумовленістю. У

різних країнах підходи до формування структурно-інвестиційної політики держави завжди відрізнялися певними особливостями. Дискусійними питаннями і надалі залишаються визначення цілей структурної політики, поєднання ринкових та державних регуляторів, обґрунтування меж втручання держави в регулювання економічних процесів тощо. Однак, очевидним залишається факт стратегічної важливості структурно-інвестиційної політики як окремого напрямку політики забезпечення ЕКБ.

Перетворення у сфері національної безпеки потребують виходу за межі виключно організаційно-управлінських аспектів безпосередньо безпекової площини. Слід зважати на те, що ЕКБ, як визначальну складову національної безпеки, має забезпечувати ефективність та гнучкість самої економіки, яка визначається системністю та динамічністю її трансформації. Основою удосконалення системи національної безпеки держави має бути визначення пріоритетів формування її економічної підсистеми, як окремого, але цілісного утворення, належним чином інтегрованого з сукупністю інших підсистем. Адже відповідно до Стратегії національної безпеки України від 2015 року, неефективність системи забезпечення національної безпеки визнано однією з найбільших загроз національній безпеці України.

Немає жодних сумнівів в об'єктивній необхідності певного відходу від класичних підходів до формування та реалізації економічної політики держави, які можуть суперечити ліберальноорієнтованій її парадигмі. Концептуальна основа економічної політики держави повинна відображати критерії ЕКБ. Тобто, доцільно вибудовувати модель безпекоорієнтованого підходу, який передбачає зорієнтованість політики на реалізацію пріоритетів ЕКБ.

Формування структурної політики держави в методологічному плані є достатньо складним завданням. Адже структурна політика яскраво відображає концептуальну основу державної економічної політики в цілому, її ідеологію, і потребує обґрунтування мети, напрямів, пріоритетів, методів, інструментів та механізмів. Незважаючи на специфіку ситуації в якій перебуває вітчизняна економіка, питання щодо рівня орієнтації на активну чи пасивну її моделі все ж

мають право на існування. Однак, реалізація безпекоорієнтованого підходу до формування економічної політики та гострота соціально-економічних проблем потребують обґрунтування її змішаної моделі політики, яка б поєднувала, концепції «залучення та прагматичності держави».

Сучасна стратегія структурно-інвестиційної політики України має враховувати специфіку структурних шоків, які виникли в результаті втрати частини території країни і відповідно економічного потенціалу. Необхідно чітко проаналізувати нові можливості збалансування структурних пропорцій та передбачити систему заходів, які б дозволяли нівелювати негативні ефекти подібної ситуації у різних часових інтервалах. Як не парадоксально, однак такі структурні шоки формують принципово нові можливості для активізації економічного зростання на якісно новій основі.

Відштовхуючись від сучасних засад політики, трансформація структури економіки має відповідати пріоритетам інноваційного розвитку, екологізації та соціалізації економічних процесів, що дозволить гармонізувати структурні пропорції та забезпечуватиме адаптивність економічної системи. Однак, в силу цілого комплексу обставин, країна володіє надзвичайно обмеженими можливостями в цьому плані.

Стратегія структурної перебудови має стати складником довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку держави та реалізуватися в межах програм економічного та соціального розвитку України. Сьогодні мова не може йти про відновлення економіки чи прискорення темпів її зростання, держава має ставити значно важливіші завдання, – трансформувати структуру економіки з метою забезпечення її ефективності, гнучкості, здатності до саморозвитку на основі активізації інноваційних чинників та формування стійких передумов ЕКБ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Активізація інвестиційного процесу в Україні: монографія / Т.В. Майорова, М.І. Диба, С.В. Онишко [та ін.]; [за наук. ред. М.І. Диби, Т.В. Майорової]. – К.: КНЕУ, 2012. – 472 с.
2. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / Економіст. – 2005. – №6. – С. 28-32.
3. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К.: НІСД, 2016. – 688 с.
4. Біла С.О. Структурна політика в системі державного регулювання трансформаційної економіки: Монографія. – К.: Вид-во УДДУ, 2001. – 408 с.
5. Бодров В.Г. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посіб. / В.Г. Бодров, О.М. Сафронова, Н.І. Балдич. – К.: Академвидав, 2010. – 520 с.
6. Вишнеvский В.П. Промышленная политика и управление развитием промышленности в условиях системных дисбалансов: концептуальные основы: моногр. / В.П. Вишнеvский, А.И. Амоша, Л.А. Збаразская и др.; под общ. ред. В.П. Вишнеvского и Л.А. Збаразской / НАН Украины, Ин-т экономики промсти. – Донецк, 2013. – 180 с.
7. Власюк О.С. Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання / О.С. Власюк. – К.: ДННУ «Акад. фін. управління», 2011. – 474 с.
8. Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
9. Григор'єва С.В. Структурна політика та деякі суперечності сучасних форм її реалізації // Экономика и управление. – 2013. – №2. – С. 136-139.

10. Гусєв В.О. Управління структурними зрушеннями та інноваційно-інвестиційними процесами в економіці України: навч. посіб. / В.О. Гусєв, О.М. Соколова; за заг. ред. д.е.н. проф. В.Г. Бодрова. – К.: НАДУ, 2011. – 284 с.

11. Дергачова В.В., Недин И.В. Показатели оценки экономической безопасности // Актуальные проблемы устойчивого развития / Под. общ. ред. И.В. Недина., Е.И. Сухина. – К.: Знание, 2003. – С. 26-29.

12. Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України. Український інститут науково-технічної і економічної інформації. Аналітична довідка. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2012 рік, Київ. – 2013. – 217 с.

13. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Ляшенко. – К.: НІСД, 2015. – 474 с.

14. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. В.М. Гейця. – К.: Ін-т прогноз.: Фенікс. – 2003. – 1008 с.

15. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.С. Шевченко. – Х.: Право, 2009. – 312 с.

16. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.

17. Економічна політика: Навч. посіб. / О.О. Беляєв, А.С. Бебело, М.І. Диба та ін. – К.: КНЕУ, 2005. – 287 с.

18. Економічна криза в Україні: наслідки та ефективність антикризової політики / Л. Верховодова, К. Агєєва і Д. Згортюк. Керівник проекту О.Пасхавер. Центр економічного розвитку – К., 2009. – 44 с.

19. Ермолаев С.А. Новый взгляд на структурную политику / Вестник Алтайской академии экономики и права [Электронный ресурс]. – 2012. – Режим доступа: <http://journal-aael.intelbi.ru/2012/01/17/>.

20. Желюк Т.Л. Управління довгостроковим розвитком національної економіки: методологічні та прикладні аспекти: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2010. – 512 с.

21. Закон України «Про інвестиційну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №47. – С. 646. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>

22. Закон України «Про інноваційну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №36. – С. 266. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>

23. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С. 351. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

24. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №35. – С. 237. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>

25. Зубець М., Панасюк Б. Актуальні проблеми економіки України. – К.: Аграрна наука. 2004. – 84 с.

26. Иванов С.А., Осип Е.Я. Инновационный потенциал развития экономической безопасности хозяйственной системы // Вестник С.-Петербур. ун-та ГПС МЧС России. – 2009. – № 2. – С. 120-133.

27. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України. – К.: НІСД, 2013. – 71 с.

28. Інформація Всесвітнього економічного форуму «The Global Competitiveness Report» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>

29. Кваснюк Б. Структурна перебудова економіки та її ресурси / Б. Кваснюк // Економіка України. – 2003. – № 11. – С. 18-28.

30. Кириченко К.Я. Структурні зрушення в економіці України за сучасних умов // Теорія та практика державного управління. – Вип. 2(29). – 2010. – С. 1-11.

31. Ковтун О.І. Державне регулювання економіки: Навч. посібник. – Львів: „Новий світ - 2000”, 2006. – 432 с.
32. Коломицева О.В. Економічний зміст структурних зрушень та їх вплив на стабільність розвитку економіки // Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки. Випуск 22. – С. 160-164.
33. Конкурентоспроможність національної економіки / За ред. д-ра екон. наук Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2005. – 582 с.
34. Концепція державної промислової політики, схвалена Указом Президента України від 12.02.2003 року №102/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/102/2003>
35. Концепція економічної безпеки України. Інс-т. екон. прогнозування / Кер. проекту Геєць В.М. – К.: Логос. – 1999. – 56 с.
36. Коцко Т.А. Державне регулювання економіки: навч. посібник. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені І.Франка, 2012. – 616 с.
37. Коцко Т.А. Пріоритети політики сталого розвитку в умовах структурних деформацій економіки України // Сталий розвиток – ХХІ століття: управління, технології, моделі: колективна монографія / за наук. ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2014. – С. 40-48.
38. Коцко Т.А. Пріоритети та суперечності інноваційної політики держави в контексті завдань структурної перебудови економіки // Сталий розвиток – ХХІ століття: управління, технології, моделі: колективна монографія / за наук. ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2015. – С. 58-77.
39. Коцко Т.А. Проблеми економічної безпеки держави в умовах незавершеності трансформаційних процесів // Теоретичні аспекти економічної безпеки територіальних утворень (загальне, часткове, одиничне). – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2013. – С. 99-124.
40. Коцко Т.А. Проблеми структурної трансформації економіки України в умовах посткризового розвитку // Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її забезпечення: Праці IV-го міжнар. наук.-практ. сем., 23-

26 жовт. 2012 р. / відпов. ред. Є.М. Письменний, В.М. Шаповал. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – видавець Чабаненко Ю.А., 2012. – С. 79-88.

41. Коцко Т.А. Система економічної безпеки держави: пріоритети формування в умовах військово-політичної та макроекономічної нестабільності // Економічна безпека держави: стратегія, енергетика, інформаційні технології / за наук. ред. д.т.н., проф. Лукьяненко С.А., к.е.н., доц. Караєвої Н.В. – К.: «МП Леся», 2015. – С. 15-27.

42. Коцко Т.А. Структура економіки як об'єкт економічної безпеки // Економічна безпека держави: стратегія, енергетика, інформаційні технології / за наук. ред. д.т.н., проф. Лукьяненко С.А., к.е.н., доц. Караєвої Н.В. – К.: Видавництво ООО «Юрка Любченка», 2014. – С. 77-91.

43. Коцко Т.А. Структурна політика: суперечності формування та реалізації в забезпеченні економічної безпеки держави // Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її забезпечення: зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук.-практ. семін., 21-22 жовт. 2016 р., Київ / наук. ред. С.О. Лук'яненко, Г.В. Крамарев. – К.: «МП Леся», 2016. – С. 45-56.

44. Коцко Т.А. Структурні деформації в економіці України та їх вплив на економічну безпеку // Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її забезпечення: Праці 1-го науково-практичного семінару з міжнародною участю, 21-22 жовтня 2009 р. – видавець Чабаненко Ю.А., 2009. – С. 185-200.

45. Коцко Т.А. Формування системи економічної безпеки держави як фундаментальної основи забезпечення ефективності трансформаційних процесів в сучасних умовах // Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2016: колективна монографія / за наук. ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2016. – С. 179-192.

46. Ляшенко О.М. Єдність і боротьба економічної безпеки та сталого розвитку // Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі:

колективна монографія / за наук. ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2015. – С. 77-83.

47. Макроекономіка та макроекономічна політика: навч. посібник. / [А.Ф. Мельник, Т.Л. Желюк, О.В. Длугопольський та ін.] – К.: Знання, 2008. – 699 с.

48. Мартинюк В.П. Оцінка стану національної економіки на основі інтегрального показника економічної безпеки держави / В.П. Мартинюк // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2013. – № 25 (I). – С. 179-187.

49. Мельник М.І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій: монографія / М.І. Мельник. – Львів: ІРД НАН України, 2012. – 568 с.

50. Мельниченко О.А. Специфіка структурних зрушень та структурної політики / О.А. Мельниченко, В.М. Миколук // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2012. – № 2. – С. 15-21.

51. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : затверджено наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>

52. Міжнародна комісія незалежних експертів. Українська програма реформ для нового президента. Пропозиції для України: 2010 – час для реформ. – К.: 2010. – 88 с.

53. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Департамент макроекономічного прогнозування. Відділ міжгалузевого балансу. Аналітична записка. Структурні зрушення в економіці України за даними таблиць «витрати – випуск» за 2001-2011 роки. Київ, 2013 р. 134 с.

54. Моделі ендogenous зростання економіки України / За ред.. д-ра економ. наук М.І. Скрипниченко. – К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 756 с.

55. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

56. Перехідна економіка: Підручник / В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін.; За ред. В.М. Геєця. – К.: Вища шк., 2003. – 591 с.
57. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації. – К.: НІСД, 2011. – 66 с.
58. Покришка Д.С., Павлюк А.П. Відтворювальна динаміка ВВП і стійкість економічного зростання в Україні // Стратегічні пріоритети. – 2011. – №2(20). – С. 45-52.
59. Потенціал національної промисловості: цілі та механізм ефективного розвитку / Ю.В. Кіндзерський, М.М. Якубовський, І.О. Галиця та ін. / За ред. канд. екон. наук Ю.В. Кіндзерського / Ін-т економіки та прогнозув. НАН України. – К., 2009. – 928 с.
60. Пріоритети інвестиційного забезпечення структурних реформ у промисловості України. – К.: НІСД, 2014. – 57 с.
61. Пріоритети інвестиційної політики в контексті модернізації економіки України / А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, О.О. Молдован, Д.В. Ляпін [та ін.]; [за ред. Я. А. Жаліла]. – К.: НІСД, 2013. – 80 с.
62. Промислова політика посткризової економіки: кол. монографія / [Дейнеко Л.В., Якубовський М.М., Шелудько Е.І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.В. Дейнеко; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.М. Якубовського; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України» – К., 2014. – 316 с.
63. Світовий банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>
64. Світогосподарська диспропорційність: особливості, тенденції, вплив на економіку України: наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2012. – 152 с.
65. Селищева Т.А. Трансформация структуры российской экономики. – СПб.: СПбГИЭУ, 2005. – С. 14-34.
66. Система економічної безпеки держави / Під заг. ред. д.е.н., проф., заслуженого економіста України Сухорукова А.І. / НІСД РНБО України. – К.: ВД «Стилос», 2009. – 685 с.

67. Сіскос Є. Ринкові перетворення та особливості макроекономічної стабілізації в Україні і Польщі // Вісник НБУ. – 2005. – №10. С. 20-24.

68. Собкевич О.В. Перспективи реалізації інноваційної політики у промисловості України: вплив на економічну безпеку держави: монографія / О.В. Собкевич. – К.: ТОВ «ДКС Центр», 2015. – 336 с.

69. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт. і упоряд.: Г.О. Андросук, І.Б. Жилиєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. – К: Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.

70. Структурна гармонізація економіки України як чинник економічного зростання / За ред. д-ра ек. наук І.В. Крючкової. – К.: «Експрес», 2007. – 520 с.

71. Структурна політика в умовах загострення міжнародної конкуренції / В. Бодров, Р. Шепетько // Міжнародна економічна політика. – 2014. – №2. – С. 78- 98.

72. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / [Геєць В.М., Шинкарук Л.В., Артёмова Т.І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 696 с.

73. Структурні перетворення в Україні: передумови модернізації економіки / А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська [та ін.]; за ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2012. – 104 с.

74. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.]; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2015. – 304 с.

75. Структурні трансформації в національній економіці: проблеми діагностики та інституційного забезпечення: моногр. за ред. д-ра екон. н., проф. А. Ф. Мельник. – Тернопіль: ТНЕУ. – 532 с.

76. Сухарев О.С., Логвинов С.А. Управление структурными изменениями экономики. – М.: КУРС: ИНФРА-М, 2013. – 352 с.

77. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 26 травня 2015 року № 287/2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7>

78. Указ президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020» від 12 січня 2015 року № 5/2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

79. Україна в системі міжнародної безпеки / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К.: ПЦ «Фоліант» ВД «Стилос», 2009. – 572 с.

80. Федирко, В.Н. Взаимосвязь конкурентоспособности, устойчивости и безопасности регионального эколого- экономического развития [Текст] / В. Н. Федирко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2011. – №1. – С. 34-39.

81. Фукс Є.А. Теоретичні засади дослідження державної структурної політики в умовах трансформаційного суспільства // Формування ринкової економіки. – 2011. – №25. – С. 3-13.

82. Хачатурян М.В. Механизмы обеспечения структурной безопасности экономики России в условиях глобализации и пути их совершенствования // Электронный научный журнал «ГосРег», – 2012. – №2.

83. Экономическая безопасность России: Общий курс: Учебник / Под ред. В.К. Сенчагова. 2-е изд. – М.: Дело, 2005. – 896 с.

84. Экономическая безопасность России: уроки кризиса и перспективы роста / Под ред. В.А. Черешнева, А.И. Татаркина, М.В. Федерова. Т.1. Екатеринбург. Институт экономики УрО РАН, 2012. – 1312 с.

85. Kotsko T.A. Ukraine's politics on economic security: features and necessity of transformation / Modern scientific researches and developments: theoretical values and practical results – 2016: materials of international scientific and practice conference (Bratislava, 15-18 March 2016). – К.: LLC «NVP» Interservice» p. 140-141.